

IULIUS PAYER pentru glia strămoșească

EDITURA POLITICA

IULIUS PAYER

**PENTRU
GLIA
STRĂMOȘEASCĂ**

**Amintirile
unui fost condamnat la moarte**

**1989
EDITURA POLITICĂ
București**

Redactor : NICOLAE VOICULESCU

Coperta : GHEORGHE BALTOC

**(Ilustrația reprezintă Ansamblul monumental de la Moisei
de Vida Gheza)**

ISBN 973—28—0034—8

NOAPTEA DINAINTEA PROCESULUI

„Stingerea“ sunase demult. În clădire nu se mai auzea nici un zgomot, doar cînd și cînd pașii santinelei — rari, nepăsători parcă — de pe coridorul lung. În celulă eram șaptesprezece tineri, întinși pe saltele, de-a dreptul pe pardoseală. Cel mai mic dintre noi avea zece ani, cel mai mare nu împlinise încă optsprezece. Cu toții, deținuți politici, etichetați astfel chiar înainte de proces.

Căci procesul avea să fie mîine. Mîine, 18 februarie 1944, se va da, probabil, și sentința. Apărătorul meu încercase, la ultima întîlnire, să mă liniștească : va obține o pedeapsă ușoară, invocînd vîrsta mea și lipsa de gravitate a faptelor. I-am mulțumit, dar în sinea mea eram neîncrăzător. Tribunalul militar horthyst nu dădea „pedepse ușoare“. Mă convinsesem de asta în cele nouă luni de detenție. Văzusem destule în acest răstimp ca să-mi mai fac iluzii : tortură, bătăi sălbatice și mai ales execuțiile. Execuțiile aveau loc chiar în curtea închisorii, sub ochii noștri. De sus, de la geamul zăbreliț, priveam înfiorați ceremonialul ce se desfășura aproape în fiecare zi în curtea pătrată, mărginită de ziduri cenușii. Pasul cadențat al plutonului de execuție. Duruitul tobei care precede citirea sentinței. Apoi comenzile aspre și sunetul sec al armelor pregătite pentru tragere. Și salva care pune capăt unei vieți...

La ultimul interogatoriu, procurorul mi-a strigat furios că va cere aplicarea articolului 316 — pedeapsa capitală.

Știam dinainte că așa va fi, totuși cuvintele lui m-au făcut să mă cutremur. Mi-a fost frică în clipa aceea, mi-era frică și acum, în noaptea dinaintea procesului ; nu puteam dormi, prin fața ochilor îmi treceau tot felul de imagini. Retrăiam trecutul, momentele care m-au adus aici, în celulă cu alți șaisprezece „deținuți politici“, dintre care cel mai tânăr avea 10 ani...

ORICE DRUM ÎNCEPE CU UN PAS

Locuiam la Baia Mare. Am trăit de mic copil între militari, căci mama lucra ca infirmieră la Regimentul 7 grăniceri. Am deschis ochii, cum s-ar zice, în mijlocul ostașilor ; primele mele amintiri sînt legate de uniforme, de cai frumoși și blînzi care la început îmi inspirau o teamă nelămurită ; învățasem, înainte de a ști să citesc, gradele militare și semnalele trompetei ; cu fiecare contingent de soldați îmi făceam noi prieteni... După cîțiva ani — era prin 1936, mergeam deja la școală — intervenise o schimbare în viața noastră. Soțiile ofițerilor și subofițerilor, cu sprijinul primăriei orașului, întemeiaseră un azil de bătrîni și au încredințat mamei administrarea acestei instituții. La început mi-a fost teamă că acest eveniment mă va depărta de căzarmă, de prietenii mei, dar n-a fost așa. Azilul s-a instalat într-o clădire din vecinătatea atelierelor și grajdurilor regimentului ; locuiam și noi în acea clădire și, prin urmare, aveam să trăiesc în continuare în preajma ostașilor. După orele de școală, îmi petreceam timpul în atelierelor sau în manejul regimentului. Grănicerii mă învățau să călăresc, îmi arătau cum se umblă cu arma ; le dăruiam țigări șterpelite de acasă, iar ei îmi făceau jucării. Visam să devin ofițer ; mă socoteam de pe atunci un „cunoscător” al vieții ostășești și uneori îmi aduceam la școală pachetul cu felii din celebra „franzelă militară”, stîrnind invidia colegilor. O copilărie frumoasă, trăită în mediul care mă atrăgea atît de mult...

Totul pînă-ntr-o zi. Nici n-am înțeles pe deplin ce se petrecea ; știam că a intervenit ceva grav, că s-a produs o schimbare bruscă în viața noastră ; lumea vorbea pe șop-

lite, auzeam cuvinte ciudate — evacuare, strămutare ; pretutindeni vedeam priviri triste...

Profesorul nostru de istorie ne-a ținut în zilele acelea o lecție pe care n-o voi uita niciodată. Ne-a vorbit despre strămoșii noștri, despre mândria lui Decebal care a preferat să soarbă cupa cu otravă decît să suporte înfrîngerea în fața romanilor ; a evocat anii în care romanii cuceritori au început, treptat, să se împrietenească cu băștinașii, să se statornicească pe pămîntul Daciei, să întemeieze familii. Apoi ne-a povestit legenda lui Gelu, pe care-o știam din clasele primare. Și despre bătălia de la Posada, cînd Basarab Voievod, hotărît să respingă atacul nobililor maghiari conduși de Carol Robert, a ținut calea invadatorilor într-o trecătoare mărginită de munți înalți și a zdrobit oastea trufașului rege...

Ascultam cu ochii umezi de emoție povestirea aceea care aduna, într-o singură lecție, întreaga istorie a românilor. Ne-a vorbit despre Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei, despre Horea, Cloșca și Crișan, despre Avram Iancu și despre oprimarea românilor din Transilvania pe timpul dualismului austro-ungar.

— Să nu uitați, copii, orice s-ar întîmpla : acesta este pămîntul nostru, e țara unde s-au aflat dintotdeauna strămoșii noștri. Pămînt stropit cu singele luptătorilor pentru dreptate și libertate...

N-aveam de unde să știu, atunci, că aceasta era cea din urmă lecție pe care ne-a ținut-o profesorul nostru. A fost printre primii refugiați din Transilvania de Nord. Mama, cînd i-am dat această veste, nu s-a mirat deloc.

— Era firesc să plece, a oftat ea. Domnul profesor ar fi avut de suferit de pe urma horthyștilor, pentru că a protestat împotriva dictatului.

Apoi a plecat regimentul. Prietenii mei grănicerii se pregăteau de plecare cu un fel de îndîrjire pe care n-o înțelegeam. Trîneau bagajele în căruțe, se certau din temiri-ce, rosteau fraze întrerupte la jumătate :

- De-ar fi după mine, m-aș agăța cu dinții...
- Cum să-ți poruncească altul în casa ta ?
- De-ar ști taică-meu, care-a murit la Mărășești...
- Să te retragi fără un foc de armă ?

Căpitanul Ciobanu, unul dintre ofițerii care mă simpatizau, m-a văzut învîrtindu-mă printre soldații care încărcau lucrurile în căruțe. S-a oprit în fața mea și m-a măsurat cu o privire tristă :

— Voi ce faceți ? Rămîneți aici ?

— Rămînem. N-avem pe nimeni în altă parte.

— Vai de sufletul vostru... a spus el compătimitor.

Am fost de față, firește, la plecarea regimentului. Am ascultat cuvîntarea comandantului în fața trupei adunate pentru ultima oară în curtea largă. Vocea lui tremura.

— Cu inima grea îndeplinim acest ordin... Forțe mai tari decît noi ne-au silit către această pierdere. Am acceptat-o ca să ferim țara de pierderi și mai mari... Dar trebuie să avem încredere în viitor. Istoria ne va face dreptate !

Pe urmă au răsunit ordine. Fanfara a început să cînte; rînd pe rînd, companiile au pornit pe poarta larg deschisă ; în urmă curtea rămînea pustie, clădirile cu ușile date de perete, grajdurile și manejul lipsite de siluetele masive și totuși grațioase ale cailor regimentului...

Cu ultimul pluton am pornit și eu, mergînd pe trotuar, în pas cu ostașii care tropăiau în cadență pe mijlocul străzii. Oamenii ieșiseră pe la porți, la ferestrele caselor înalte, la răspîntii, să privească regimentul care pleca. Nu aruncau flori în calea lor, cum făcuseră de-atîtea ori la întoarcerea de la manevre ; nu ridicau mîna în semn de bunăramas ; îi priveau doar în tăcere, cum mărșăluiau parcă fără spor, în silă, părăsind colțul acesta de lume.

Pe șoseaua spre Cluj, în apusul soarelui, se vedeau ultimele coloane depărtîndu-se în sunetul sacadat al trompetelor din fruntea companiilor. Mulți dintre români îi însoțiseră pînă la marginea orașului ; acum se oprise, privind cu ochii înnegurați ceața ușoară care ascundea treptat ultima coloană. Rînd pe rînd oamenii s-au întors spre casele lor, tăcuți, cu privirile plecate, ca de la o înmormîntare. Aceasta a fost prima imagine concretă a actului pe care aveam să-l aud mai apoi pomenit, cu ură și disperare, de nenumărate ori : odiosul dictat de la Viena...

M-am întors acasă plîngînd. Aveam 14 ani atunci, în toamna lui '40 ; îmi vedeam visul răpit în mod brutal ; o dată cu soldații, cu regimentul care părăsise orașul, mi se părea că se pierduse și copilăria mea voioasă și fără griji de pînă atunci.

— Mamă, au plecat ! De ce ? De ce ?

— Așa au primit ordin.

— Dar nu voiau să plece. Pe noi cine ne apără dacă pleacă ei ?

— Cum ne-o fi norocul, a suspinat mama. Ce putem face noi ?

— Oare n-am să-i mai văd niciodată ?

— Cine știe ? Într-o zi se vor întoarce. Nu trebuie să ne pierdem speranța.

— Domnul căpitan Ciobanu avea lacrimi în ochi. Parcă nici calul lui nu voia să pornească din loc...

Drept răspuns mama m-a strâns la piept, oftînd.

În seara aceea am umblat pe străzi curios să aflu ce se petrece. Primarul orașului fusese pînă atunci colonelul Dăscălescu, comandantul regimentului de grăniceri. Îndată după plecarea unității, se înființase ca prin minune un „comitet administrativ“ care a anunțat oficial : mîine, 9 septembrie 1940, orele 10, va avea loc primirea festivă a trupelor ungare.

În fața afişelor oamenii se opreau, făceau diferite comentarii cu glas scăzut. Unii se mirau : cînd a avut timp să se înființeze acest „comitet administrativ“ ? Cînd am ajuns la centru, am văzut agitație mare. Veneau căruțe cu scînduri și stîlpi, meșterii lucrau de zor să instaleze o poartă festivă și o tribună. Am plecat spre casă și mai trist...

A doua zi, plin de neastîmpăr, am ieșit în stradă, în ciuda protestelor timide ale mamei. Voiam să aflu ce se întîmplă. Și am aflat : în timpul nopții, tribuna și poarta festivă fuseseră dărîmate. Trecătorii micșorau pasul, se opreau la distanță să contemple rămășițele construcțiilor improvizate în grabă și mergeau mai departe, fără să comenteze. Deodată s-a auzit un zgomot de motor și claxonul nerăbdător al unei mașini. Lumea s-a dat deoparte. A apărut un automobil din care au coborît în preajma tribunei cîțiva ofițeri, pe care i-am deosebit după uniformă : un ungur, un german și un italian. Au fotografiat dărîmăturile, s-au urcat în mașină și au plecat. Imediat în urma lor, meșterii s-au apucat iarăși de lucru ; maimarii lor îi zoreau cu strigăte și se uitau mereu la ceas.

Mă învîrteam pe străzi, încercam să aflu ce se întîmplă, ce va fi mai departe. Un anume Tóth Ferenc, urmărit de poliție pentru excrocherie, care trăise ascuns în casa unui fotograf din oraș, începuse să umble prin mulțime vînzînd tabloulul contraamiralului Horthy călare pe un cal alb. (Am aflat mai apoi că individul s-a prezentat din prima clipă în fața autorităților horthyste ca victimă a

„terorii românești“ ascunzînd adevăratele motive pentru care era urmărit, iar în mai 1941 acțiunea lui „patriotică“ — vînzarea tablourilor cu portretul conducătorului fascist al Ungariei — a fost răsplătită, fiind numit reprezentant al guvernului horthyst în zona Iugoslaviei cotoprite.)

Treptat, piața orașului și străzile dinspre Satu Mare și Cluj s-au umplut de oameni. În jurul tribunei refăcute se adunaseră preoți catolici în haine de sărbătoare. O fanfară intona marșuri pe care nu le mai auzisem niciodată. Prin mulțime circulau zvonuri neliniștitoare :

— Trupele române au luat poziție de apărare pe linia Seini-Oradea...

— Prin Baia Mare vor trece o jumătate de milion de soldați unguri...

— Horthyștii nu se vor opri pe linia de demarcație, ci vor ocupa Transilvania întreagă și Banatul...

Pe la orele 10, pe podul Săsarului au apărut primele mașini blindate, escortate de honvezi pe biciclete. Mașina din frunte s-a oprit în fața tribunei. Fete din „înalta societate“ au oferit flori ofițerilor. Reprezentantul ordinului minorităților a rostit un salut plin de venin naționalist. După el a urmat la cuvînt preotul reformat. În cele din urmă, comandantul trupelor de ocupație horthyste a rostit și el o cuvîntare, asigurînd populația orașului că va începe o nouă eră — a păcii, a frăției, a bunăstării și dreptății.

Apoi au trecut prin fața tribunei trupele : coloană după coloană, honvezi în cadență, cîntînd marșuri revizioniste.

Regimentul de husari a ocupat cazărmlile care aparținuseră grănicerilor. Priveam încremenit cum forfoteau prin curte, prin clădirile atît de cunoscute, oameni în uniforme străine...

Am intrat în vorbă cu niște soldați. Mai întîi au rîs de accentul cu care vorbeam limba maghiară. Mi-au spus că vor introduce aici civilizația și cultura.

În zilele următoare s-au instalat noile autorități : poliția și jandarmii cu pană de cocoș la chipiu. Prima măsură a fost concedierea salariaților de origine română. Mama mea, care se numea Corzan, a primit un preaviz de la primărie : în 14 zile să predea postul și locuința. A fost o lovitură grea pentru noi. Simțeam astfel direct consecințele cotopirii Transilvaniei de Nord de către horthyști. Pînă acum o duseserăm mulțumitor ; deși avea un

salariu modest, mama se descurca bine, căci locuința, iluminatul și încălzitul erau suportate de primărie. Unde să ne ducem ? Mama a început să caute, în dreapta și-n stînga, o locuință și un loc de muncă.

După cîteva zile a început anul școlar. Denumirea școlii fusese schimbată, am întîlnit pe săli figuri noi atît printre elevi, cît și printre profesori. Am aflat că de acum încolo în școală se va folosi limba maghiară. Asta ne-a speriat. Chiar dacă eu și unii dintre colegii de origine română vorbeam bine limba maghiară, nu-i cunoșteam gramatica și ortografia ; apoi, de-acum urma să ni se predea istoria Ungariei, geografia Ungariei, literatura maghiară. Ne-a fost foarte greu la început, mai ales că noii colegi, copii ai funcționarilor și militarilor veniți din Ungaria, cunoșteau bine aceste materii și rîdeau de noi că sîntem proști și nu știm nimic. De altfel, în toată purtarea lor se reflecta concepția părinților lor, opiniile față de noi : un aer de superioritate față de maghiarii transilvăneni, dispreț total față de români. Ne aruncau porecle jignitoare, se țineau deoparte, ne umileau. De multe ori ne luam la ceartă și ne încăieram cu ei ; dar chiar și în cazurile în care nu noi, ci ei începeau gîlceava, cei pedepsiți eram tot noi, localnicii, și, în primul rînd, bineînțeles, noi, românii. Sub noile autorități, viața devenea tot mai grea. Colegii de la țară povesteau, în șoaptă, ce se întîmpla prin sate. Țăranii erau obligați să predea toate produsele ; vagoane întregi cu cereale, carne și slănină, plătite pe „preț maximal“, erau expediate în Ungaria. Dacă vreun țăran îndrăznește să protesteze, era ridicat de jandarmi și dus la jandarmerie, unde „îl învățau minte“...

Mama izbutise să găsească o locuință — un apartament cu trei camere și bucatărie — dar cu ce preț ! Două dintre camere erau ocupate de „subchiriași“ — lucrători la căile ferate veniți din Ungaria, cărora era datoare să le asigure gătitul și spălatul rufelor ! Ca s-o mai ajut, lucram după-amiezele, după ce terminam orele de școală, la brutăria lui Ioan Lupșa, care mă plătea, în afară de bani, cu un kilogram de pîine pe zi. Era ceva ! În anul următor, lipsurile materiale m-au obligat să întrerup școala. Am încercat să găsesc o slujbă, dar la întreprinderi eram respins de la bun început, fiindcă — mi se explica — legea nu permitea să fie angajate persoane sub vîrsta de 16 ani. În cele din urmă m-am angajat ca salăhor la un constructor, dar

el nu prea avea de lucru și, după un timp, m-am întors la brutăria lui Ioan Lupșa. Cîștigam puțin, dar aveam pîinea asigurată !

Ocupația horthystă își arăta tot mai mult „bineface-rile“, trîmbițate la fiecare pas. După intrarea Ungariei în războiul antisovietic, la fabrici și mine s-au alcătuit co-mandamente militare și s-au înființat aresturi. Pentru cea mai mică greșeală, pentru întîrzieri sau lipsă de la servi-ciu, muncitorii erau bătuți și închiși. În cadrul serviciului auxiliar al armatei s-au înființat „detașamentele de muncă forțată“ și „de pedeapsă“ alcătuite din nord-tran-silvăneni români, evrei, cehi, sîrbi. Despre condițiile inu-mane din aceste detașamente se vorbea pe șoptite ; rare-ori cite unul dintre cei de-acolo izbutea să scape acasă într-o scurtă permisie. Și atunci povesteau lucruri aproape de necrezut : asemenea detașamente erau folosite la mun-cile cele mai grele și mai primejdioase : la dominări, la asanarea mlaștinilor, la construcția cazematelor și adăpos-turilor, la minele de cărbuni. Oamenii lucrau sub supra-vegherea santinelelor, primeau hrană insuficientă și lo-cuiau în condiții mizerabile ; pentru cea mai mică greșeală sau nesupunere erau bătuți sau legați la stîlp. Însăimîn-tați de perspectiva de a ajunge în aceste detașamente, mulți români își lăsau familiile și fugeau în România. Unii reușeau, dar alții erau prinși. Urmau interogatoriile în-soțite de torturi la D.E.F. (contraspionajul horthyst), iar după aceea judecata în tribunalul militar sub acuzația de înaltă trădare...

Cuvintele acestea, „înaltă trădare“, erau tot mai des auzite în oraș. Poliția politică, jandarmeria și D.E.F.-ul arestaseră un mare număr de comuniști. Deși nu aveam cunoștințe politice, îmi dădeam seama că există o luptă îndîrjită între patrioți și cotropitorii horthyști. În cazarma husarilor din Baia Mare s-a înființat un „centru de inte-ro-gare“. În oraș se vorbea pe șoptite despre torturile la care erau supuși cei arestați, persecuțiile care se abăteau asupra familiilor lor. Stăpînirea horthystă se arăta mereu mai nemiloasă, mai feroce ; deși aveam numai 15 ani, în vremea aceea am început să înțeleg tot mai limpede ce se petrece, să văd mizeria și nedreptatea care se abătu-seră asupra teritoriului răpit României.

Conform legilor introduse de noua stăpînire, tinerii de la împlinirea vîrstei de 16 ani erau obligați să se prezinte

la instrucția premilitară (*levente*). Aflasem destule, de la colegii mei mai mari, despre cele ce se petreceau în timpul instrucției. Tinerii nemaghiari erau jigniți, umiliți, supuși la munci grele, bătuți. De aceea, nu m-am prezentat la instrucție, reușind sub diferite pretexte să mă sus-trag. Dar totul a mers pînă într-o zi...

Într-o zi din august 1942, mergînd pe stradă, am trecut pe lîngă un ofițer horthyst cu grad de căpitan fără să-l salut și el m-a oprit :

— Cum te cheamă ?

— Payer.

— Și mai cum ? N-ai învățat să te prezinți ?

— Payer Iulius, din Baia Mare, strada Thordai nu-mărul 79.

— Ești *levente* ?

— Da, l-am mințit în grabă.

— Și n-ai fost instruit să saluți ofițerii ?

— Ba da. Vă rog să mă iertați dar nu v-am observat.

— Bine. Ca altă dată să mă observi, vei raporta instructorului că domnul căpitan Majoros a ordonat să faci instrucție disciplinară. Cine ți-e instructor ?

— Domnul Sándor Lukács.

— Fii atent, la prima instrucție o să verific dacă ai executat ordinul.

— Am înțeles !

— Poți pleca !

Am salutat cu salutul leventilor horthysti.

— „Viitor mai frumos“ !

Mi-am continuat drumul plin de spaimă, fiindcă pînă atunci nu mă prezentasem la instrucție. În schimb instructorul Sándor Lukács exista, era vecinul nostru, venit din Ungaria. Seara i-am povestit mamei întîmplarea și ea s-a dus la domnul Lukács să ceară sfat și ajutor. S-a întors destul de îngrijorată. Instructorul acceptase — contra unei sume — să mă înscrie în carnetul său, cu condiția să mă prezint la instrucție, fiindcă ofițerul pe care-l întîlnisem era comandantul tuturor leventilor din plasa Baia Mare !

— L-am rugat să te mai scutească din cînd în cînd, mi-a spus mama.

— Nu mă duc deloc ! am înfruntat-o.

— Nu se poate, dragă, a spus mama cu oarecare asprime. Trebuie să te prezinți acolo, să nu-i faci omu-lui vreun necaz. Abia l-am înduplecat să te primească și

să te acopere față de căpitanul Majoros ăsta. Te pomenești că va cerceta : i-ai îndeplinit porunca, ori ba ? Și-atunci ce te faci ? Nu vreau să ajungi să te judece tribunalul militar. Fii băiat cuminte și fă cum îți spun eu. Chiar mâine e zi de instrucție, te vei duce acolo.

— Ba nu m-oi duce, am înfruntat-o iarăși pe mama. Nu mă duc nici în ruptul capului. Vezi bine cum se poartă cu noi de cînd sînt aici. Pe dumneata te-au dat afară din slujbă, de-ai ajuns spălătoreasă, eu am ieșit de la școală ca să muncesc și nu găsesc de lucru decît la brutărie. Ascultă, mamă, ce-mi oferă mie ziua de mâine ? Să muncesc toată viața în brutărie ? Eu m-am gîndit mult și m-am hotărît, dar n-am avut curajul să-ți vorbesc : vreau să fug peste graniță, la ai noștri. O mulțime de oameni au făcut la fel.

Mama s-a întunecat la față. A rămas un timp tăcută, apoi a spus :

— Nu se poate. Cum să pleci de acasă ? Cum ai să te descurci singur acolo ?

— Doar n-o să mor de foame...

— Și ia gîndește-te : dacă te prind ? a continuat ea. Unii au fost împușcați chiar pe frontieră, alții aduși în-
apoi în chinuri și azvîrliți în închisoare.

— O să am grijă să nu mă prindă.

— Nu te las să pleci. Ești singurul meu copil, pentru tine trăiesc și mă lupt...

— Dar aici nu mai e de trăit, mamă. Nu vezi ce se petrece în jurul nostru ? Iar dacă m-a luat la ochi căpitanul Majoros, zile bune n-o să mai am.

— Ai și tu dreptate, a spus ea oftînd. Dar mă gîndesc ce-ai să faci acolo, cum o să te descurci.

— O să mă duc la un regiment, să mă înscriu voluntar, copil de trupă, cum o fi. Știi bine că am trăit printre ostași.

— Nu-i chiar așa de simplu. Dacă nu te primesc ?

— Atunci mă duc la o fabrică, învăț o meșerie. N-ai grijă, mamă, că nu mă pierd.

— Lasă-mă să mă gîndesc. Deocamdată, mâine te duci la premilitărie, să nu te caute pe-acasă. Și despre plecare... om mai vorbi.

Am îndeplinit porunca mamei. A doua zi m-am prezentat la terenul de instrucție al leventilor și cînd domnul Lukács a făcut apelul, am răspuns cu glas tare „prezent“, cum făceau și ceilalți. Încercam să mă port firesc, ca și

cum mă aflu de cînd lumea în mica subunitate aliniată în fața domnului Lukács... Joaca mea printre ostașii grăniceri îmi prindea bine acum ; executam corect comenzile și mînuiam cu siguranță pușca de lemn, spre mulțumirea instructorului nostru. Dar cu gîndul eram departe : mă și vedeam strecurîndu-mă prin păduri, escaladînd stînci, înfruntînd primejdii — pentru ca în cele din urmă să-mi ating ținta...

Ajuns iarăși acasă, m-am dus la mama, cu intenția să deschid din nou vorba despre planul meu. Dar ea, cu un zîmbet blind, mi-a luat-o înainte :

— Am fost de m-am sfătuit cu părintele Bota. El a mai ajutat și pe alți români, e un om de încredere și săritor la nevoie.

— Cu sau fără sfatul lui... am întrerupt-o.

— Ai răbdare să termin, m-a dojenit mama. Mi-a dat dreptate, e mai bine să pleci. Mi-a făgăduit că ne pune în legătură cu cineva care tocmai se pregătește de plecare, mi-a dat sfaturi cum să facem să fie mai bine...

Am simțit o bucurie năvalnică ; m-am ridicat pe de scaun, nerăbdător :

— Mamă...

— Îți dai seama cît de greu mi-a fost ? a reluat mama. Nu pot să mă despart de tine cu inima ușoară, dar părintele Bota mi-a spus că aici te pîndesc multe primejdii. „Decît la muncă forțată, în Ungaria sau Germania, mai bine să-l știi la adăpost, la ai noștri“, așa mi-a spus. Diseară o să-ți pregătesc ce-ți trebuie pentru drum...

Prea multe bagaje n-aveam cînd am plecat spre Cluj, împreună cu două fete, pe care le cunoșteam. Una, de seama mea, locuia în vecinătatea noastră ; cealaltă, mai mare, era servitoarea preotului, o fată energică și întreprinzătoare, ai cărei părinți se refugiaseră deja, sătui de persecuțiile jandarmilor cu pană de cocoș. În trenul care ne ducea la Cluj vorbeam tare, rîdeam, povesteam tot felul de nimicuri de la școală, dar în sinea mea eram tare speriat : mi se părea că toată lumea bănuiește scopul călătoriei noastre și la fiecare oprire a trenului în gară mă temeam să nu apară jandarmii. Dar drumul s-a desfășurat fără neșazuri și am ajuns la Cluj. Traseul nostru fusese calculat pas cu pas ; ne-am dus la o familie, cunosțință de-a mamei, care ne-a pus în legătură cu un om „specializat“ în trecerea clandestină a frontierei. Am plătit

fără să cricnim „taxa“ lui de călăuză — 25 de pengő de fiecare persoană, ceea ce reprezenta leafa mea pe-o lună la brutăria unde lucram ! Fără voie m-am gândit atunci, pe cînd omul număra liniștit banii primiți de la noi : iată, există și unii care trag foloase din nenorocirea altora ! Dar gîndul că în curînd vom ajunge dincolo, la ai noștri, în libertate, mi-a alungat din minte alte frămîntări. Omul ne-a sfătuit să ne odihnim bine, pentru că drumul e lung și trebuie să plecăm noaptea. N-am reușit nici eu, nici fetele, să ațipim măcar o clipă ; ca să nu ne dăm de gol față de gazdele noastre, am stat de vorbă în șoaptă pînă s-a înserat...

Am ieșit repede din oraș, urcînd dealul Feleacului, și ne-am afundat în pădure. Călăuza noastră știa bine potecile și ne-a condus, pe întuneric, pînă la un loc anume.

— De aici trebuie să vă descurcați singuri, ne-a spus. Granița nu mai e departe ; o țineți la vale pînă ajungeți la șosea. Dacă se întîmplă să vă prindă, spuneți că ați venit singuri, nu mă dați de gol. Doar ați făgăduit...

A dispărut de lîngă noi în aceeași clipă, lăsîndu-ne singuri în mijlocul pădurii.

— Acum ce ne facem ? a întrebat fata cea mai mare.

— Mergem la vale, spre șosea, a spus cealaltă.

— Eu zic că nu e bine, am intervenit. S-ar putea să ne rătăcim și să ajungem chiar la pichetul grănicerilor unguri. Mai bine să așteptăm aici pînă dimineața, să știm măcar pe unde călcăm.

Fetele mi-au dat dreptate. Ne-am adăpostit lîngă niște tufișuri, ne-am învelit cu hainele și am dormit duși pînă dimineața. Ne-a trezit ciripitul păsărilor ; ne-am luat boccelele și am pornit la vale, cum ne spusese călăuza noastră. După puțin timp am dat, într-adevăr, de o cărare ; am mers îndelung, umblînd cu fereală ; tot ni se părea că auzim pași și glasuri prin pădure, dar nu s-a întîmplat nimic. De la o vreme pădurea s-a rărit ; am început să mergem cu și mai multă prudență. Deodată am văzut pe cineva departe, pe drumul care mărginea pădurea ; părea să aibă o pușcă în spate, dar nu eram siguri. Ne-am ascuns și l-am lăsat să se apropie, gata s-o luăm la fugă în caz de primejdie. Cînd l-am văzut mai bine, ne-am dat seama că era un băiețandru, cu o traistă atîrnată de un băț pe care-l ducea pe umăr. Am ieșit la iveală, i-am dat binețe și l-am întrebat :

— Oare ce sat e în partea aceea ?

— E Săliștea, ne-a spus băiatul. Dar unde vreți să mergeți ?

Știam că Săliștea se află peste linia de demarcație, așadar trecerea noastră reușise. I-am spus ascunzându-mi bucuria :

— Spre Turda vrem să mergem și cred că am greșit drumul. Vrei să ne arăți pe unde s-o luăm ?

Băiatul ne-a explicat amănunțit cum să ne urmăm calea și am pornit din nou, de astă dată fără să ne mai ferim. Către ora prînzului am ajuns în oraș și am întrebat de Centrul refugiaților. Oamenii ne-au îndrumat cu multă bunăvoință, se vede că se obișnuiseră cu refugiați ca noi. Am găsit cu ușurință clădirea unde era instalat Centrul refugiaților. În fața clădirii era lume multă, tot oameni necăjiți, cu fețele trase de oboseală. Mi-am dat seama că erau fugari ca și noi. Intrau pe rînd într-un birou. Le-am lăsat pe cele două fete înainte, apoi am intrat și eu. Un ofițer stătea la o masă și scria într-un registru mare. M-a întrebat cum mă cheamă, de unde vin, ce vîrstă am. A scris totul în registru, apoi m-a întrebat :

— Unde vrei să mergi ? Ce-ai vrea să faci ?

— Aș vrea să intru în armată, i-am spus.

— Ești cam tinerel, mi-a răspuns. Dar așteaptă puțin...

A ieșit din birou. După puțin timp s-a întors cu căpitanul Ciobanu, ofițerul de grăniceri pe care-l cunoșteam. Cînd l-am văzut, mi-au dat lacrimile de bucurie. M-a recunoscut și el, deși trecuseră doi ani de la plecarea trupei române din Baia Mare. I-am spus toată povestea mea, pe scurt, i-am descris greutățile și nedreptățile pe care le înduram sub ocupație și am încheiat :

— Aș vrea să intru în armată, ca voluntar sau copil de trupă, cum o fi.

— Mda, a spus el gînditor. Să-ncercăm să facem ceva. O să mergem la un om care-ar putea să te ajute...

Am mers împreună cu el pînă în piața Regina Maria, unde în fața unei clădiri cu etaj am văzut o santinelă. Căpitanul m-a condus la etaj, a întrebat pe cineva, apoi m-a îndrumat spre un birou din capătul culoarului. După cîteva clipe aveam în față pe locotenent-colonelul Corcan, un vechi cunoscut al familiei noastre.

— Ce-i cu tine ? m-a întrebat el uimit. Cum ai ajuns aici ? Unde-i maică-ta ?

— A rămas acolo. Eu însă... am fugit. Nu mai puteam răbda.

— Dar ia loc, nu sta în picioare. Spune-mi totul de la început.

Am reluat povestea, de astă dată mai amănunțit. El m-a ascultat atent, întrerupându-mă mereu ca să-mi ceară precizări. În cele din urmă mi-a spus :

— Dragul meu, ceea ce simți tu, acum, simțim cu toții. Momente grele am trăit și vom mai trăi pînă cînd nedreptatea ce s-a făcut țării noastre nu va fi îndepărtată. Din păcate, forțele tale sînt prea crude pentru a ne folosi nouă.

Am încercat să-l contrazic, dar el a continuat :

— Cred că ar fi mai bine să te întorci acasă și să n-o lași singură pe mama ta. Și nu dispera, odată va veni și clipa cînd vei putea lupta pentru cauza noastră dreaptă.

3

ÎN MÎINILE CONTRASPIONAJULUI HORTHYST

Cu lacrimi în ochi, mi-am luat rămas bun de la locotenent-colonelul Corcan. Pe același drum pe care venisem, m-am întors acasă. Mama m-a primit cu mirare, dar, am ghicit, și cu bucurie. Viața mea își reluase cursul său normal, dar atît de trist !

Și totuși, pentru a mai „răsufila“ puțin, în libertate, în lunile care au urmat am mai trecut de cîteva ori frontiera arbitrară, întinsă ca un brîu însîngerat peste trupul țării. De multe ori, prin satele din apropierea liniei de demarcație, auzeam despre oameni mai puțin abili și mai puțin norocoși decît mine, care-și sfîrșeau călătoria clandestină înainte de vreme : fie împușcați de jandarmii ce patrulau prin preajma graniței, fie arestați și trimiși, cu cătușe la mîini, către închisorile de tristă faimă ale D.E.F.-ului.

M-am mai întîlnit și cu locotenent-colonelul Corcan, căruia îi povesteam despre cîte ne era dat să îndurăm, sau despre ce aflasem că se întîmplă cu populația românească. De fiecare dată el îmi spunea cuvinte de încurajare și-mi dădea sfaturi cum să mă port.

Astfel zilele treceau, pînă cînd una dintre ele avea să-mi schimbe cursul vieții. De aceea o țin foarte bine minte și n-o voi uita nicicînd ; ba cred că dacă aș avea mai multe vieți, tot n-aș uita-o..:

Primisem de la Turda un plic pe care să-l înmînez episcopului român. M-am prezentat cu inima liniștită la episcopie. În anticameră un preot, secretarul episcopului, m-a întrebat plin de politețe ce doresc.

— Am o problemă cu prea sfinția sa. E vorba despre un act de naștere al unchiului meu.

Povestea era autentică ; unchiul meu, fratele mamei, fusese înregistrat la episcopie, așa încît dacă s-ar fi controlat s-ar fi dovedit cu ușurință că spuneam adevărul. Preotul-secretar m-a rugat să aștept puțin și a intrat în biroul episcopului. După o clipă a revenit :

— Poftiți...

Am intrat fără emoție în biroul spațios, elegant, al episcopului. L-am salutat cu respectul cuvenit, m-am încredințat că secretarul închisese ușile capitonate și i-am spus :

— Am fost trimis la dumneavoastră cu o scrisoare, de la Turda.

— A, da. O așteptam.

I-am înmînat plicul închis pe care, de teama unei percheziții, îl ascunsesem într-un buzunar secret al hainei. Episcopul a rupt sigiliul și a desfăcut plicul. Am așteptat, în picioare, să termine de citit. Apoi episcopul a ridicat privirea spre mine :

— Fii bun și așteaptă puțin la secretariat, pînă pregătesc răspunsul pe care să-l duci înapoi, la Turda.

Am făcut o plecăciune și am revenit în anticameră. Preotul-secretar m-a poftit să iau loc și am început să aștept. După vreun sfert de oră, ușa din exterior s-a deschis și în încăpere a intrat *vitéz* Tolnay, șeful secției de detectivi a poliției horthyste din Baia Mare. Cu fiica lui fusesem coleg de școală. A salutat cu un semn din cap și a intrat în biroul episcopului fără să fie anunțat. După cîteva minute a ieșit și s-a îndreptat spre mine :

— Ce faci aici, Payer ?

— Am venit pentru certificatul de naștere al unchiului meu.

— Mda. Voiam să te întreb, îl cunoști pe un anume Bud, care a fost polițist în Baia Mare înainte de '40 ?

— Nu-l cunosc prea bine, dar îl știu. Eram copil pe atunci. Dar de ce mă întrebați ?

— Avem o încurcătură de rezolvat. Am arestat un suspect, care pretinde că a lucrat în poliția română. Când i-am cerut actele a spus că nu are, dar îl cunosc mulți oameni din oraș care pot depune mărturie pentru el. Vrem să știm cum s-a purtat cu ungurii cîtă vreme a fost în serviciu. I-am cerut numele persoanelor care-l cunosc. Între alții, te-a indicat și pe dumneata.

— Îl cunosc, desigur, am răspuns cu grabă. E un om cumsecade și nu cred că există un singur om care să se plîngă împotriva lui.

— Foarte bine, a spus *vitéz* Tolnay. Atunci te-aș ruga să vii cu noi la poliție, să-l vezi pe individul acela și, dacă într-adevăr este cine pretinde, atunci să ne dai o declarație scrisă despre purtarea lui.

Sînt clipe în care mintea îți lucrează deosebit de repede. Mă aflu într-o asemenea clipă ; mi-am făcut la iuțeală toate calculele : dacă mă duc la poliție, s-ar putea să intru într-o încurcătură ; dacă refuz, dau de bănuț, iar dacă încerc să fug dau și mai mult de bănuț. Am încercat deci să-l duc cu vorba :

— O să merg cu dragă inimă, dar numai după ce rezolv problema cu prea sfinția sa.

— Eu socotesc că problema noastră e mai urgentă. Domnul episcop Rusu o să te ierte dacă întîrzii o jumătate de oră, mai ales dacă avem în vedere motivul : încerci să-ți ajuți un compatriot, nu-i așa ? Hai să mergem.

Insistența lui mi s-a părut ciudată, dar m-am făcut că nu observ. Îmi oferea posibilitatea să ajut un compatriot, cînd știam bine ce tratament aplica românilor poliția horthystă...

— Vă rog, părinte, să explicați domnului episcop că domnul Payer va întîrzia o jumătate de oră.

— Da, desigur, a răspuns repede preotul-secretar.

N-am avut încotro ; trebuia să-l urmez. Am pornit alături de el, pe stradă, cu inima strînsă. Oare căzusem într-o capcană ? Cum de se întîmplase ca polițistul să mă găsească tocmai la episcopie ? Nu cumva însuși episcopul îl avertizase prin telefon că mă aflu acolo ? Polițistul mergea alături de mine, în tăcere. O clipă m-a bătut gîndul să fug de lîngă el, dar am respins această idee. Dacă era vorba, într-adevăr, de o simplă confruntare, fuga mea ar fi fost de-a dreptul suspectă. Și-apoi ce șanse de scăpare aș fi avut ? Cu siguranță că dacă și-a

pus de gînd să mă aresteze, și-a luat toate măsurile. La cîtiva pași în urma noastră puteau să fie și alți agenți. gata să intervină în caz de nevoie...

Așadar am mers liniștit pînă la sediul poliției, ascunzîndu-mi îngrijorarea. Am urcat împreună scările, tot așa, în tăcere. *Vitéz Tolnay* m-a condus pe un culoar lung și m-a oprit în fața unei uși capitonate. A bătut la ușă, apoi m-a împins înăuntru. Am rămas lingă ușă, pironit locului. În fața mea se afla *Orgovány*, recunoscut prin duritatea sa în cadrul secției politice a poliției din Baia Mare.

— Percheziționează-l, a poruncit el celui care mă adusese.

Am încercat să protestez :

— Vă rog, e o greșeală, m-ați arestat fără nici un motiv. Cer să fiu pus imediat în libertate !

— Libertate ! Așteaptă numai, să vină agenții pe care i-am trimis acasă la tine, a zîmbit ironic *Orgovány*.

— Nu mi-e teamă de nici o percheziție, fiindcă mă știu nevinovat. Pentru ce m-ați adus aici ? Era vorba de o confruntare...

— O confruntare cu propriile tale fapte, ticălosule !

— Vă rog să nu mă insultați.

— Meriți mai mult decît o vorbă aspră și-o să primești, n-avea teamă. Știm totul despre tine. Ca să nu mai pierdem vremea, fă bine și spune singur tot ce-ai făcut, numele complicilor, adresele unde duceai mesaje...

— Nu știu despre ce vorbiți. Vă rog, lăsați-mă să plec. Am fost luat chiar din anticamera prea sfințitului...

— Nici biserica nu-i apără pe ticăloși. Hai, vorbește, ca să nu pierdem vremea. *Tolnay*, ce-ai găsit asupra lui ?

— Nimic deosebit, a spus grăbit polițistul. Să vedem dacă la domiciliu...

— Puteți căuta cît vreți, e tot degeaba, am replicat. Sînt nevinovat, o să vă convingeți...

— O ții una și bună, dar noi avem și alte treburi. Ai de gînd să vorbești sau nu ?

— Nu am despre ce să vorbesc. Sînt nevinovat !

Un agent a intrat și a depus pe biroul șefului o hîrtie. El a citit-o și l-a privit încruntat :

— Ați căutat bine ?

— Am scotocit peste tot. Nimic suspect, domnule șef.

— Bine, poți pleca. Ba nu, pregătește-te de drum. Îl vei însoți pe dumnealui pînă la Sighetul Marmăției. Ia cu tine niște cătușe...

— Ce să caut la Sighetul Marmăției ? am întrebat mirat din cale-afară.

— A, nu știi ? Ei bine, sînt sigur că vei vorbi. Acolo D.E.F.-ul are cu totul altă manieră de a desfășura o anchetă...

— Totuși dați-mi voie să trec pe acasă, să-mi iau ceva schimburi.

A ris în colțul gurii — un ris rău, plin de satisfacție :

— Merge și fără schimburi. Doar nu te trimite la o sindrofie... Tolnay, fii bun și vezi ce e cu escorta, să se grăbească. N-aș vrea ca domnul Payer să piardă trenul..

Cu cătușele la mîini, cu agentul care nu mă slăbea din ochi, am pornit spre Sighetul Marmăției. Pe drum mi-am făcut tot felul de socoteli, am învîrtit în minte zeci de presupuneri : oare episcopul Radu colabora cu poliția politică ? Dar cei care mă trimiseseră la el știau la ce primejdie mă expun ? Nu trebuie să spun nici un cuvînt, îmi repetam în gînd. N-au nici o probă împotriva mea, acasă n-au avut ce să găsească, așa încît pot să-mi susțin mai departe nevinovăția. Singurul lucru care mă putea acuza era scrisoarea de la Turda. Dar nu poți lua capul unui om pentru simplul motiv că a făcut o mică escapadă clandestină peste linia de demarcație...

La o oră tîrzie din noapte am ajuns în Sighetul Marmăției, la fosta cazarmă a Regimentului 1 grăniceri vînători, unde — mi-am dat repede seama — se instalase secția D.E.F. Agentul care mă escortase m-a dat în primire unui gardian somnoros, mi-a scos cătușele și le-a vîrît în servietă.

— Nu uita ce ți-am spus pe drum, m-a sfătuit el. Răspunde cinstit la întrebări și poartă-te cuviincios. O anchetă la D.E.F. nu-i lucru de glumă.

Gardianul m-a dus la arest — o încăpere mare și goală. M-a vîrît înăuntru, a lipsit o clipă și a reapărut cu o pătură uzată în mîină :

— Ia în primire cazarmamentul.

— Asta-i tot ?

— Voi ai saltea ca la mama acasă ? a rînjit el. Bandiții ca tine ar merita să doarmă pe cimentul gol !

A ieșit trîntind ușa. Am auzit cum o închisese cu zăvorul. M-am lungit pe pătură și am început iarăși să fiămînt întrebările acelea fără răspuns. Apoi m-am gîndit la mama. Nu-i nimic, am încercat să mă consolez singur. În cîteva zile, dacă știu să mă apăr, or să-mi dea drumul.

Dar știam că n-o să meargă așa ușor...

Dimineața, abia se luminase de ziuă cînd am auzit zăvorul. Gardianul m-a strigat din ușă :

— Gata cu trîndăveala. Spală-te și pregătește-te să dai ochii cu șeful.

După mai puțin de o jumătate de oră, mă aflam în fața șefului. A șefilor, de fapt, pentru că erau trei inși în biroul acela spațios, mobilat auster.

— Uite-l pe agentul secret Payer, a spus în deridere unul dintre ei, care părea să fie șeful. Ia loc, *colega*, să stăm puțin de vorbă.

M-am așezat pe scaunul cam scîlciat din fața biroului. Nu-mi plăcea această primire fals-prietenească.

— Nu sînt agent secret, am protestat. Cred că m-au arestat din greșeală...

— Aha ! Tot din greșeală ai nimerit și la Turda, să aduci scrisori de la Comitetul refugiaților ?

Am tăcut. Povestea cu scrisoarea era partea slabă a „apărării” mele.

— Îl vedeți ? a reluat cel care părea să fie șeful. Acum tace. Nu ne mai acuză că arestăm oamenii din greșeală. Nici nu i-au mijit mustățile și își permite să ne jignească. Vorbește, domnule agent secret Payer. Spune tot ce ai de spus împotriva noastră.

— V-am spus. Nu sînt vinovat, am fost arestat din greșeală.

— Am mai auzit asta. Altceva vreau să aud : numele complicilor.

— N-am nici un fel de complici. Sînt om cinstit, n-am făcut nimic rău.

— Cine te ajută să treci frontiera ? Pe cine cunoști la Turda ? Cine îți sînt șefii ?

Așa cum hotărîsem, l-am luat pe „nu” în brațe și am ținut-o așa ore în șir. Mă întrebau cîte doi inși deodată, strigîndu-mi în ureche, aruncîndu-mi în față fumul țigărilor, dar am reușit să-mi țin hotărîrea : n-au aflat nimic de la mine.

— Destul pentru azi, a spus șeful în cele din urmă. Miine schimbăm foaia. Trecem la ancheta de gradul trei, că nu se poate altfel.

A doua zi am aflat, într-adevăr, ce însemna „ancheta de gradul 3“. M-au adus iarăși în fața șefului ; de astă dată, în locul celor doi care-l însoțiseră în ziua precedentă, erau doi inși cu înfățișare de bătauși. Ceea ce și erau. Fiindcă după primele întrebări ale șefului, rămase fără răspuns, s-au năpustit asupra mea și au început să mă lovească. Își alegeau cu grijă locul, loviturile lor erau foarte dureroase, în câteva minute am simțit că mă pierd. La un semn al șefului, m-au trântit iarăși pe scaunul acela și mi-au aruncat în obraz un pahar cu apă.

— Acum cred că ai să răspunzi la întrebări, a spus șeful aprinzându-și țigara.

— N-am ce să răspund.

— Să știi că o luăm de la capăt. Băieții abia așteaptă.

Cele două brute rânjeau, mîngîindu-și pumnii cu încheieturile înroșite de atîtea lovituri.

— Puteți să mă și omoriți. Nu am ce să vă spun.

— Bineee... Înapoi la arest. Mai stăm noi de vorbă miine.

Cînd m-am întors în celulă, mi-am scos cămașa și m-am trîntit jos, pe ciment, încercînd să-mi potolesc durerile. Aveam vinătăi pe piept, pe spate, pe coaste ; buzele plesnite mă usturau. Mi-am udat cămașa și mi-am oblojit obrazul umflat. Gardianul mi-a adus o farfurie cu o zeamă tulbure și o bucățică de piine ; am făcut semn că nu-mi trebuie.

— Mănîncă, băiete, altfel n-o să rezști mult aici...

Îndemnul lui, aparent milos, ascundea o anume amenințare. M-am străduit să înghit supa aceea și piinea veche, acrișoară. Începusem să mă tem. Noaptea, m-am trezit de zeci de ori din cauza durerilor. La fiecare mișcare, redeșteptam urmele unei lovituri.

Trebuie să rezist ! mi-am spus cu încăpățînare cînd m-au chemat iarăși la interogatoriu.

— Pînă acum ai scăpat ușor, mi-a spus șeful imediat cum am intrat. Să te vedem mai departe. Am primit ordin să te trimitem la centrul D.E.F.-ului din Ungvár. Acolo o să-l vezi pe dumnezeul ungarilor !

Am fost pus în cătușe și am pornit spre gară, escortat de doi jandarmi mereu încruntați. La plecarea din cazarmă, ei și-au încărcat armele în vîzul meu :

— Bagă de seamă, la cea mai mică mișcare tragem. Nici pe drum, nici în gară, nici în tren nu ai voie să vorbești cu nimeni, ai înțelege ?

— Am înțeles, le-am răspuns.

Știam că nu glumesc. Jandarmii cu pană de cocoș deveniseră, prin purtarea lor, un simbol al terorii horthyste în Transilvania de Nord, erau brutali, nemiloși ; cei care mă escortau nu păreau să fie altfel. Mergeam între ei, cu miinile încătușate, cu privirea în jos. Oamenii de pe stradă tresăreau văzîndu-ne, unii se opreau pe loc și se uitau după noi cu tristețe.

Trenul între Sighet și Ungvár era aglomerat, dar cum am intrat în vagon călătorii ne-au făcut loc pe o bancă. Îi auzeam șoptind între ei :

— Bietul de el, ce-o fi făcut ?

— Au ajuns să aresteze și copiii, sălbatici ce sînt !

Jandarmii se făceau că n-auz, iar eu muream de rușine, la gîndul că oamenii n-aveau de unde să știe adevărul. Mă luau, probabil, drept un hoț sau chiar un criminal, așa cum mă aflam, cu mîinile legate, păzit de doi jandarmi. În clipele acelea uitasem pînă și situația mea dramatică și nu mă mai îngrijora atît soarta care mă aștepta, cît mă frămînta gîndul că acești oameni trebuie să afle adevărul. Dar cum să le spun măcar un singur cuvînt, cînd jandarmii erau cu ochii pe mine ?

Trenul mergea, oprea în stații, pornea iarăși... Mi se părea că drumul va dura o veșnicie. Într-un tîrziu, jandarmii și-au scos merindele din gețile lor de piele și au început să mănînce cu poftă. Eu parcă nici nu eram pe-acolo. Călătorii din jur au început să se foiască, să-și șoptească unul altuia ; pe urmă o țarancă bătrînă, cu părul alb ca zăpada, și-a desfăcut desaga vristată cu roșu și negru, a scos de acolo o bucată de turtă de mlai și un cîrnat, s-a ridicat de pe bancă și a venit spre mine :

— Ia, băiatule, și mănîncă.

— Înapoi ! a urlat unul dintre jandarmi cu gura plină. Nu-i voie să vorbești cu arestatul !

— Nu vorbesc, îi dau numai de mîncare, că doară-i copil și i-o fi și lui foame.

— Nu-i copil, e un bandit ! a răbufnit celălalt jandarm.

— Sînt arestat politic, domnule jandarm, am replicat, nu se cuvine să mă faceți bandit.

— Gura !

Bătrînica mi-a pus în mină turta și cîrnatul, mi-a făcut un semn de îndemn și s-a întors la locul ei. I-am adresat o privire recunoscătoare. Atît pentru gestul ei omenos, cît mai ales pentru că mă ajutase, fără voia ei, să comunic oamenilor adevărul : nu, nu eram un hoț sau un bandit, ci un luptător ! Călătorii au înțeles, desigur, cum stau lucrurile, i-am văzut iarăși șoptind între ei, sub privirile încruntate ale jandarmilor.

Am ajuns la Ungvár seara tîrziu. Jandarmii m-au condus la Penitenciarul de stat, o clădire cu mai multe etaje, cu înfățișare modernă. Dar pe cît arăta clădirea de frumoasă pe dinafară, pe atît de sinistră mi-a apărut pe dinăuntru. Mai întîi am dat ochii cu gardienii : îmbrăcați în uniforme de culoare albastru-închis, purtau carabină sau pistol, precum și un baston de cauciuc cu care se jucau tot timpul, ca și cum ar fi fost nerăbdători să lovească pe cineva. Am fost dus într-un birou larg, cu mobile puține, unde ofițerul de serviciu m-a percheziționat și mi-a spus cu voce răstită :

— Cine vine aici, trebuie să cunoască și să respecte Regulamentul. Deținutul n-are voie să vorbească cu paznicii. Deținutul n-are voie să stea culcat pe pat de la deșteptare și pînă la stingere. Deținutul n-are voie să aibă asupra sa țigări, chibrit, creion sau cuțit. Deținutul n-are voie să cînte, să vorbească tare, să facă zgomot. Orice abatere e pedepsită cu bătaia. Ai înțeles ?

— Am înțeles.

— Du-l în celulă, gardian !

Fără să spună o vorbă, gardianul m-a condus la etajul întîi și m-a împins într-o celulă. A aprins lumina. Mă afluam într-o încăpere cam cît o cameră de locuit, avînd într-un colț un robinet cu apă, iar pe o latură un „prici“ de scîndură, pe care puteau dormi trei-patru oameni. Pe prici mai era culcat un om, care nici nu s-a clintit la intrarea mea. Paznicul mi-a dat două pături și mi-a spus :

— Cred că n-ai pretenție la pernă. Poți folosi hainele pentru asta. Pește trei minute sting lumina ; pînă atunci ai timp să te dezbraci și să te culci.

M-am dezbrăcat în mare grabă și m-am culcușit pe patul de scînduri, încercînd să mă-ncălzesc. Eram frînt de oboseală ; scîndura aceea mi se părea o saltea moale.

Trei zile au trecut fără să fiu chemat la interogatoriu. Trei zile în care tovarășul meu de celulă, un bătrîn din Ucraina subcarpatică, ocupată de horthyști, m-a învățat o mulțime de lucruri. De la el am aflat că interogatoriile se făceau într-o clădire separată, la etajul IV, unde își avea sediul subdiviziunea D.E.F.-ului. Nimeni nu se întorcea teafăr de la interogatoriu ; acuzații erau maltratați, bătuți, amenințați.

— De patruzeci și șase de zile sînt aici, mi-a spus el. M-au acuzat de activitate subversivă. Voiau să afle de la mine numele oamenilor, adresele unde ne întîlneam. Le-am spus că nu știu nimic. Mi-au făgăduit libertatea în schimbul trădării. Le-am spus că e o negustorie cam șchioapă : libertatea mea în schimbul libertății altora. Asta i-a supărat foarte mult. Au început să mă lovească... Așa sînt fasciștii.

Am încercat să aflu amănunte despre el, dar m-a întrerupt cu un gest.

— Nu-ți spun nimic despre mine și nici nu vreau să aflu despre dumneata. Cu cît știm mai puțin, cu atît e mai bine. Dacă ai ajuns aici, înseamnă că ești dușmanul lor. Ne unește acest lucru, că-i urîm pe fasciști.

Seara îmi era deosebit de greu. După „stingere“ rămîneam cu gîndurile mele, cu întrebările mele. Cît știu ei despre mine ? Ce probe au împotriva mea ? Undeva am făcut o greșală, am comis o imprudență, dar ce anume ? Pe urmă mă întrebam dacă nu cumva și mama a avut de suferit de pe urma arestării mele. Îi explicasem foarte amănunțit, așa cum mă învățase Corcan : în caz că sînt arestat, ea trebuie să susțină că nu știe nimic despre activitatea mea, că nu mi-ar fi îngăduit să apuc „pe o cale greșită.“ Dar asta era un argument pentru feroșii jandarmi sau pentru agenții D.E.F.-ului ?

Toate aceste întrebări mi se involburau în minte cînd îmi aminteam cuvintele tovarășului meu de celulă : „E una dintre metodele lor, să nu te cheme la interogatoriu, să te lase singur ca să-ți zdruncine nervii...“ Nu, nu trebuia să am nervii zdruncinați. Trebuia să rezist, să-mi păstrez cumpătul, să nu scap vreo vorbă imprudentă.

— Fii tare, îmi repeta mereu bătrînul. Cel mai important e să nu recunoști nimic. Pînă cînd nu vorbești, mai poți spera într-o pedeapsă mai ușoară. Trebuie să rezisti și la bătaie, și la tortură. Dovedește-le că ești mai tare decît ei, fiindcă lupți pentru o cauză dreaptă...

A patra zi, de dimineață, ușa s-a deschis. Gardianul de serviciu mi-a făcut semn să ies afară. M-a condus în biroul penitenciarului și m-a predat unui civil, un om voinic, cu părul tuns scurt, ca boxerii.

— Mă cheamă Sándor baci, mi-a spus el. Datoria mea e să te duc la cercetări și să te aduc înapoi. Nu mă interesează pentru ce ai fost arestat. Nici nu-ți pun cătușe, dar te previn : nu încerca să fugi că-ți rup oasele. Din mîna mea n-a fugit nici un deținut, să știi !

M-a condus la Palatul Guvernamental, aflat la cîteva sute de metri distanță de penitenciar. Îi simțeam mîna ca o menghină încheștată de brațul meu. Lumea de pe stradă nu observa nimic — păream doi trecători oarecare, în haine obișnuite, doi prieteni care se duc undeva împreună sau pur și simplu se plimbă. Am ajuns la clădirea cu pricina, am urcat cu liftul la etajul V și m-am pomenit pe un coridor lung, avînd pe-o parte uși, iar pe cealaltă ferestre care dădeau spre stradă. Din loc în loc erau santinele înarmate și oameni în haine civile stînd în picioare cu fața la perete. Sándor baci m-a condus în fața unei uși și mi-a poruncit să stau cu fața la perete, ca și ceilalți inși aflați pe coridorul acela lung și sinistru.

— Stai aici pînă vei fi chemat. Sub nici un motiv nu ai dreptul să te întorci, să vorbești cu cineva sau măcar să te uiți înapoi.

Pe coridor era liniște. Așteptam cum mi se poruncise ; după cîteva minute am simțit că amețesc privind mereu la zidul alb din fața mea. Am închis ochii, încercînd să mă liniștesc. Deodată, un urlet a străbătut printr-o ușă închisă. Am tresărit ; în prima clipă am fost tentat să mă întorc, să privesc în jur, dar mi-am amintit pe dată regula aceea drastică și am rămas nemișcat. Dintr-o altă încăpere, din dreapta mea, am auzit apoi glasuri răstite. Așadar, D.E.F.-ul lucra din plin...

Ușa din stînga mea s-a deschis. Am simțit o bătaie pe umăr și am privit cu coada ochiului spre stînga. Un locotenent se apropiase de mine :

— Descalță-te și pune pantofii lîngă perete !

Am îndeplinit acest ordin care mi se părea fără noimă, ca tot ce vedeam în jurul meu. Locotenentul a deschis ușa și m-a împins înăuntru. Între cei cîțiva oameni de acolo l-am recunoscut pe unul singur : căpitanul Gyula Vágó, din Baia Mare. Acesta a făcut un pas spre mine :

— Domnilor, vi-l prezint pe agentul secret Payer. Bun venit, prietene !

Mi-a întins mîna, zîmbind. Involuntar, fiind surprins de această primire amicală, am întins și eu mîna. În clipa aceea, pumnul lui s-a abătut fulgerător asupra mea. Am căzut pe podea. Căpitanul Vágó și ceilalți ofițeri s-au năpustit spre mine cu bastoane de cauciuc și au început să mă lovească metodic. După cîteva minute am simțit că leșin. Am auzit nelămurit vocea căpitanului :

— Sus, domnule agent secret ! Asta a fost numai o mîngîiere de bun venit. De acum te luăm noi în primire și-o să te facem să spui și laptele ce l-ai supt !

M-am ridicat cu greu. Le vedeam ca prin ceață fețele.

— Ce misiune aveai la Baia Mare ? m-a întrebat unul.

— Numele celor care colaborau cu tine ! a adăugat al doilea.

— Numele agenților din Ardealul de Nord ! a cerut al treilea.

Încercam să dau răspunsuri cît mai ocolite, ca să cîștig timp :

— Nu am avut nici un colaborator... Nu cunosc numele nici unui agent... Am fost arestat din greșeală...

Mi-am dat seama că nici nu ascultau răspunsurile mele. Căpitanul Vágó s-a apropiat iarăși de mine :

— Ascultă, amice, nu povești vrem să auzim de la tine, ci adevărul. Cum ai ajuns agent secret ? De unde primeai informații ? Cum le transmiteai mai departe ?

— Nu sînt agent secret, am repetat.

O nouă ploaie de lovituri a urmat acestui răspuns. Iar după aceea, iarăși întrebări. Din nou doborît la pămînt. Au început să mă lovească cu bastonul de cauciuc peste tălpile picioarelor. Apoi am leșinat...

Cînd Sándor baci m-a condus din nou la penitenciar, abia mai puteam să umblu. Fiecare pas îmi transmitea un fulger de durere din tălpi și pînă-n creștet. Mergeam încet ; Sándor baci nu zicea nimic. Știa ce înseamnă să ieși de la primul „tratament“.

Am intrat în celulă și m-am prăbușit pe patul de scînduri. Ucraineanul s-a repezit să mă ajute, mi-a pus comprese ude pe tălpi, pe mîini, pe obrazul strivit de lovituri. După ce m-am mai liniștit, mi-a adus mîncarea pe care mi-o păstrase de la prînz. M-am împotrivit :

— Nu pot să mănînc...

— Trebuie, mi-a spus el aproape poruncitor. Forțea-ză-te și mănincă, să capeți puteri. Altfel n-ai să rezisti la anchetă... Dacă ești tare, o să-ți vină mai ușor. E de necrezut, dar cu timpul începi să te obișnuiești și cu bătaia. Principalul e să rezisti de la început. Mai apoi, văzînd că nu scot nimic de la tine, or s-o lase mai moale.

Avea dreptate sau se străduia doar să mă încurajeze ? Încercam să sper că lucrurile stau așa cum spunea el, dar în zilele următoare m-am convins că anchetatorii mei nu se plictiseau și nu oboseau așa de repede. În fiecare zi mă chemau la interogatoriu ; în fiecare zi născoceau noi „metode“ ca să-mi înfrîngă voința ; îmi strîngeau degetele la sertarul biroului, mă spînzurau de încheieturile mîinilor. După un timp, tălpile mi se îngroșaseră ; hainele începuseră să cedeze, zdrențuite de lovituri ; simțeam dureri atroce în încheieturi. Pînă și gardienilor le era milă de mine, îmi îngăduiau să stau culcat în timpul zilei. Zăceam așa, întins pe burtă — singura poziție în care durerile se simțeau mai puțin — și încercam să mă încurajez singur. Îmi spuneam că tăcerea mea este o dovadă de superioritate morală asupra celor ce mă torturau ; pe zi ce trecea, prin faptul că nu lăsam să scape nimic din ceea ce-i interesa pe ei, socoteam că obțin o victorie. O victorie modestă în aparență, dar foarte prețioasă dacă puneam la socoteală condițiile : singur în fața a doi-trei inși zdraveni și furioși, întăritați de rezistența mea, nemulțumiți de faptul că „ancheta“ nu decurgea cum ar fi dorit ei. Îmi aminteam fețele lor desfigurate de ură neputincioasă, știam despre ei că fuseseră membri ai „Gărzii zdrențăroșilor“, faimoasa organizație fascistă din Ungaria, dar iată că nu pot înfrînge încăpăținarea unui tînăr de 17 ani !

N-aveți decît să mă omoriți, le spuneam în gînd, asta-i o dovadă în plus că am fost mai tare decît voi !

Începusem, într-adevăr, să-mi doresc moartea. Simțeam că sînt la capătul puterilor, într-o lună de zile ajunseseam numai piele și os, spatele și pieptul îmi erau brăzdate de urmele bastoanelor de cauciuc, încheieturile mi se umflaseră și mă dureau ascuțit. După atîtea chinuri, parcă și judecata îmi era mai puțin limpede ; mă pomeneam gîndind că ar fi mai bine să mor, cel puțin scap de aceste chinuri și nu mai există nici o șansă de a dezvălui vreă taină dușmanilor mei. Cu această hotărîre m-am prezentat într-o dimineață la interogatoriu. Îmi spuneam că e momentul să joc ultima carte, că soarta mea e pecetluită și

nu mai există nici o ieşire. O să-i înfurii într-atita, încît or să mă omoare din greşeală, mi-am spus. Căci, cu toată sălbăticia cu care mă loveau şi mă chinuiau, observasem grija lor de a mă menţine în viaţă, sperînd că în cele din urmă vor storce de la mine mărturisiri, date pe care le socoteau valoroase.

Aşadar, în ziua aceea, îndată ce am trecut pragul biroului, m-am oprit în faţa lor şi le-am spus :

— Domnilor ofiţeri, de patru săptămîni mă bateţi şi mă chinuiţi silindu-mă să recunosc fapte pe care nu le-am făcut, să trădez numele unor oameni care n-au nici o vină decît că-şi iubeşte patria. Vă miraţi că luptăm împotriva dumneavoastră ; v-aţi întreat de ce ? Fiindcă aţi venit peste noi ca asupritori, ne-aţi cotropit pămîntul unde ne-am născut, ne-aţi adus numai suferinţe şi mizerie...

Le vedeam feţele înăsprite treptat, cuprinse de roşeata miniei încă ascunse. Ştiam că din clipă-n clipă stăpînirea lor de sine va ceda ; m-am grăbit să continui :

— Vorbiţi despre demnitatea uniforme militare, dar a chinui oameni lipsiţi de apărare este o faptă demnă ? A lovi un doborît la pămînt este oare un act de vitejie ? Care-i deosebirea dintre dumneavoastră şi nişte călăi lipsiţi de sentimente umane ?

Abia acum s-au dezlănţuit. Cu o furie nouă, mai oarbă decît tot ce fusese pînă atunci. S-au năpustit asupra mea, cu pumnii, cu bastoanele de cauciuc, cu picioarele. Aproape că nu mai simţeam durerea, îmbătat de curajul acela al ultimei lupte. În cele din urmă am simţit slăbiciunea cuprinzîndu-mă ca un leşin. Nu mă mai puteam ţine pe picioare. Am căzut. M-a trezit un duş rece — aruncaseră o găleată de apă peste mine. M-am ridicat, simţind în mine noi puteri. Acţioneam orbeşte, fără să gîndesc, fără un plan anume. Cu un efort supraomenesc am ridicat aparatul de telefon şi l-am trîntit în capul unuia dintre anchetatori ; pe altul l-am lovit cu piciorul în pîntece, iar pe celălalt l-am doborît azvîrlindu-mă cu tot trupul asupra lui. Victoria mea a durat o clipă, o singură clipă ; venindu-şi în fire, cei trei s-au năpustit asupra mea, urlînd de durere şi de minie ; atunci mi-am spus că acesta este, într-adevăr, sfîrşitul...

Cînd mi-am recăpătat cunoştinţa mă afluam întins pe patul de scînduri în celulă. Ucraineanul mă oblojea, ca

de obicei. Am încercat să fac o mișcare, dar o durere cruntă m-a fulgerat.

— Stai liniștit, mi-a spus tovarășul meu de suferință. Ți-au rupt mîna, nemernicii...

Nici astăzi nu înțeleg ce i-a oprit să mă ucidă atunci, la „întrevederea“ aceea, după scena atît de înjositoare pentru ei. E drept că nici nu eram departe de „lumea cealaltă“. Aveam brațul fracturat, osul cotului zdrobit, iar trupul întreg acoperit de vînatăi. Pînă și maxilarele mă dureau cînd încercam să vorbesc.

— Ai fierbințeli, mi-a spus ucraineanul. Mare minune că ai scăpat cu viață...

Glasul lui venea de undeva, de departe ; am simțit din nou că-mi pierd cunoștința.

Două zile s-au scurs așa. Mă trezeam cu buzele arse de sete, încercam să mă mișc și durerea mă cufunda iarăși în inconștiență. Tovarășul meu de celulă mă îngrijea ca pe-un copil mic ; mi-a bandajat mîna, îmi punea mereu comprese și mă veghea noaptea. Se pare că și gardienii erau întrucitva îngrijorați de soarta mea ; dimineța, pe lîngă obișnuita supă de chimen, primeam și o cană de ceai, iar la amiază aveam o porție de carne în plus. Noaptea lăsau becul aprins ; cînd și cînd deschideau ușa, intrau în celulă și se uitau lung la mine. Era omenie în purtarea lor ? Sau primiseră poruncă să-mi poarte de grijă ? N-am reușit să aflu niciodată adevărul.

A treia zi după „bătălia“ mea cu anchetatorii, însuși Sándor baci a venit să mă vadă. M-a găsit stînd în picioare. Aveam brațul legat de gît cu o fișie dintr-o cămașă.

— Ce faci, băiete, cum te simți ?

— Mulțumesc de întrebare, mă simt bine. E drept că mă simțeam mai bine înainte...

— Tot colțos ai rămas ! Nu te-ai schimbat deloc, precum se vede.

— Ba da, Sándor baci. Cu trei zile în urmă eram încă întreg ; acum mîna dreaptă nu mai este mînă. Asta n-o socotești o schimbare ?

S-a apropiat de mine, parcă dornic să-mi spună o taină :

— Măi, băiete, de douăzeci de ani lucrez la D.E.F. și am văzut multe. Am însoțit sute de arestați, dar încă n-am pomenit unul ca tine. Ceea ce ai făcut tu e nebulie cu-

rată. Să ataci pe domnii ofițeri-anchetatori ! Bucură-te că ți-au rupt numai mîna, și nu gîtul !

— Nu e timpul pierdut, i-am spus cu un zîmbet amar.

— Ei, s-a terminat cu necazurile. Domnul general, aflînd ce s-a întîmplat, a dat ordin sever ca nimeni să nu se mai atingă de tine. Or să-ți faci urgent dosarul și-or să te predea la Tribunalul militar.

— Totuși, ce s-a întîmplat acolo ? Știu doar atît, că am aruncat cu telefonul în capul cuiva, pe urmă am început să lovesc în dreapta și-n stînga. Mai departe nu știu nimic.

— Vrei să afli de la mine ? a rîs el. Ei bine, fie. De dumnealui nu mă feresc, e client vechi aici. Află, băiatule, că după ce te-au liniștit m-au trimis să chem medicul. Ofițerul pe care l-ai lovit cu telefonul avea capul spart. L-a bandajat și i-a dat cîteva zile concediu medical. Cei-lalți au scăpat mai ușor, înjurau de mama focului și se uitau la tine cum zăceai jos într-un lac de sînge. Medicul te-a consultat și a cerut să te ducă la spital. I-au rîs în nas. Atunci te-a bandajat la mînă, spunînd că ar trebui pusă în ghips, și ți-a făcut o injecție. „Dacă n-are hemoragie internă, poate să scape“, a spus medicul. Am făcut rost de o targă și te-am adus înapoi aici. Eu, unul, nu credeam că apuci dimineața. Și acum, poftim : te plimbi prin cameră și-mi fumezi țigările. Mare ciudățenie !

— Și eu mă mir că am scăpat numai cu atît, i-am mărturisit.

— Bagă de seamă, păzește-ți pielea, mi-a spus el rîzînd.

După plecarea lui Sándor baci, ucraineanul s-a apropiat trist de mine :

— Prietene, te părăsesc. Mi-au spus că voi fi dus în altă parte, la judecată. Nu știu unde și nici n-are importanță. Tot peste legea lor nemiloasă dau, oriunde m-ar duce. Dar nu mă dau bătut. Nu te da nici tu. Războiul se apropie de sfîrșit, Hitler pierde teren pe toate fronturile. Cît de curînd lumea se va elibera de plaga asta îngrozitoare, fascismul. Atunci vom fi și noi liberi. Principalul e să rezistăm....

Am stat de vorbă pînă noaptea tîrziu. Mi-a dat o mulțime de sfaturi, cum să mă port la procesul care se apropia. A întors lucrurile pe toate fețele, m-a învățat cum să ar-

gumentez, cum să răspund la întrebările judecătorilor. Am învățat multe de la el. Mai presus de toate, am învățat să fiu tare și să nu-mi pierd speranța, încrederea în viitor.

Dimineața, Sándor baci m-a condus iarăși la interogatoriu. Am dedus că vizita lui din ziua precedentă avea și un scop practic : fusese trimis în „recunoaștere“, să afle dacă mai sînt în stare să suport o nouă anchetă. Pe drum mi-a dat din nou asigurări că voi fi tratat altfel decît pînă acum. M-am arătat neîncrezător.

— O să te convingi, mi-a spus el supărat de neîncrederea mea.

Intr-adevăr, m-a condus la alt birou, nu în cel care devenise, în această lună de zile, locul meu de supliciu. Acolo era un singur ofițer, un locotenent care m-a primit rece, dar politicos. M-a invitat pe un scaun — prima oară cînd mi se întîmpla așa ceva de cînd eram pe mîna D.E.F.-ului ! — și mi-a oferit o țigară. Mi-a aprins-o cu bricheta lui, aplecîndu-se peste masă și privindu-mă țintă. I-am suportat privirea aceea cercetătoare și am așteptat. Cîteva minute am fumat amîndoi în tăcere, apoi el și-a dres glasul și mi-a spus :

— Să știi de la început că n-am să te silesc să faci anumite declarații. Vreau să scot de la tine adevărul ; dacă te încapățînezi să nu recunoști nimic, îți agravezi singur situația. Însă dacă dai o declarație sinceră, recunoscînd că ești vinovat, și dacă ne dai și numele agenților români pe care-i cunoști, îți garantez că o să scapi cu o condamnare ușoară.

— Nu cunosc nici un agent român. Nu sînt vinovat. Puteți să mă bateți, să mă ucideți, asta-i tot ce am de spus.

— Ascultă, băiatule, mi-a spus el pe un ton potolit. Dacă o iei de la început așa, n-am făcut nimic. Noi avem destule dovezi despre activitatea ta, iar dacă te încapățînezi să negi totul, ai toate șansele să ajungi în fața plutonului de execuție. Am primit dispoziție să iau ancheta de la capăt. Vom consemna într-un proces-verbal declarațiile tale, precum și constatările noastre. Dacă faci mărturisiri sincere, vei avea circumstanțe atenuante în fața tribunalului. Înțelege că vreau să te ajut. Dar trebuie să mă ajuți și tu !

— Vă mulțumesc pentru grija ce-mi purtați, i-am răspuns încercînd să cîștig timp. Din păcate însă, nu am prea

multe lucruri să vă spun. Nu am nici experiență prea lungă, și nici n-am avut timp să cunosc amănuntele pe care mi le cereți. Am început această luptă singur, fără nici un îndemn ; situația noastră, a românilor din teritoriul crotropit, a fost faptul care m-a determinat să acționez. Suferințele a zeci de mii de oameni ; nedreptatea ; deportările și munca forțată. Îndată ce a venit noua stăpânire, mii de români au fost dați afară din slujbă...

— Nu începe cu propaganda, m-a întrerupt cu răceală locotenentul. De unde știi tu toate astea ?

— De la oameni, din oraș. Și de la propria mea mamă. A fost concediată de la azilul de bătrâni unde lucra. Ca să-și câștige existența trebuie să spele rufele unor mecanici de la depou. Eu am fost silit să părăsesc școala, fiindcă nu aveam din ce trăi, și să lucrez ca ucenic. Toate acestea nu sînt propagandă, domnule locotenent. Lucruri văzute și trăite. A fost destul să privesc în jurul meu ca să-mi dau seama de nenorocirea care s-a abătut asupra noastră. Și să lupt împotriva ei.

În timp ce vorbea cu mine, locotenentul își însemna atent tot ce spuneam. Pentru un moment m-am temut ; desigur, cuvintele mele, puțin răstălmăcite, puteau fi folosite împotriva mea. Dar simțeam nevoia să-mi explic faptele, să argumentez de ce intrasem în luptă.

— Bine, te-am înțeles, a spus el pe același ton rece. Acum să-mi spui cu cine ai lucrat. Ce misiuni ai primit și de la cine ?

Întrebarea venea pe neașteptate. Am respirat adînc, adunîndu-mi gîndurile. Abia acum trebuia să fiu atent cu fiecare cuvînt pe care-l rosteam.

— N-am lucrat cu nimeni, domnule locotenent. Nu mi-a dat nimeni nici o misiune.

— Prostii ! s-a răstit el. Aici scrie clar că duceai peste graniță informații despre situația românilor din Baia Mare și din alte părți. Din ordinul cui ?

— Din ordinul nimănui. M-a îndemnat numai cugetul meu. Mă revolta ceea ce se petrece și am căutat să aduc totul la cunoștința autorităților române.

— Cine te ajută ? Cine-ți procura informații ?

— Eu singur adunam informațiile. Auzeam vorbindu-se pe stradă, prin prăvălii, la cozi. Nu aveam nevoie de ajutor pentru asta.

— Cine te ajuta să treci dincolo ?

— Nimeni. Cunoșteam drumurile prin pădure și n-aveam nevoie de călăuză...

Cîteva clipe a tăcut, continuînd să noteze. A ridicat iarăși privirea spre mine :

— Cine sînt părinții tăi ?

— Pe tata nu l-am cunoscut. Mama nu mi-a vorbit niciodată despre el și nici eu n-am îndrăznit s-o întreb. Am încercat în cîteva ocazii, dar ea a schimbat vorba.

— Și mama ta cine este ?

— O romîncă din Baia Mare. A fost conducătoarea azilului de bătrîni pînă...

— Mi-ai mai spus. Mai ai frați ?

— Nu.

— Alte rude ?

— Un unchi, fratele mamei. Pentru el m-am dus atunci, la episcopie.

— Știm noi mai bine pentru ce te-ai dus la episcopie. De unde aveai scrisoarea pe care ai dus-o domnului episcop ?

— Mi-a dat-o cineva de la Centrul refugiaților din Turda.

— Cine ?

— Nu-l cunosc.

— Ce căutai acolo ?

— M-am dus să povestesc despre cele ce se întîmplau la Baia Mare.

— Cine te-a trimis ?

— Nimeni, v-am spus.

— Nu încerca să mă duci. Un băiat de șaptesprezece ani nu se amestecă așa, deodată, în politică.

— Oare nu știți ce se petrece în zona ocupată ? am strigat. De tinerii români care în zilele de instrucție levante sînt puși să tragă ca vitele plugul ați auzit ? De satele pustiite, de oamenii duși la muncă forțată, de preoții schingiuiți ?

— Iar începi cu propaganda ? m-a întrerupt el. Bine, destul pentru astăzi. O să mai stăm de vorbă, dar gîndește-te bine. Dacă mărturisești sincer tot ce știi, pedeapsa va fi mai ușoară. Asupra ta plutește o acuzație gravă : trădarea. Iar pedeapsa pentru trădători e aspră. Cea mai aspră dintre pedepse.

— N-am trădat nimic. Poți să trădezi un secret, dar faptele acestea se petrec în văzul lumii, deci nu sînt secrete.

— Procurorul e de altă părere, a zîmbit ironic locotenentul. Săndor baci !

Gardianul cel voinic s-a ivit îndată în ușă :

— Ordin !

— Du-l înapoi în celulă. Mîine dimineață îl aduci iar, la ora obișnuită !

În zilele următoare, lucrurile s-au desfășurat în același mod. Stătea de vorbă cu mine, îmi punea întrebări, lua note. Zilnic, un sanitar venea și-mi schimba pansamentul de la mîină. Fractura se prinsese prost, brațul îmi era aproape paralizat, dar rana începuse să se vindece.

În locul ucraineanului a venit un alt deținut. De cum s-a închis ușa celei în urma lui, a început să se vaite că a fost arestat dintr-o eroare, că el e cetățean credincios țării și o să fie eliberat cît de curînd. Mi-a spus că e medic, că nu se amestecă în politică și fusese arestat în urma unor calomnii. Am ascultat toată ziua văicărelile și protestele lui ; mi-am dat seama că e un om slab și laș. Seara, cînd mi-am aprins o țigară, a bătut cu pumnii în ușă și a chemat gardianul, reclamîndu-mă că încălc regulamentul. Gardianul a făcut dreptate în felul lui : mic mi-a dat o palmă și mi-a confiscat țigara, iar lui i-a dat o palmă spunîndu-i ca altă dată să nu-l mai deranjeze cu tot felul de nimicuri. După plecarea lui, am scos altă țigară și, la privirile lui furioase, i-am spus neted :

— Domnule doctor, sînt de patruzeci de zile deținut al D.E.F.-ului și am avut vreme să învăț regulamentul. Faceți bine și vedeți-vă de treburile dumneavoastră. Cu mine nu aveți nimic comun !

Ancheta mergea înainte, devenise un fel de obișnuință : eram invitat pe scaun, locotenentul îmi dădea o țigară... Uneori îmi cerea să povestesc lucruri pe care le mai spuseseam o dată ; mai întîi m-au surprins aceste repetări, apoi am înțeles : voia să se încredințeze că nu mint, că nu mă încurc în declarații. Căutam să fiu atent, să nu fac nici o greșală cît de mică. Uneori, cînd șovăiam sau spuneam un lucru întrucîtva altfel, mă oprea :

— Stai să ne lămurim. Data trecută am înțeles că...

Pe cît era de blînd și corect cu mine, pe atît era de atent la fiecare nuanță. Începusem să mă tem de el și seara, stînd întins pe patul tare, revedeam în minte tot ce spusese, ca nu cumva în ziua următoare să dau greș.

Spre sfîrșitul lunii iulie 1943, într-o dimineață, locotenentul m-a întîmpinat cu un zîmbet de satisfacție :

— Dragă băiete, eu mi-am încheiat misiunea. Iată aici procesul-verbal al anchetei. Pune mîna și semnează pe fiecare filă. Iute că mă grăbesc.

— Trebuie să-l citesc mai întîi.

— Ce să-l mai citești ? Ți-ar trebui ore-n șir. Are „numai“ cincizeci și două de file. Nu scrie în el decît ceea ce ai declarat tu însuși.

— Totuși e un document care mă privește direct, de el atîrnă soarta mea. Trebuie să citesc tot ce se spune în procesul-verbal.

A făcut un gest de nerăbdare :

— Aveam impresia că ne-nțelegem bine. De ce te încapățînezi tocmai acum ?

— Pentru că e viața mea în joc. Dacă acolo nu stă scris decît adevărul, de ce nu-mi dați voie să citesc ?

— Ți-am spus, nu e timp. Hai, semnează.

— Nu pot. Scuzați-mă, ați fost tot timpul un om cumsecade, v-ați purtat bine cu mine și nu vreau să vă supăr. Dar dac-ați fi în locul meu, sînt sigur că nici dumnea-voastră n-ați semna.

— Îți dai seama că încapățînarea ta va produce o anumită impresie tribunalului ?

— Cel puțin voi putea să mă apăr.

Locotenentul își pierduse răbdarea. S-a ridicat brusc de pe scaun și m-a întrebat din nou :

— Semnezi sau nu ?

— Numai după ce-l citesc, am răspuns și am întins mîna spre dosarul de pe masă.

El a luat dosarul sub braț și a ieșit din încăpere. S-a întors după cîteva clipe cu alți doi ofițeri. A dictat unuia dintre ei un text în care se menționa că procesul-verbal al anchetei conține numai cele declarate de numitul Payer Iulius, dar că acesta refuză să-l semneze. Martori — cei doi ofițeri, care au semnat hîrtia respectivă. Totul în cea mai mare grabă. Fără să-mi mai adreseze un cuvînt, locotenentul a dat ordin să fiu dus din nou la penitenciar...

A doua zi, dis-de-dimineată, m-a trezit gardianul de serviciu :

— Scoală-te, îmbracă-te și ia-ți lucrurile. Pleci la Budapesta.

— Unde ? !

— La Tribunalul Militar din Budapesta.

Doi jandarmi înarmați așteptau în ușa celulei. M-am pregătit repede de plecare cu inima strînsă.

ÎNCHISOAREA DIN MARGIT KÖRÚT 85

Clădirea din Budapesta, Margit Körút 85, adăpostea Procuratura militară, Tribunalul militar și închisoarea, în care se aflau cam 1 200 de deținuți. De la intrare mi-am dat seama că închisoarea era sub comandă militară, iar serviciul de pază și administrația erau asigurate de militari. La subsolul uriașei clădiri erau amenajate baia, frizeria, etuvele și atelierelor — de țimplărie și de țesut covoare. La parter erau birourile, sala vorbitorului, bucătăriile și celulele condamnaților la moarte. Primul etaj, pe care deținuții îl numeau „etajul nobilimii“, adăpostea ateliere de țroitrie și cizmărie, dispensarul, infirmeria și celulele deținuților care lucrau la atelier și bucătării. Următoarele două etaje cuprindeau celule mari comune, precum și celulele de izolare, pentru o singură persoană. Fiecare etaj era închis cu grilaj de fier ; pe culoar se afla totdeauna o santinelă înarmată. În curtea care forma un patrulator, mărginită de clădire și de un zid de piatră înalt de 4 metri și avînd deasupra sîrmă ghimpată, erau posturi fixe de pază prevăzute cu mitraliere, iar între ele circulau patrulare mobile. Așadar, o pază strictă care excludea orice șansă de evadare.

După ce mi s-au făcut formele de înregistrare, mi s-a adus la cunoștință regulamentul — foarte sever, cu o mulțime de interdicții și cu amenințarea a tot felul de pedepse : izolarea cu post și pat tare, suspendarea corespondenței, pachetului sau vorbitorului, spînzurarea de mîini și altele. Apoi am fost condus la subsol, unde, după cum

am spus, se aflau baia și frizeria. Mi-au dezinfectat hainele, m-au tuns, am făcut baie. Un fapt m-a tulburat cu deosebire în contactul cu oamenii de aici : cum aflau că am fost adus de la D.E.F., deținuții de serviciu deveneau foarte prietenoși, mă serveau cu țigări, cu mâncare, îmi dădeau sfaturi și informații asupra drepturilor mele ca deținut politic. Între altele, aveam voie să port haine civile, să nu fiu tuns „zero“, să cer cărți de citit de la biblioteca închisorii.

Noul meu loc de detenție era la etajul II, la „izolare“. Urma să stau într-o celulă, singur, cum era ordinul pentru cei care nu fuseseră încă interogați de procuror. În timpul „izolării“ n-aveam dreptul să scriu scrisori și să primesc vizite. Iată însă că în celulă am descoperit un „ortac“, ba încă ardelean de-al meu !

— Legile-s făcute de oameni, mi-a explicat el rîzînd. Mi-au făcut hatîrul să mă lase aici, la cameră separată; altfel ar fi trebuit să dorm la comun.

— Ai fost condamnat ?

— Da, politic. Trei ani mi-au dat, drăguții de ei. Eu mi-s croitor în civilie și cînd am venit aici, m-au pus la lucru. Le-a plăcut cum lucrez și m-au oprit la atelier.

Noul meu camarad de celulă m-a pus la curent cu obiceiurile de aici. Deșteptarea era la 5,30 ; pînă la 7 curățenie și spălat, apoi „deschiderea“ — comandantul de etaj trecea prin toate celulele, primea raportul și făcea apelul. După aceea se distribuia masa.

— Masă, vorbă să fie, a continuat el să-mi spună. Dimineața supă de chimen, la prînz ciorbă și ceva legume la felul doi, iar seara — răbdări. Un coltuc de pîine toată ziua, trei sute de grame. Asta-i, frățîne. Flămînzim în lege...

După masa de dimineață, m-au dus la vizita medicală, fiind nou venit. Medicul închisorii, un căpitan, era ajutat de un condamnat, tot medic, și de un felcer — pe care am aflat că-l cheamă Totovici și pînă la arestare fusese student în ultimul an la medicină. În realitate, medicul închisorii se arăta destul de rar pe acolo, așa încît de obicei aceștia doi dădeau consultații, stabileau diagnosticul și aplicau tratamente după posibilități. Cînd m-au văzut, m-au pus să mă dezbrac și m-au examinat. Căpitanul nu

era de față, așa că medicul-deținut putea vorbi în voie cu ajutorul său :

— Uită-te în ce hal l-au adus pe bietul băiat ! E slab de-i numeri coastele, are cotul zdrobit, fractura prost tratată... Normal ar trebui internat în spital, dar n-avem dreptul să-l trimitem, fiindcă vine de la D.E.F. Ce să facem pentru el ?

— Măcar să-i prescriem regimul „K” și odihnă, a spus Totovici. Iar cu mîna, să vină zilnic la tratament.

— Așa vom face. Pînă vine domnul căpitan medic, pregătești fișa cu diagnosticul : epuizare fizică, fractură brațul drept, se recomandă odihnă la pat. Poate-l înduplecăm să semneze.

Într-adevăr, medicul închisorii, avînd încredere în competența colegului său în haine vărgate, a semnat fișa cu tot ce era prescris acolo. Regimul „K” însemna că mai primeam zilnic o jumătate de litru de lapte și două cornuri peste hrana obișnuită. Nu era mult, dar măcar reușeam să-mi astîmpăr foamea și să mă întremez după chinurile îndurate în timpul detenției la D.E.F.

Desigur, nici aici nu era mult mai bine. Stăteam toată ziua singur — căci camaradul meu de suferință era plecat la atelier — și mă frămîntam. Zeci de întrebări, îndoieli, neliniști, gînduri luate și reluate de la capăt... Era, probabil, ceea ce se urmărea prin detenția la „izolare” : omul să-și piardă treptat rezistența morală, să nu mai fie stăpîn pe nervii săi, să devină docil și slab în fața procurorului. Ceilalți deținuți știau toate acestea și se străduiau pe toate căile să ușureze viața celor de la „izolare”. Mi-am dat repede seama de această solidaritate. Mergînd zilnic la dispensar intram în vorbă cu alții, auzeam ce se mai întîmplă prin lume. Dacă mă afluam în celulă, cei care făceau curat pe coridor pîneau momentul cînd santinela era în celălalt capăt, se apropiau de ușă și-mi șopteau repede diferite noutăți ; alteori îmi strecurau prin crăpătura ușii o țigară aprinsă. Alături de celula mea se afla, tot la „izolare”, scriitorul Vecsei Leó, autor cunoscut, care-mi trimitea cărți de citit și, cînd ieșeam la plimbare, în casa scării mai schimbam cîte-o vorbă. Toate aceste gesturi umane m-au ajutat să suport mai ușor zilele grele ale izolării, m-au încurajat și mi-au ținut trează speranța.

Intr-o zi, la dispensar, cînd căpitanul medic nu era de față, Totovici m-a întîmpinat rîzînd :

— Măi, Payer, de ce nu ne-ai spus cu cine avem de-a face cînd ai venit aici ? Nu știam că ești o persoană periculoasă...

— Eu, persoană periculoasă ? Ce vrei să spui ?

— Păi dacă ai avut curajul să te lupți cu ofițerii D.E.F.-ului de la Ungvár ! Sau sînt simple zvonuri ?

Am rămas pentru o clipă mut de mirare. Cum de cunoșteau acest episod care — bănuiam eu — rămăsese îngropat între zidurile penitenciarului din Ungvár ?

— Nu sînt zvonuri, i-am spus în cele din urmă. Dar nu pricep cum de s-a aflat pînă aici.

— Avem și noi „poșta“ noastră, ce crezi ? a zîmbit Totovici. Sîntem la curent și cu ce se petrece pe front... Nu cu ce scriu ziarele oficiale. Informațiile nu cunosc ziduri și obstacole.

— Să-ți dau un exemplu, a intervenit doctorul. De cîrînd la închisoarea din Szeged un condamnat a fost maltratată de un gardian. Deși autoritățile au încercat să păstreze cu strășnicie secretul, în două zile am aflat tot ce s-a petrecut acolo. Ia spune, cum a fost cu „bătălia“ de la D.E.F. ?

I-am povestit amănunțit cele 30 de zile de coșmar pe care le trăisem la Ungvár, bătăile îngrozitoare, disperarea care-mi dăduse puteri să mă revolt din toate fibrele ființei mele... Doctorul a zîmbit :

— Uită-te la el, Totovici, e numai piele și os, bănuiesc că pe atunci era mai istovit decît acum. Și el se ia la trîntă cu „dulăii“ D.E.F.-ului ! Puteau să te omoare, băiete.

— Asta și doream în clipele acelea. Era un fel de sinucidere...

— Te înțeleg, dar nu te aprob, a clătinat din cap doctorul. Un luptător are un crez, un țel pentru lupta lui. Poate fi torturat, chinuit, în cele din urmă ucis, dar el nu se sinucide. Sinuciderea este un act de lașitate, de capitulare. Un luptător, chiar pus în lanțuri, trebuie să rămînă demn pînă la capăt. Ai asistat vreodată la o execuție ?

— Nu.

— S-ar putea să ai prilejul ăsta, cît te afli aici. Eu am văzut, din păcate, destule. Deținuții politici merg cu fruntea sus în fața plutonului de execuție. Avem o demnitate a noastră, izvorită din superioritatea morală asupra celor ce ne asupresc. Această superioritate îi face și pe temnicerii noștri să ne respecte. De unde ești ?

— Din Baia Mare, Transilvania.

— Aha ! Să știi, băiete, că aici sînt mulți transilvăneni. Începînd cu bibliotecarul, care-a fost condamnat la zece ani închisoare pentru că a participat la mișcarea numită „Independența“. Șeful atelierului de croitorie e tot transilvănean, și bucătarul-șef și mulți furieri de prin birouri. Așa că prin purtarea ta trebuie să fii demn de acest nume : ești transilvănean și, totodată, deținut politic.

— Eu zic că este, domnule doctor, a intervenit Totovici. A fost un act de curaj revolta lui împotriva celor ce-l torturau.

— Curajul nebunului, a spus încet doctorul. Trebuie să-ți pui totdeauna întrebarea dacă ceea ce faci ajută la ceva, dacă este în folosul cauzei pentru care lupti. Curajul trebuie asociat cu judecata înțeleaptă, altfel e inutil...

În singurătatea celulei m-am gîndit mult la cuvintele doctorului. Încercam să-mi analizez comportarea din biroul anchetatorilor. Trebuia să recunosc că fusese o clipă de slăbiciune, de teamă că nu voi putea rezista mai departe chinurilor la care eram supus. Dar — vorba doctorului — un luptător merge pînă la capăt, cu fruntea sus. Nu se aruncă orbește, pierzîndu-și stăpînirea de sine și spunîndu-și „ce-o fi o fi“. Și mi-am făgăduit să-mi țin firea în viitoarele înfruntări...

Căci înfruntări aveau să mai fie. Pe la 10 august 1943 — pierdusem socoteala exactă a zilelor — am fost, în sfîrșit, dus în fața procurorului. După ce soldatul care mă escortase a părăsit biroul, procurorul și-a îndreptat privirea încruntată spre mine :

— Așadar tu ești vestitul rebel care ridică mîna împotriva anchetatorilor ! Te iei la luptă cu oamenii legii, ai ?

Tăceam. Omul din fața mea părea că se întărește singur, tonul lui devenea mai arăgos pe măsură ce vorbea :

— Aha ! Ți-a pierit glasul ? Lasă că te fac eu să vorbești. Din mîna mea nu scapi așa ușor. Am venit de hac unor bandiți mai mari decît tine.

— Nu sînt bandit, domnule procuror.

— Nu ești bandit ? Ai dreptate. Pe lîngă tine, bandiții sînt niște îngerași. Ei fură, dar nu-și vînd patria, nu trădează.

— Nici eu n-am trădat...

A ridicat dosarul și l-a trîntit din nou pe masă, cu un gest violent :

— Ai îndrăzneala să negi ce scrie aici ? Vrei să spui că nu ai dus vești străinilor despre întîmplările din oraș, din plasa Baia Mare și din alte locuri ? Avem atîtea dovezi despre trădarea ta. Vrei să spui că sînt plăsmuite ?

— Nu, domnule procuror.

— Atunci recunoști că ți-ai trădat patria ?

— Sînt transilvănean, domnule procuror. Prin faptul că m-am refugiat în România, am dovedit că refuz cetățenia maghiară.

— Atunci de ce te-ai întors ?

Întrebarea era, desigur, logică. Ce era să-i răspund ? Mi-a venit în minte chipul grav al locotenent-colonelului Corcan : „Ne-ar fi de mare folos să știm ce se petrece acolo, în nordul Transilvaniei, cu românii noștri“, îmi spusese el odată. Am încercat să argumentez că acolo rămăsese mama mea, singură și fără alt sprijin, dar el m-a întrerupt furios :

— Lasă poveștile. Se știe totul despre activitatea ta îndreptată împotriva statului. Avem destule dovezi ca să cerem pedeapsa capitală. Recunoaște-ți delictele, numai astfel vei obține clemența tribunalului.

— Nu recunosc nimic.

— O să ajungi la spînzurătoare ! a urlat el scos din fire. Vei mai sta o săptămînă la „izolare“. Nu ai dreptul să primești și să scrii scrisori.

— De ce, domnule procuror ?

— Comportare obraznică în timpul anchetei ! Gardă !

Santinela s-a ivit îndată și m-a scos din birou. Ultima imagine a fost chipul procurorului care-și ștergea minios fruntea nădușită.

Pe lungul culoar spre celula mea, mă gîndeam cu amar la mersul „discuției”. Mă întrista mai ales prelungirea interdicției de a scrie și a primi scrisori. Oare ce se petrece acasă ? Va fi știind mama de soarta mea ? Trecuseră aproape trei luni de cînd fusesem arestat, și-n acest răstimp nu primisem nici o veste. Nu cumva și mama are de suferit din cauză că fiul ei era considerat un adversar al regimului horthyst ? — m-am întrebat pentru a suta oară.

Simțeam nevoia să mă sfătuiesc cu cineva. Gîndurile negre nu-mi dădeau pace ; în singurătatea celulei — colegul meu lucra pînă tîrziu la atelier — m-am frămîntat îndelung, întrebîndu-mă ce surprize îmi ascundea viitorul. Abia așteptam să merg a doua zi la infirmerie ; era singurul loc unde puteam primi o vorbă bună, un sfat, o îmbărbătare.

— Ce-ai mai făcut ieri, dragă Payer ? m-a întrebat Totovici de cum am intrat pe ușă. Nu cumva ai vrut să-l bați și pe procuror ?

— Nicidecum. Am avut doar o... discuție de principii. Dar de unde știți ?

— Lumea vorbește. Deținuții l-au auzit strigînd pe cînd erai în biroul lui. Cu ce l-ai supărat așa de tare ?

Am relatat, pe scurt, discuția din ziua precedentă. Auzind amenințarea din final, doctorul mi-a pus o mîină pe umăr :

— Fii pe pace, nu e după cum vrea el. Și mie mi-a promis spînzurătoarea, și uite că nu i-a mers. E un om rău, și pe deasupra un „cîine credincios” al regimului. Se simte dator să țipe și să înpăimînte oamenii, dar pînă la sentință mai este.

— Mi-a prelungit izolarea cu o săptămîină.

— Mare lucru ! O să trăiești ca și pînă acum. Totuși, data viitoare ferește-te să-l mai înfurii. Poate să-ți facă tot felul de necazuri pînă la proces.

— A și început, domnule doctor. Nu știu nimic de acasă. Abia așteptam interogatoriul, știind că după asta pot primi scrisori.

— Mai rabdă și tu o săptămîină, mi-a spus doctorul cu blîndețe.

După cîteva zile, în timpul plimbării — mergeam unul în urma altuia, în cerc, fără să vorbim, în curtea închisorii — am auzit un ordin :

— Toți cei sub optsprezece ani să iasă din cerc !

Am ieșit împreună cu alții și ne-am apropiat de subofițerul care stătea pe trepte, cu un caiet și cu un creion. Ne-a întrebat pe fiecare numele, vîrsta, numărul celulei în care „locuiam“, apoi ne-a trimis să ne continuăm plimbarea. În aceeași zi, după-amiază, am fost scos din celulă și dus la primul etaj. Pe coridor mai așteptau cinci băieți cam de vîrsta mea. Comandantul etajului, sergentul reangajat Lajos Gyányi, ne-a condus la celula 47 :

— Aici veți sta de acum înainte.

Era o celulă mare, vecină cu dispensarul. Apoi ne-a condus la magazie, unde ne-a dat fiecăruia saltea, pătură, prosop, gamelă și furculiță. S-a uitat lung la mine — hainele mele, după atîtea bătăi la D.E.F., arătau jalnic. Mi-a dat un costum militar vechi. În cele din urmă, cu toată „zestrea“ în brațe, ne-a dus din nou în celulă și ne-a explicat cum să stivim saltelele în timpul zilei, apoi ne-a poruncit să ne aliniem în mijlocul camerei.

— Fiecare să se prezinte și să spună pentru ce a fost arestat. Dumneata, din dreapta.

— Mă numesc Spirka József, sînt arestat pentru lipsuri nemotivate de la serviciu.

— Baka Kiss József, arestat pentru furt de piese din uzina militară.

— Kiss Arpad, lipsuri nemotivate.

— Farkas Gyula, furt din uzina militară.

— Payer Iulius, acuzat de înaltă trădare.

— Matkovici Anton, acuzat de acțiuni subversive.

— Mda, a spus sergentul. Unul și unul. Dumneata, Payer, cu „înaltă trădare“, cred că o să stai mai mult pe aici. Te numesc comandant de celulă. Ai grijă de ordine, disciplină și curățenie. Nu vreau să avem discuții pe tema asta. Diseară o să vă vină încă un camarad, un băiat de la bucătărie. Păstrați-i locul. Dar pînă atunci, puneți mîna și faceți totul lună.

Ne-am apucat de lucru, întrebîndu-ne care să fie motivul acestui favor neașteptat pentru noi. Seara, înainte

de stingere, ușa s-a deschis larg. Santinela a introdus în celulă un băiat de-o șchioapă, cu ochi mari, frumoși. În urma lui ușa s-a închis cu o pocnitură.

— Bună seara, a spus băiatul pe românește.

M-am apropiat în grabă de el :

— Cine ești ? De unde vii ?

— Mă cheamă Teodor Coman și sînt din comuna Moisei, județul Maramureș.

— Cîți ani ai ?

— Zece.

— Și de ce te-au trimis aici ?

— Sînt acuzat de înaltă trădare, a spus băiatul privindu-mă cu nevinovăție în ochi.

M-am gîndit că la vîrsta lui nici nu înțelegea pe deplin gravitatea acestui termen : „înaltă trădare“. Aș fi vrut să aflu mai multe despre el, dar m-am abținut să-i pun întrebări. Încă nu-i cunoșteam pe colegii de celulă și n-aș fi vrut ca băiatul acesta, în naivitatea lui, să dezvăluie față de ei vreun amănunt prețios. În schimb, i-am vorbit despre regulile din închisoare, am încercat să-l încurajez și să-i dau povețe. Pe de-o parte mă bucuram că am alături un compatriot, dar pe de altă parte inima mi se strîngea de amărăciune cînd îl priveam, cînd îi auzeam glasul : iată, regimul horthyst a ajuns să vîre la închisoare și copiii !

L-am ajutat să-și pregătească culcușul și, după cîteva minute, i-am auzit respirația ușoară, liniștită. Bietul copil ! mă gîndeam. Ce știe el despre toate acestea ? Ce-or fi zicînd părinții lui știindu-l în închisoare ?

Dimineața, sergentul Gyányi a venit mai devreme ca de obicei.

— Spălați-vă, pieptănați-vă, pe urmă faceți ordine cum v-am învățat. O să avem o inspecție importantă. Vorbiți scurt, numai dacă sînteți întrebați. Să nu începeți cu plîngerile și cu protestele. Nu uitați unde vă aflați și pentru ce ați fost închiși. Dacă aveți vreo nevoie, spuneți și rezolvăm între noi. Nu trebuie să plictisiți persoanele importante cu tot felul de mărunțișuri, ne-am înțeles ?

Într-adevăr, pe la ora 11 a venit un general însoțit de mai mulți ofițeri — procurori și judecători. Generalul

ne-a privit cum stăteam aliniați în mijlocul celei și ne-a spus :

— S-a luat măsura ca tinerii sub 18 ani aflați la arest să fie ținuți separat. Nu vrem să învățați lucruri rele de la răufăcătorii înveterați care se află la închisoare. Din motive umanitare, vi se acordă condiții deosebite de viață. Celula 47 se va numi de acum încolo „Celula tineretului“. Veți primi mâncare și seara. Aveți dreptul la un pachet de cinci kilograme lunar. Chiar astăzi veți primi câte o carte poștală, ca să puteți scrie acasă. Băgați de seamă ce scrieți. Nici un cuvânt despre închisoare, nici o plîngere, nimic. Plîngerile ni le adresați nouă. Are cineva ceva de spus ?

Am tăcut cu toții, gîndindu-ne la ce ne spusese sergentul. Generalul s-a întors și a plecat repede, cu toată suita după el.

După-amiază am primit, într-adevăr, cîte o carte poștală. Cu ochii împăienjeniți de lacrimi am scris : „Dragă mamă, eu sînt bine sănătos. Te rog, trimte-mi un pachet de 5 kg cu alimente. Îți doresc multă sănătate și te îmbrățișez cu dragoste, fiul dumitale Iulius“.

În zilele următoare s-au perindat pe la noi diferite oficialități, care admirau în gura mare condițiile bune de viață ce ni se oferiseră. Mai apoi am aflat că nu din motive umanitare se înființase „Celula tineretului“. Posturile de radio și presa aliaților acuzau guvernul horthyst că în Ungaria fascistă sînt întemnițați și copiii, din motive politice, și demascau regimul inuman la care sînt supuși, alături de deținuții maturi. Pentru a combate aceste acuzații, guvernul înființase „Celula tineretului“ în jurul căreia făcea mare caz. În celelalte închisori din țară, însă, nu se schimbase nimic.

— Payer, la vorbitor !

Mi se părea că n-am auzit bine.

— Ce stai ? Hai la vorbitor, că te așteaptă cineva, a strigat sergentul Gyányi.

Am plecat împreună cu el, stăpînindu-mi cu mare greutate emoția. Cine putea fi ? Era prima oară cînd mă

chema cineva — dar cine anume ? Tremurînd de nerăbdare am aşteptat lingă uşă, cu faţa la perete — cum cerea regula — să fiu strigat. Minutele mi se păreau secole !

Cînd mi-am auzit numele, dintr-un salt am fost la uşă. Vorbitorul era o sală mare, cu două şiruri de scaune, faţă-n faţă, despărţite cu o plasă de sîrmă. În spatele scaunelor stătea şeful vorbitorului, plutonierul Feke, care asculta discuţiile şi veghea ca deţinuţii şi vizitatorii să nu-şi transmită bileţele prin ochiurile plasei. Am cercetat cu privirea şirul de vizitatori şi am văzut-o pe mama. Mi s-a urcat un nod în gît. Am alergat spre scaunul din faţa ei şi m-am aşezat, fără să pot rosti nici un cuvînt. Pe chipul mamei se citea emoţia ; mi se părea că abia îşi reţine lacrimile.

— Am primit scrisoarea ta şi am venit imediat, i-am auzit ca prin vis glasul.

— Îţi mulţumesc, mamă. A fost greu drumul ?

— Lasă asta, avem numai zece minute pentru discuţie. Spune-mi despre tine. Cum te simţi, eşti bolnav ?

— Nu, mă simt bine.

— Arăţi atît de slăbit şi palid !

— Fiindcă nu-s deprins cu aerul de aici, i-am răspuns cu gîndul la plutonierul care asculta la un pas de noi.

— Ce ai la mîna ? Ce-ai păţit ?

— Am căzut şi mi-am fracturat mîna. E aproape vindecată.

— Ai căzut... a repetat mama neîncrezătoare.

— Da. Dacă veneai mîine, nu mai vedeai bandajul. Doctorul a spus că mi-l scoate chiar mîine. Ce mai e pe acasă ? am schimbat vorba.

— Toţi sînt bine şi te aşteaptă să te întorci curînd. Le-am spus de scrisoarea ta, şi mi-au dat curaj. O să fie bine.

— Cînd te întorci acasă ?

— Mai stau aici vreo trei zile. Am găsit o cunoştinţă care m-a găzduit. Înainte de plecare o să mai vin să te văd.

Numai dacă o să-ţi aprobe, mi-am spus în gînd, dar nădăjduiam că mama, tenace cum era, va reuşi şi asta.

— Ți-am adus pachet cu alimente.

— Îţi mulţumesc, mamă.

— Și ceva lenjerie.

— Îmi pare rău că mă găsești aici...

— O să treacă. Ai încredere, m-a încurajat ea. Ai grijă de tine, fiule. Numai pe tine te am...

N-a mai putut continua din cauza lacrimilor. Plutonierul s-a apropiat de ea. Când trecuseră oare cele zece minute ?

Ne-am luat rămas bun privindu-ne prin plasa de sîrmă. Mama și-a șters lacrimile și a încercat să zîmbească.

S-a ținut de cuvînt. A venit iarăși, peste trei zile, dar n-am putut vorbi mare lucru. Mi-a dat să înțeleg că fusese greu să obțină un nou vorbitor ; mi-a comunicat că imediat după primirea scrisorii a trimis vorbă „unchiului“ despre mine. După tonul ei mi-am dat seama că e vorba despre locotenent-colonelul Corcan. Despre întîlnirile cu el îi povestisem mamei, înainte de a fi arestat. M-am bucurat, deși nu puteam să-i spun alte amănunte despre acuzațiile ce mi se aduceau, despre amenințarea procurorului.

— Unchiul o să înțeleagă situația mea, i-am spus.

— Desigur. Fii liniștit, n-o să te lăsăm la voia întîmplării...

Vizita mamei mi-a turnat noi speranțe în suflet. După ce au trecut zilele acelea, în care diferite persoane veneau să se intereseze de „Celula tineretului“, viața noastră a reintrat în normal. Sergentul Gyányi era un om cumsecade, dar comandantul principal al arestului, plutonierul major șef János Csonka, devenise spaima deținuților. Nu trecea zi să nu găsească un motiv pentru sancțiuni. Iar sancțiunile lui erau celebre prin cruzimea lor : ne scotea pe coridor și ne ordona să pornim în „săritura broaștei“, sau să stăm într-un picior, sau să ne tirăm pe jos. Am aflat despre el, treptat, multe amănunte care-i întregeau portretul. Era o creație tipică a regimului fascisto-horthyst. După înscăunarea amiralului Horthy ca guvernator al Ungariei, Csonka — fostul porcar de pe moșia unui baron ungar — s-a înscris ca voluntar în noua armată horthystă, a participat la acțiuni antimuncitorești și se evidențiasse prin sălbăția cu care-i trata pe cei arestați. Faptele lui au atras atenția șefilor horthyști ; a avansat treptat, ajungînd un fel de comandant neoficial al închisorii militare din Budapesta. Cruzimea lui innăscută gă-

sea aici un teren propice de manifestare. Era nelipsit de la execuțiile ce aveau loc în curtea închisorii...

Căci execuțiile se îndesiseră. Începînd din luna august 1943, pedeapsa capitală revenea tot mai des pe buzele judecătorilor care dădeau verdictul. Aproape că nu trecea zi fără o execuție prin împușcare sau prin ștreang. Treptat aflasem tot ce se putea afla despre modul în care se desfășurau ultimele ore ale unui condamnat la moarte. Legile horthyste cereau ca cei condamnați la moarte prin judecata „statarială“, procedură de urgență, să fie executați în cel mult 24 de ore de la pronunțarea sentinței. Condamnatul, după ce primea fatalul verdict, nu mai era dus în celula sa, ci într-una specială poreclită „la bile“, fiindcă acolo i se puneau lanțuri cu bile de fier la mîini și la picioare. Santinela era obligată să-l supravegheze din zece în zece minute prin vizorul de la ușă, pentru ca nu cumva condamnatul să se sinucidă. I se puneau la dispoziție hîrtic și creion pentru o ultimă scrisoare adresată celor apropiați. Din fondurile închisorii avea dreptul să-și comande de mîncare și de băut.

Execuția avea loc a doua zi, în cursul dimineții, și se desfășura cu un anume ceremonial. Sosea, mai întîi, o subunitate de soldați cu căști ; între ei erau 12 toboșari. Patru militari erau trimiși „la bile“ să ia în primire condamnatul, care venea, escortat, tîrîndu-și bilele și lanțurile. Ajuns în careul format din militari i se citea sentința, apoi era predat comandantului companiei. Acesta comanda pas de defilare pe loc ; tobele duriau; doi militari îl duceau pe condamnat la zid, îl puneau în genunchi, îi scoteau lanțurile și-i prindeau brațele cu niște verigi de fier prinse în zid, apoi îl legau la ochi...

Efectivul „Celulei tineretului“ creștea mereu. Rînd pe rînd au venit Bajkó József, în vîrstă de 16 ani, secui din comuna Ditrău-Ardeal, acuzat de „înantă trădare“, Masići Zsivkov, Stricevici Negoslav, Milan Petrovici, din teritoriul iugoslav ocupat de Ungaria, acuzați de „acțiuni subversive contra statului ungar“, Nagy Tibor din Budapesta, arestat pentru furt din uzina militară... Cîrînd, celula noastră a ajuns să găzduiască 17 tineri, din care 7 eram deținuți politici. Procesele țineau de dimineața pînă seara, cei condamnați erau duși la alte închisori sau — cei con-

damnați cu pedeapsa capitală — își făceau ultimul drum între celula cu bile și zidul cenușiu din curtea închisorii.

În luna octombrie, generalul-colonel Szombathelyi Ferenc a inspectat închisoarea, a vizitat toate celulele și a făcut cunoscut că „din motive umanitare“ cei condamnați sau cu dosarul complet la procuratură vor fi puși în libertate cu condiția ca la 30 martie 1944 să se prezinte din nou la închisoare pentru executarea pedepsei. De acest „concediu“ n-au beneficiat însă cei acuzați de înaltă trădare, acțiuni subversive sau dezertare din armată. A doua zi după această inspecție, cei în cauză au și plecat. În „Celula Tineretului“ am rămas șapte inși : trei din Transilvania de Nord și patru din Iugoslavia.

Prin deținutul „concediat“ Farkas Gyula am reușit să trimit mamei o scrisoare în care i-am putut scrie mai mult decât în obișnuitele cărți poștale oficiale. O rugam să încerce să ia legătura cât mai grabnic cu locotenent-colonelul Corcan, să-i comunice unde mă găsesc. Scrisoarea mea a avut un efect neașteptat: după câteva zile am fost chemat la vorbitor. M-am dus acolo cu inima bătându-mi nebunește în piept, încredințat că a venit iarăși mama. M-am pomenit în fața unui bărbat elegant, cu părul cărunt, cu trăsături frumoase, care s-a prezentat :

— Sînt avocat doctor Dybas Béla, căpitan în rezervă. Am fost angajat de către mama ta pentru a te apăra. Cred că ești de acord...

— Cum să nu fiu de acord ! Pînă acum nu m-a apărât nimeni. Nici nu speram să mai existe vreo posibilitate...

— Uite că există. Semnează împuternicirea prin care declari că ești de acord să te apăr.

Am luat stiloul și am semnat cu grijă hîrtia aceea care — speram — avea să-mi aducă salvarea. Avocatul a împăturit-o atent, a pus-o în servietă și a ridicat privirea spre mine :

— Acum, spune-mi despre dumneata. De ce ai fost arestat, de cînd ești aici, ce acuzație ți se aduce. Încă n-am avut posibilitatea să-ți văd dosarul.

Am relatat, pe scurt, cum am fost arestat, fără să-i împărtășesc bănuiala că tocmai cineva din preajma episcopului — sau chiar episcopul însuși — chemase poliția pe cînd mă aflam în anticameră. M-am oprit mai mult

asupra „tratamentului“ la care fusesem supus în timpul anchetei.

— Oamenii aceia s-au purtat ca niște fiare. M-au călcat în picioare, m-au bătut la tălpi cu bastoanele de cauciuc; mi-au fracturat mîna... Uitați-vă și dumneavoastră, fractura s-a vindecat, dar osul s-a prins greșit și am rămas cu brațul pe jumătate paralizat. Au făcut din mine un infirm. Am încercat să mă plîng, dar nu m-a ascultat nimeni. Oare legea îngăduie așa ceva ?

Avocatul nota repede tot ce-i spuneam. Mi-a cerut numele celor care mă torturaseră, apoi mi-a spus cu tristețe :

— Desigur, legea interzice asemenea metode. Bătaia și torturile sînt interzise la interogatoriu, dar cei de la D.E.F. nu prea țin seama de asta. Am mai apărât inculpați din Transilvania de Nord și știu cum stau lucrurile. Toți cei care trec pe la D.E.F. sînt torturați în timpul anchetei. De fiecare dată am adus acest fapt la cunoștința tribunalului, dar judecătorii nu dau importanță. Oricum, voi introduce o plîngere. Acum, dacă am devenit apărătorul dumatile, o să am acces și la dosar. O să-l studiez și în cîteva zile vin din nou să stăm de vorbă. Vreau să te încredințez că-mi voi da toată silința să te salvez. Dar mai întîi să văd documentele.

M-am întors în celulă plin de speranță. Eram recunoscător mamei pentru că izbutise să ia legătura cu Corcan ; lui îi datoram, desigur, prezența avocatului. De acum eram liniștit : nu se mai putea să „dispar fără urmă“, cum aflasem că se mai întîmplase cu alți deținuți din închisorile horthyste.

— Nu trebuie să-ți pierzi speranța, mi-a spus mama la următoarea întîlnire.

De astă dată, în sală eram numai noi și comandantul vorbitorului, plutonierul Feke.

— A fost avocatul la mine.

— Știam, a zîmbit mama. Într-un fel, se poate spune că eu l-am trimis.

— Cum ai reușit ?

— Am făcut cum m-a învățat „unchiul“. Am mers la ambasada română și am cerut audiență. Am arătat situația în care te găsești și ei mi l-au indicat pe avocatul Dy-

bas să te apere. Mi-au spus că la primul schimb de deținuți, ambasada română te va trece pe listă.

— Ce schimb ? Nu înțeleg.

— Există o convenție între România și Ungaria pentru schimbul de deținuți. Dar pentru asta trebuie mai întâi să fii judecat și să primești sentința.

M-am străduit să-mi ascund neliniștea : dacă sentința era cea atât de des auzită în ultima vreme pentru cazurile de „înalță trădare“ ? Dacă urma să fiu executat, conform legii statariale, în 24 de ore ? Nici nu putea fi vorba ca în acest răstimp, atât de scurt, să se poată face vreo intervenție. Căutând să iau o înfățișare indiferentă, i-am spus mamei :

— Nu-mi rămîne decît să aștept judecata. Asta însă poate să dureze mult și bine.

— Există o regulă, mi-a spus mama liniștită. Procesul nu se poate amîna la nesfîrșit. Legea nu permite să se depășească un anumit termen...

— Puțin le pasă lor de lege, am izbucnit.

Mama mi-a făcut un semn spre plutonierul Feke, care se prefăcea că privește pe fereastră. La cuvintele mele, el s-a întors spre noi zîmbind cu înțelegere.

— Nu vorbi așa, dragul meu.

— Dar cum să vorbesc ? Am văzut destule. Legea nu permite să te aresteze fără probe. M-au arestat. Legea nu permite să smulgi declarații cu ajutorul forței. Erau să mă ucidă. Și mai vrei să am încredere în lege !

Stînd astfel de vorbă nu mi-am dat seama cum trece timpul ; priveam cînd și cînd spre plutonier, așteptînd din clipă-n clipă avertismentul nemilos că timpul de vorbitor s-a terminat.

— Stai liniștit, mi-a spus mama zîmbind iarăși. Am aranjat cu domnul plutonier ; de data asta va face o excepție.

Într-adevăr, convorbirea noastră, aprobată pentru zece minute, a durat aproape o oră. O oră în care am sorbit parcă noi puteri din cuvintele încurajatoare ale mamei, din zîmbetul ei blajin, din privirea ei caldă și în același timp fermă. La plecare, plutonierul a deschis o ușă în paravanul care despărțea încăperea în două și mi-a făcut semn să trec „dincolo“, depășind fatala plasă de sîrmă. După o clipă mă aflu în brațele mamei.

— Curaj, dragul meu ! mi-a spus ea încă o dată.

Mi-am dat seama atunci, o dată mai mult, de forța care se ascundea sub această înfățișare blajină. Mama mea, fosta conducătoare a azilului din Baia Mare, omul milos și bun ca piinea caldă, dovedea în anumite momente o tărie de cremene. Abia seara, închis iarăși între zidurile celulei, am avut răgaz să trec în revistă tot ce se întîmplase. Mi-am imaginat drumurile ei, așteptările îndelungi la ușile oficialităților, insistența cu care ceruse — și obținuse — dreptul de a sta de vorbă cu mine, apoi intervențiile pentru avocat, riscurile pe care le înfruntase ca să dea de veste lui Corcan despre situația mea. Tăria ei îmi dădea și mie mai multă forță, răbdare și rezistență în greaua împrejurare în care mă aflam. Ea știa să lupte ; va trebui să lupt și eu mai departe, să nu mă las înfrînt !

Cu această hotărîre am început, în zilele care au urmat, să-mi continui acolo, în închisoare, sub paza baionetelor, activitatea pentru care îmi pierdusem libertatea. În timpul „plimbării“ aveam posibilitatea să schimb cîteva cuvinte cu deținuții. Am aflat noi fapte care se petreceau în zona cotropită de horthyști ; ardeleni duși cu forța la muncă, arestați pentru dezertare, persecutați, schingiuiți și chiar uciși. Toate acestea constituiau informații prețioase, dar deocamdată nu aveam cum să le transmitem. Le țineam minte cu grijă, le verificam cînd aveam prilejul, le completam, nădăjduind că voi avea cîndva posibilitatea să le fac cunoscute.

Avocatul a venit curînd.

— Ți-am studiat amănunțit dosarul, au fost primele lui cuvinte.

— Și ce părere aveți ? Cum stau ?

— Pe-o parte, aș zice că stai prost. Deși n-ai semnat procesul verbal, există destule dovezi că ai transmis în afara țării informații despre situația internă. După codul penal, acest fapt este socotit act de trădare și, fiindcă sîntem în timp de război, poate ajunge pînă la pedeapsa capitală... Stai, nu te speria. Asta e în principiu. Dat fiind faptul că ești minor, cred că pot obține clemența tribunalului. Am de gînd să cer, în pledoaria mea, o condamnare la zece ani închisoare.

— Zece ani !

— În condițiile astea, ar fi o victorie pentru dumneata. Nu uita că pentru asemenea fapte mulți au ajuns în fața plutonului de execuție...

Vorbea cu calm, aproape cu răceală, și-n clipa aceea am fost foarte supărat pe el. Mai apoi am încercat să-l înțeleg : pentru el reprezentam un caz, un dosar ca multe altele pe care le avea. El își făcea meseria și se străduia să obțină pentru mine o pedeapsă cât mai ușoară. Dacă „ușoară“ se putea numi o condamnare la zece ani închisoare !

La următoarea vizită a mamei, planul meu de a transmite informațiile pe care le aflam era aproape realizat : tot ce auzisem între timp scrisesem pe câteva foițe de țigări, folosind un creion bine ascuțit. I-am dat mamei de înțeles că la plecare o să-i transmit un mesaj pentru „unchiul“, bizuindu-mă pe faptul că plutonierul Feke se arăta la fel de binevoitor și de dispus să „închidă ochii“. Desigur, n-o făcea gratuit ; mama m-a făcut să înțeleg, la rîndul ei, că se îngrijise cum se cuvine de organizarea acestei întrevederi, iar bunăvoința lui Feke era, firește, legată și de unele avantaje materiale. Așadar, la plecare, cînd mama s-a ridicat în picioare, plutonierul a deschis iarăși ușa :

— Hai, Payer, îmbrățișează-ți mama, că nu se știe cînd o mai vezi !

M-am repezit și am sărutat mîna mamei ; în același moment i-am strecurat în palmă micul ghem de hîrtie — mesajul meu la care lucrasem atîta.

Cînd ne-am revăzut, primele ei cuvinte au fost :

— „Unchiul“ îți mulțumește că nu l-ai uitat. Mi-a spus că așteaptă cu nerăbdare vești de la tine !

Abia mi-am putut ascunde bucuria : reușisem ! În lupta mea cu D.E.F.-ul, nu fusesem înfrînt ! Ați crezut voi, domnule Tolnay, Orgovány și toți ceilalți, că m-ați înmormîntat de viu între zidurile închisorii, că mi-ați pus călcîiul pe grumaz, dar iată-mă din nou în luptă, cu credință în dreptatea mea și în ziua de mîine ! Și ca mine sînt atîția, tineri și bătrîni, știuți sau neștiuți, oameni care înfruntă primejdia și închisorile și moartea, pentru liber-

tatea acestui pământ al Transilvaniei, pe care l-am locuit din moși strămoși !

O dată cu venirea iernii, spectrul foamei și-a arătat colții peste întreaga țară sărăcită de război. Aflasem de afară vești tot mai alarmante : rațiile de alimente erau tot mai mici, tutunul lipsea, oamenii adunau mucuri de țigări de pe stradă. Firește că nici în închisoare n-o duceam mai bine. Rațiile de alimente se micșoraseră, pachetele primite de acasă erau tot mai mici. Noi, cei din „Celula tineretului“, ne organizam cum puteam ca să facem față. Împărțeam între noi, pe rînd, conținutul pachetelor primite ; la fel procedam și cu „suplimentele“ ocazionale care ni se dădeau uneori. De pildă, eu aveam o mică rație deosebită ca „șef de celulă“ ; Bojkó și Zsivkov primeau pîine și mucuri de țigări fiindcă făceau curățenie în „Celula ofițerilor“ ; Coman cel mic, care lucra la bucătărie, mai aducea și el cîte ceva.

De Anul Nou, deținuții politici din Transilvania de Nord au avut o surpriză plăcută : din partea ambasadei române au primit cîte un pachet cu 100 țigări. Era un cadou de mare valoare, dacă ne gîndim că pentru cîteva țigări puteai primi o jumătate de pîine, iar în schimbul a 15—20 țigări obțineai chiar un costum de haine !

Imediat după Anul Nou 1944, tribunalul militar și-a intensificat activitatea. Uneori dezbaterile durau pînă seara tîrziu, iar noi, deținuții, urmăream cu îngrijorare zvonurile alarmante : dezertările de pe front se înmulțiseră, tribunalul pronunța pedepse tot mai aspre. Chiar la începutul lunii ianuarie au fost închiși un grup de ofițeri ai armatei ungare, aduși direct de pe front. Cît timp au stat în închisoare au fost izolați total ; la ora lor de plimbare, nici un deținut nu avea dreptul de a se afla în curte, iar în acest răstimp erau supravegheați de plutonierul major șef Csonka, despre care am mai vorbit. În timpul plimbării lor, celula ce le fusese destinată — o sală aparte, folosită de obicei pentru slujbe religioase — era curățată de doi deținuți sub supravegherea chiar a comandantului închisorii. Aceste măsuri excepționale m-au făcut și mai

curios să aflu mai multe despre acest grup, dar toate eforturile mele și ale celorlalți au fost zadarnice. După două săptămîni, grupul de ofițeri a dispărut din închisoare, învăluit în aceeași tăcere. Se zvōnea că au fost condamnați la moarte și executați ; pe urmă am auzit că au fost degradați și trimiși din nou pe front, într-un batalion disciplinar, dar adevărul nu l-am aflat niciodată.

Cam tot pe atunci o altă veste ne-a tulburat pe toți : guvernul horthyst luase hotărîrea să formeze companii de „voluntari“ din deținuții condamnați — cu excepția celor politici. Au început înscrierile. Mulți preferau să iasă din închisoare și să meargă pe front, înfruntînd alte riscuri și alte primejdii.

Asupra noastră, a celor din „Celula tineretului“, a început să se abată brațul necruțător al justiției.

Primul proces din anul 1944 a fost al lui Baka Kiss József, acuzat de furtul unei curele de transmisie dintr-o uzină militarizată. Procesul a durat puțin, iar sentința ne-a cutremurat pe toți : pedeapsa capitală, executarea prin spînzurătoare. Era prima condamnare la moarte a unui camarad de celulă. În seara aceea am vorbit puțin și ne-am culcat devreme, dar nici unul nu dormea. Îi auzeam răsucindu-se în așternuturi, oftînd. Fiecare se gîndea, fără-ndoială, la pedeapsa care-l așteaptă...

După cîteva zile, a venit vestea că ținîndu-se seama de vîrsta lui — avea doar 16 ani — Baka Kiss a fost grațiat, schimbîndu-i-se pedeapsa în 15 ani închisoare. Apoi procesele s-au ținut lanț. Din cei 17 acuzați de „activitate subversivă contra statului“, 14 au fost condamnați la moarte, dintre care 11 au fost executați. La începutul lunii februarie, a avut loc procesul minorului Bajkó József, secui din nordul Transilvaniei, acuzat de „înalță trădare.“ După două ore de dezbateri s-a pronunțat sentința : 10 ani închisoare ! Dar procesele nu se rezumau la cei din „Celula tineretului“. În aceeași perioadă au fost judecați și condamnați Cetățean Iuliu din Baia Mare, Albu Ioan și Vancea Nicolae. Sentințele aspre curgeau cu nemiluita...

Așteptam și eu, cu inima strînsă, momentul confruntării. Avocatul mă prevenise că voi fi judecat în luna februarie, dar data nu era încă fixată. În sfîrșit, la 17 februarie, mi s-a înmînat, sub semnătură, o adresă a Procuraturii militare din Budapesta, prin care mi se aducea la cunoștință că cercetările efectuate de procuratură au sta-

bilit că în mod întemeiat fusese acuzat de înaltă trădare, în consecință se ordonă arestarea definitivă și predarea mea Tribunalului militar, urmînd ca la data de 18 februarie 1944 să fiu judecat într-o „ședință statarială“...

Așadar, mîine.

Cea mai grea zi din viața mea !

Judecata statarială însemna că mi se acordă o atenție deosebită. Procesul avea să se desfășoare cu ușile închise ; o vizită medicală specială trebuia să ateste, în prealabil, că deținutul este sănătos din punct de vedere fizic și psihic..

Vizita medicală odată încheiată, m-am întors în celulă și am început să mă pregătesc. Se părea că și cei ce mă păzeau mă priveau cu un anumit respect. Mi-au îngăduit să împrumut un costum bun, mi s-a dat o cravată ; am fost condus la croitorie să-mi calc hainele și cămașa.

Seara tîrziu, după stingere, stăteam întins pe saltea, în frigul și întunericul celulei, și mă gîndeam la confruntarea care mă aștepta. Eram hotărît să nu cedez, să nu-mi recunosc „vinovăția“. Mă acuzau de înaltă trădare. Pe cine trădasem în fond? Tot ce făcusem era în favoarea patriei mele, a *adevăratei patrii*. Alături de mine erau mulți care gîndeau la fel, care refuzau să recunoască nedreapta împărțeală care aruncase frumoasele noastre ținuturi sub apăsarea străină ; m-am gîndit la tot ce văzusem, aflasem și simțisem în timpul ocupației și m-am socotit îndreptățit să acționez așa cum îmi dictase conștiința. Cu acest gînd, într-un tîrziu, am adormit, ca să adun forțe pentru lupta ce mă aștepta.

PROCESUL

Dimineața m-am trezit cu o apăsare pe suflet ; era vorba de soarta mea, de viața mea, pornisem pe o cale presărată cu primejdii, dar mă simțeam la fel de hotărît să merg înainte, orice s-ar întîmpla !

M-am străduit, așadar, să-mi ascund emoția care mă încerca ; am mîncat cu poftă, iar la ora 8 un soldat înarmat m-a luat în primire.

— Bagă de seamă, mi-a spus el, nu ai voie să vorbești cu nimeni. Iar dacă încerci să fugi, am ordin să trag fără nici o somație !

— Fii liniștit, i-am răspuns, n-o să încerc să fug.

M-a condus la intrarea Tribunalului militar. În hol era multă lume care aștepta începutul proceselor ; știam de la cei care fuseseră judecați că multe procese se transformau în „spectacole“ pentru domnii și doamnele din înalta societate. Se mai spunea că după execuții prin spînzurare, erau femeii care cumpărau la licitație bucățele din ștreang, susținînd că sînt „aducătoare de noroc“ !

Am fost condus într-o cameră, unde am rămas închis împreună cu santinela. După cîteva minute ușa s-a deschis și a apărut avocatul ; în urma lui, în cadrul ușii, mama. Am dat să mă avînt spre ea, dar soldatul care mă păzea m-a apucat de braț :

— Nu e voie...

I-am zîmbit mamei, iar ea mi-a făcut un semn liniștitor. Ușa s-a închis. Avocatul a prezentat santinelei un document și i s-a permis să stea de vorbă cu mine.

— Ai grijă, băiete, nu intra în discuție cu procurorul sau cu președintele tribunalului. Nu vorbi neîntrebat, iar dacă te întreabă, răspunde scurt prin „da” sau „nu”.

— Cred că au hotărîrea deja luată...

— Nu te teme, orice s-ar întîmpla astăzi. Am împu-
ternicire de la ambasadă să cer schimbul. În situația asta,
sentința nu mai contează.

Am fost chemați în sala procesului. Avocatul a plecat înainte, după ce mi-a strîns mîna încurajator. Am ieșit, însoțit de santinelă, în hol. Auzeam șoaptele „spectatorilor” care aflaseră că sînt deținut politic și că voi fi judecat în ședință statarială.

— Ce tînr e !

— O fi comunist.

— E încă un copil...

— Copil sau nu, e dușman !

— Bietul de el...

Treceam pe lîngă acești oameni care mă priveau cu o curiozitate lacomă, ascultam vorbele lor și mă simțeam cumva deasupra lor, purtător al unui mesaj pe care ei nici măcar nu-l înțelegeau. M-au condus spre ușa unei săli mai mici, dintr-o latură a clădirii ; pe perete atîrna o tablă : „Dezbatere închisă”. Am intrat și m-am așezat în banca tare din boxa acuzaților. Sala arăta sinistru. Avea draperii negre pe pereți și masa tribunalului era drapată tot în negru. Băncile pentru public — destul de puține — erau goale ; am descoperit-o într-un colț pe mama. Am schimbat iarăși un semn cu ea, sub privirile încruntate ale santinelei.

Fix la ora 9 a intrat completul de judecată, format numai din ofițeri. În lumina lămpilor epoleții lor străluceau ; fețele păreau împietrite. Știam că nu am de așteptat nimic bun de la acești oameni, funcționari devotați ai regimului horthyst.

Președintele a deschis ședința, arătînd că s-a aprobat ca mama acuzatului să fie prezentă în sala de dezbateri, întrucît acuzatul e minor. A atras atenția însă că divulgarea în public a celor ce aude în sală se pedepsește cu închisoarea pînă la 5 ani. Avocatul a cerut cuvîntul și a protestat împotriva dezbaterii statariale.

— Clientul meu este arestat de 9 luni, iar potrivit legii dezbaterea statarială trebuie să aibă loc în 24 de ore după

arestare. Așadar, cerem ca procesul să fie dezbătut de tribunalul militar obișnuit.

— Cererea se respinge, a replicat președintele. Acuzatul a fost arestat acum 9 luni, dar a stat în arest preventiv. Arestarea definitivă s-a ordonat de procuratură la 17 februarie 1944 ora 13, ca atare dezbaterrea statarială este legală.

Avocatul a încercat să mai discute, dar președintele l-a întrerupt cu asprime, întrebându-l dacă are vreo obiecție „de fond“, apoi a dat cuvîntul procurorului, care a început să citească actul de acuzare. Cînd a rostit cuvintele care mă învinuiau că am recrutat „colaboratori, trădători de țară ca și el“, nu m-am mai putut abține. Am sărit în picioare strigînd :

— E o minciună! N-am recrutat pe nimeni !

— Liniște ! a strigat președintele. Acuzat, pentru purtare necuviincioasă în fața instanței, vei primi trei zile de izolare !

După ce s-a citit actul de acuzare, președintele a început să mă întrebe, punct cu punct, dacă recunoșteam învinovățirile ce mi se aduceau. În cele mai multe cazuri, am răspuns prin „nu, nu recunosc“. După ton, vedeam că e tot mai nemulțumit. La o nouă negare de-a mea, a strigat:

— Oricît ai nega, tot la zid te vom trimite.

— Dacă aveți sentința gata hotărîtă, ce rost mai are procesul acesta ? l-am întrebat.

A urmat o explozie de furie. Președintele, scos din fire, mi-a spus că sînt obraznic, un mucos lipsit de răspundere, care nici măcar nu-și recunoaște faptele — și mi-a dat din nou trei zile de „izolare“.

Avocatul mi-a făcut un semn discret, dar hotărît, amintindu-mi cum trebuie să mă port. M-am străduit să mă liniștesc, dar îmi simțeam urechile vîjîind, auzeam ca din depărtare cuvintele președintelui, apoi pledoaria avocatului, întrebările procurorului...

Nu știu cînd am început să vorbesc. Vorbeam repede, aproape fără șir, era dreptul meu, „ultimul cuvînt al acuzatului.“ Am amintit suferințele populației din Transilvania de Nord care au început din primele clipe ale cîmpirii horthyste, am arătat spre mama mea, concediată pentru

că era româncă, am înșirat cazurile pe care le cunoșteam de persecuții, trimiteri la muncă forțată, mi-am arătat brațul schilodit în timpul „anchetei” de la D.E.F.

Mă ascultau în tăcere, cu fețele împietrite. Când m-am oprit, istovit, președintele s-a ridicat anunțînd că tribunalul se retrage pentru deliberare.

M-am ridicat aproape fără voia mea, apoi, după ce judecătorii au ieșit, m-a apăsât pe umăr mîna grea a santinelei. Am recăzut pe bancă, inert. Îmi simțeam creierul gol de gînduri. Un singur lucru îmi rămăsese din toată ședința — cuvintele aspre ale procurorului : „pedeapsa capitală”.

Curtea a revenit după zece minute. Am ascultat în picioare, cu capul plecat, sentința : Tribunalul a găsit vinovat de „înalță trădare” pe numitul Payer Iulius din Baia Mare. Sentința este cea prevăzută de articolul 396 din Codul Penal. Condamnatul are dreptul de a cere grațierea de la înălțimea sa Horthy Miklós, guvernatorul Ungariei, sau de la înălțimea sa comandantul Diviziei 1 „Budapesta”. În caz de neprimire a grațierii, sentința, în conformitate cu legea marțială statarială, va fi executată în 24 de ore!

Un țipăt s-a auzit în sală — glasul mamei, ca o tînguire :

— Fiul meu...

Avocatul a venit repede lingă mine. M-a asigurat că pleacă imediat să introducă cererea de grațiere. Mama, cu lacrimi în ochi, m-a încurajat amintindu-mi de schimbul făgăduit de ambasadă. Îi ascultam pe amîndoi, tot mai neîncrezător în soarta care mă aștepta...

*
* *
*

Nu m-am mai întors în „Celula tineretului” după proces. Conform sinistrei reguli a închisorii, de la tribunal m-au condus direct în celula condamnaților la moarte, celebra cameră căreia umorul negru al deținuților îi atribuisse porecla „la bile”. Acolo mi s-au pus la îndemîină hîrtie și instrumente de scris. Colegul meu de celulă Coman, micul Coman acuzat de înaltă trădare la vîrsta de 10 ani, mi-a adus cina. Abia m-am atins de mîncare ; mă

simțeam istovit și, în același timp, demoralizat. De astă dată soarta îmi era pecetluită. M-am întins pe pat și fără voie mi-am amintit frânturi din cele petrecute la proces. Glasul procurorului, plin de ură, citind actul de acuzare care se încheia cu teribila frază „cerem pedeapsa capitală“... Strigătul pătimăș al președintelui : „Avem funie și cartușe pentru tine și pentru complicii tăi !“ Apoi țipătul mamei, auzind sentința : „Fiul meu !“

E drept, mi se oferise o șansă : grațierea. Dar sentința trebuia executată în 24 de ore, deci cererea de grațiere trebuia să parcurgă în acest răstimp tot drumul de la tribunal pînă la „înălțimile lor“ și înapoi, la închisoare. Înainte de a fi prea târziu. Va reuși avocatul să învingă în acest timp toate obstacolele, să obțină audiențe, să pledeze, să prezinte argumente, să înduplece și să se întoarcă triumfător, agitînd de departe hirtia care însemna salvarea unei vieți ?

De ce n-ar fi reușit ? Întîiul adversar și cel mai înverșunat — D.E.F.-ul. Cei de acolo, n-aveau să-mi ierte niciodată purtarea. Îndrăznisem să-i înfrunt în birlogul lor, să le ignor faima și — culmea ! — chiar să ridic mîna asupra lor ! Vor lăsa ei să le scape prilejul unei răzbunări lipsite de riscuri ? Condamnarea exista, sentința trebuia executată în 24 de ore ! Însuși procurorul ar fi putut bara calea cererii de grațiere, repetîndu-și argumentele de la proces : „dușman înrăit“, „trădător“, „denigrator al patriei“...

A fost o noapte groaznică. Așteptam uneori, doborît de oboseală, și mă trezeam cu inima bătîndu-mi nebunește ; văzusem de-atîtea ori „ceremonialul“ sumbru al execuțiilor, știam clipă de clipă cum se desfășoară ; vedeam în vis țevile negre ale armelor, auzeam duruitul tobei care preceda comanda „foc“... Și iarăși, cu ochii larg deschiși în bezna celulei, cădeam pradă întrebărilor. Pînă cînd așteptam, pradă negrului coșmar.

În sfîrșit, iată zorile. O dimineată senină, cu bruma strălucind pe acoperișuri. Stăteam la fereastra îngustă a celulei. Printre zăbrele, dincolo de Dealul Cetății, se ridica discul roșu al soarelui. Mi-am adus aminte de acasă : și pe acolo soarele apare brusc de sub umbra mîntelui. Numai

că muntele acela, Gutâul, era atît de departe ! Îl voi mai vedea vreodată ? Nu cumva acesta este cel de pe urmă răsărit de soare pe care-l văd ? Privind la văpaia trandafirie ce inundase cerul, mi-am simțit ochii plini de lacrimi. Teamă, deznădejde... Sentimente omenești. Nu-l cred pe omul care afirmă că nu se teme de moarte. Mai ales atunci cînd moartea e ceva inevitabil, cu un termen precis : o zi, cîteva ore doar. Ce va face mama, singură, fără nici un sprijin, rămasă cu durerea de a-și fi pierdut înainte de vreme singurul copil ? Cum o vor privi de acum încolo oamenii din jur, aflînd că fiul ei a pierit de gloanțele plutonului de execuție ? Cîți oameni vor ști adevărul ? Se va învrednici cineva să-i aline durerea, să-i asculte jalea și să-i înțeleagă amarul unei vieți fără noroc ?...

Minutele treceau ; nu simțeam răceala zidului, nu-mi păsa de gratiile groase care-mi zăvorău lumina. Am încercat iarăși să-mi închipui cum va arăta propriul meu supliciu. Drumul prin curtea largă, urmărit de mii de ochi de la ferestre. Cu toții știau povestea mea ; „telefonul“ fără fir care leagă între ele atîtea conștiințe a funcționat și de astă dată, deținuții știu că am fost condamnat și pentru ce am fost condamnat. De mă voi arăta înfricoșat, ochii lor mă vor acuza mai aspru decît procurorul. Va trebui să parcurg acest ultim drum cu fruntea sus. Așa cum am trăit și am înfruntat totul, în numele marelui adevăr căruia m-am dedicat !

Cu aceste gînduri m-am mai îmbărbătat, în timp ce minutele treceau, neîndurătoare, apropiind clipa fatală. O altă grijă a început să mă frămînte : de ce nu venise mama ? După regulile știute, condamnatul la moarte mai avea dreptul la un ultim vorbitor, o întrevvedere cu cei apropiați. Mama știa, fără-ndoială, aceasta. Atunci de ce n-a venit ? Va fi alergînd pe la autorități, încercînd să mă salveze ? Sau i s-o fi întîmplat ceva ? Oare să n-am nici măcar prilejul să-mi iau rămas bun, să-i cer iertare pentru necazurile pe care i le-am făcut ? Dar poate e mai bine așa. Despărțirea ar fi și mai dureroasă...

Pași cadențați au răsunit în curtea închisorii. Pentru o clipă, inima a încetat să-mi bată. Un vâl negru mi s-a așternut înaintea ochilor. După ce clipa de slăbiciune a

trecut, m-am îmbărbătat iarăși : da, venise momentul decisiv, ultima speranță dispăruse, acum singurul lucru important era să mă port demn, să dovedesc că sînt un luptător !

Am auzit tropăitul pe coridor. Pașii grei se apropiau ; s-au oprit în fața celulei mele. Au zăngănit cheile, broasca a scîrțîit ascuțit. În ușă a apărut comandantul parterului, însoțit de o santinelă :

— Deținut Iulius Payer, urmează-mă !

Stăteam în picioare, în mijlocul celulei, dar îmi simțeam picioarele țepene.

— Ce stai ? Mișcă-te, că ne grăbim ! m-a îndemnat el.

Glasul poruncitor m-a trezit din amorțeală. Mi-am impus s-o fac pe viteazul ; știam că ceea ce voi spune acum va circula în curînd din gură-n gură, făcînd ocolul închisorii.

— Mi-e greu să mă despart de acest hotel confortabil, domnule sergent !

Încercînd să zîmbesc, am ieșit cu pas apăsător din celulă și am luat-o spre ieșirea care ducea în curte.

— Nu pe acolo, m-a oprit sergentul. Mergem la tribunal !

M-am întors pe călcîie, nedumerit. O speranță nouă mi-a învăpăiat obrazii. Am pornit alături de ei, cu același pas ferm, întrebîndu-mă dacă această schimbare nu era cumva un nou mijloc de tortură psihică...

M-am pomenit într-un birou, în fața unui ofițer cu epoleți de judecător. M-am prezentat după formula obișnuită a închisorii. El a ridicat o hîrtie de pe masă și mi-a citit-o rar, cu solemnitate. Frînturi de frază îmi ajungeau la urechi : „Înălțimea sa... cererea de grațiere... Articolul 396... pierderea drepturilor politice...”

— Condamnat Payer, ai înțeles ?

— N... n-am înțeles, domnule judecător.

— Ai fost grațiat. Comandantul Diviziei 1 „Budapesta” a aprobat cererea și ți-a schimbat pedeapsa capitală în 15 ani și pierderea drepturilor politice pe 10 ani. Acum ai înțeles ?

— Da, să trăiți !

Atît am reușit să îngîn. Pe omul din fața mea îl vedeam ca prin ceață ; m-am prins cu mîinile de marginea mesei, simțînd că totul se învîrtește cu mine.

— Soldat, dă-i un pahar cu apă ! am auzit vocea ofițerului.

Mi-am venit în fire după prima înghițitură de apă rece. Soldatul rămăsese în preajma mea, gata să mă ajute. M-am cumpănit pe picioare și m-am îndreptat iarăși spre judecător :

— Vă mulțumesc...

— Nu uita niciodată acest gest generos. După câte știu din dosarul tău, meritați cu prisosință pedeapsa. Dar noi sîntem generoși cu dușmanii învinși. Uite, semnează aici că ai luat cunoștință de schimbarea pedepsei. Din clipa asta nu mai ești deținutul tribunalului, ești condamnat și ca atare aparții de închisoare. Vei primi de la comandantul închisorii aprobare pentru vorbitor, pentru pachet, conform regulamentului. Încă ceva. Mama dumitale e aici. I-am aprobat o convorbire cu dumneata. Cît mai eram în drept s-o fac...

A deschis ușa. Mama s-a repezit la mine, m-a îmbrățișat :

— Ai scăpat, copilul meu...?

— Dumneata m-ai scăpat, mamă.

— Nă eu, ci domnul avocat.

S-a dat deoparte. Avocatul a înaintat spre mine și mi-a strîns mîna :

— Ți-am spus că o să reușim. Ai fost grațiat...?

— Într-adevăr, i-am spus cu amar. Nici n-am avut vreme să calculez ce-nseamnă 15 ani de închisoare. Ar trebui să stau aici pînă în 1958...

— Exagerezi, dragul meu, m-a întrerupt mama. Ți-am spus că vei fi ajutat. Într-o lună sau două se va face schimbul de deținuți. Ce-a fost greu a trecut, la asta trebuie să te gîndești.

— Avem toate temeiurile pentru schimbare, a adăugat avocatul. Deocamdată, bucură-te că ai scăpat cu viață, asta-i principalul !

Judecătorul și-a dres glasul, privind semnificativ la ceas. Mi-am luat rămas bun de la mama și am plecat, însoțit de cei doi militari care mă aduseseră. Îmi simțeam trupul ușor, aș fi zburat, o bucurie năvalnică îmi umplea

pieptul. M-au condus la „Celula tineretului“, unde toți au sărit pe mine :

— Payer, ai scăpat !

— Grațiat !

— Am scăpat, le-am spus. Cincisprezece ani trec ca mâine !

— Nu fi prost ! În câteva luni războiul se termină și au să intre aici călăii care ne-au condamnat pe noi !

ECHIPA DE DEZAMORSĂRI

Viața în „Celula tineretului“ își urma cursul. Programul zilnic al închisorii, atât de monoton și de lipsit de evenimente, ne îngăduia să stăm îndelung de vorbă. Mă împrietenisem îndeosebi cu doi tineri de seama mea, Zsivkov și Matkovici, care cunoșteau o mulțime de lucruri despre care eu abia auzisem. Îmi vorbeau despre nedreptatea lumii în care trăiam, despre lupta de clasă, despre marxism. De la ei am primit răspuns la multe întrebări care mă frământau. Prietenia mea cu acești luptători a fost o adevărată școală revoluționară.

În primele zile ale lunii martie a avut loc procesul lui Teodor Coman, micuțul maramureșan, în vîrstă de 10 ani, arestat pentru „înalță trădare“. Era acuzat că în timp ce păzea vacile pe coastele dealurilor din preajma comunei Moisei ar fi desenat schița liniei de apărare construite de horthyști pe aliniamentul Ungvár — Csap — Moisei și ar fi predat desenul organelor de informații române. Cît adevăr va fi fost în această acuzație, n-am aflat niciodată. Mă gîndeam totuși că un băiat de 9 ani (atît avea cînd fusese arestat) nu poate desena cu precizie schița fortificațiilor pe zeci de kilometri. Nici pe băiat nu l-am întrebat, de teamă să nu mă ia drept vreo iscoadă; pe de altă parte, nu cred că mi-ar fi spus mai mult decît spusese anchetatorilor ! Bietul copil fusese torturat îngrozitor la interogatorii ; cînd venise în închisoarea militară avea tălpile picioarelor albe și îngroșate de atîtea bătăi primite la D.E.F.

Ne-a povestit, cînd s-a întors în celulă, cum se desfășurase procesul. Obișnuita ședință statarială, cu act de

acuzare și tot decorul, apoi sentința : pedeapsa capitală ! După pronunțarea sentinței, completul de judecată s-a transformat în comisie de grațiere, care a comutat pedeapsa capitală în închisoare pe 11 luni, adică exact timpul cât fusese arestat. Micul Coman, pe care-l îndrăgisem cu toții, scăpase așadar. A doua zi, un militar a venit să-l conducă la el acasă, la Moisei. Am comentat îndelung acest fapt. Bucuria noastră că băiatul scăpase numai cu atât se amesteca cu nedumerirea : ce-i determinase pe judecători să procedeze astfel ? Am ajuns la concluzia că ei trebuiseră să dea curs dosarului întocmit la D.E.F., să-l încheie cu obișnuita sentință „pedeapsa capitală”, mai mult ca să-i sperie pe adversarii regimului horthyst.

Care însă nu se speriau deloc ! La începutul lunii martie 1944 a crescut brusc numărul deținuților din Transilvania de Nord. Majoritatea erau acuzați de dezertare din companiile de muncă. Neavînd încredere în loialitatea românilor, guvernul horthyst îi mobiliza pe aceștia nu pentru armată, ci pentru lucrările de fortificații, construcții de drumuri etc. Dezertorii însă erau tratați după legile militare. Cel mai adesea, primeau pedeapsa capitală și erau executați în curtea închisorii, cu ceremonialul pe care începusem să-l cunoaștem, din păcate, atât de bine.

Pe la mijlocul lunii martie, a început să se vorbească tot mai mult despre apropiata eliberare a deținuților din închisorile militare. Unii susțineau că ne vor elibera cu condiția să luptăm pe front (cum se mai întîmplase cu o parte din cei care aveau pedepse mai ușoare) ; alții șopteau că întrucît nemții au ocupat Ungaria, după restabilirea ordinii vor da o amnistie ; alții — mai realiști — respingeau aceste zvonuri naive și socoteau că singura cale de eliberare este zdrobirea fascismului. E adevărat că unii deținuți de drept comun fuseseră scoși din închisoare ca să lucreze la ferme sau la herghelii de stat, dar deținuții politici rămîneau mai departe prizonierii sumbrei închisori militare din Budapesta...

La 4 aprilie 1944, într-o frumoasă zi de primăvară, au început pe neașteptate să urle sirenele, vestind alarmă aeriană. În închisoare s-a stîrnit forfotă mare ; auzeam glasuri răstite strigînd ordine, pași apăsăți alergînd prin curte și pe coridoare. Am aflat apoi că deținuții de la etajele doi și trei fuseseră trimiși în adăpostul de la sub-

sol ; etajul întâi — unde eram și noi — și parterul rămîneau pe loc, dar posturile de santinelă fuseseră dublate pentru ca, în eventualitatea prăbușirii unor ziduri, deținuții să nu poată evada.

Curînd am auzit zgomotul avioanelor. Ne-am îngărmădit la geamul celulei. Pe cerul albastru vedeam nenumărate puncte negre și argintii — după cum le bătea soarele : erau avioanele. Între ele au început curînd să se arate norișori albi — exploziile proiectilelor antiaeriene. Uneori scliepa un fulger roșu acolo, pe cer : un avion era lovit în plin...

Apoi au început să cadă bombe. Le auzeam șuieratul sinistru, tot mai ascuțit, tot mai puternic pe măsură ce se apropiau de pămînt. Bubuitul exploziilor izbucnea asurzitor ; aveai impresia că bomba a căzut la doi pași. Încercam să ne încurajăm măsurînd cu privirea zidurile groase ale închisorii noastre : chiar dacă ar fi căzut de-a dreptul pe acoperiș, bombele nu puteau să ne facă rău nouă, celor de la etajele inferioare. Curînd aerul a început să miroasă a fum, un fum înecăcios, neobișnuit, de la explozia bombelor și de la casele incendiate. Lumea vorbea că Budapesta a fost atacată de 1500 de avioane ! A fost un atac masiv, care a produs multe stricăciuni orașului...

A doua zi, ni s-a adus la cunoștință o chemare a guvernului către deținuții politici. Întrucît în oraș căzuseră multe bombe care nu explodaseră, guvernul făcea apel ca deținuții politici cu condamnări de la 10 ani închisoare în sus să se prezinte voluntar pentru dezamorsarea bombelor neexplodate. Guvernul garanta grațierea fiecărui condamnat care dezamorsează trei bombe !

Această chemare a iscat discuții aprinse printre deținuți. Unii erau de părere că noi, condamnații politici, n-aveam dreptul să dăm concursul guvernului într-o asemenea problemă de interes militar. Alții, dimpotrivă, susțineau că e vorba de salvarea unor vieți omenești primejduite de prezența bombelor, așadar o acțiune pur umanitară. Alții se întrebau dacă va reuși cineva să dezamorseze trei bombe și să scape teafăr din această operație riscantă. Disputa noastră n-a ajuns la nici un rezultat în ziua aceea. A doua zi, dimineata, comandantul închisorii ne-a adunat în curte și ne-a citit lista celor trecuți ca „voluntari“ pentru dezamorsarea bombelor !

Eram pur și simplu siliți să luăm parte la această operațiune primejdioasă, căreia oficial i se dăduse o înfă-

țișare mai „poetică”; povestea cu voluntariatul era, desigur, destinată opiniei publice. La început am încercat să protestăm, dar cu gândul la ademenitoarea răsplată ce ni se oferea în schimb, am acceptat acest procedeu de a recruta „voluntari”. De altfel, nici nu aveam de ales. Lista echipelor era pregătită; trebuia să ne supunem.

Reveniți în celulă, am început să comentăm evenimentul. Chiar dacă nici unul dintre noi nu văzuse niciodată de aproape o bombă de aviație, ne-am încurajat reciproc, demonstrându-ne unul altuia că nu-i mare filosofie să desfaci câteva șuruburi, acolo ; pînă la urmă ne-am gândit că trei bombe erau la fel de periculoase ca o sută sau ca una singură ; aici era vorba mai mult de noroc decît de meșteșug. Perspectiva grațierii era mai puternică decît orice alte considerente, deci ne-am împăcat curînd cu ideea.

Am fost repartizat într-o echipă de 12 oameni, în care majoritatea o formam noi, cei din „Celula tineretului”. Un locotenent de geniu ne-a făcut un instructaj sumar pentru această primejdioasă acțiune. După spusele lui, o parte din bombe nu explodau la contactul cu pămîntul, fie datorită unei defecțiuni tehnice, fie datorită mecanismului special — în cazul celor cu efect întîrziat. Acestea erau reglate să explodeze în cel mult 24 de ore de la lansare, de aceea era strict interzis să ne atingem de bombe înainte de a trece 24 de ore de la atacul aerian. Misiunea noastră era să scoatem bombele din pămînt și să le demontăm focusul.

— Pentru asta nu trebuie decît atenție, nervi tari și puțin noroc, ne spunea locotenentul.

Au urmat tot felul de mărunte treburi administrative, care nu ne-au dat răgazul să ne gândim prea mult la primejdia ce ne aștepta. Am primit un fel de uniforme militare, fără grade, ni s-au adus diverse unelte — tîrnăcoape, frînghii, chei, șurubelnițe și, bineînțeles, ni s-au prelucrat regulile de comportare : vom merge la lucru sub escortă ; nu avem dreptul să luăm obiecte de la locul de muncă ; orice tentativă de evadare se pedepsește cu împușcarea. Incepe bine, mi-am zis auzind aceste avertismente.

A doua zi, îmbrăcați în noile uniforme, purtînd cu noi uneltele, ne-am imbarcat în autocamioane militare și am ieșit pe poarta închisorii. Locotenentul de geniu care instruisese grupa noastră ne spusese la plecare că vom ac-

ționa la o fabrică de încălțăminte din cartierul Erzsébet Város. Trei nopți la rînd cartierul fusese bombardat; șapte dintre bombele căzute la fabrică nu explodaseră. Se luaseră măsuri de evacuare a persoanelor civile și... se apela se la ajutorul „voluntarilor.”

Mergînd cu autocamionul, flancați de santinele înarmate, priveam cu nesaț în jurul nostru. Marele oraș trăia forfota obișnuită a unei dimineți de primăvară. Pentru mine, care de luni de zile nu văzusem decît zidurile și curtea sumbră a închisorii, era un spectacol neobișnuit. Fete frumoase, îmbrăcate ușor, se grăbeau spre slujbă; în fața prăvăliilor se îmbulzea lumea, ici și colo vedeai cîte-un om bandajat — rănit în urma bombardamentului. Mai apoi am văzut și cîteva imobile avariate de explozii; unele fumegau încă, și siluete omenеști rătăceau printre dărîmături.

Ajuns în fața fabricii de încălțăminte, autocamionul s-a oprit. Locotenentul genist a coborît din cabină și a dat ordinele necesare. Au sărit jos mai întii santinelele, care au făcut cordon în jurul fabricii, împreună cu cei cîțiva polițiști aflați deja acolo. Pe urmă noi, înarmați cu uneltele. Un polițist ne-a condus la locul unde fusese descoperită una dintre bombe. Locotenentul ne-a adunat în jurul lui și ne-a spus :

— Sper că vă amintiți explicațiile pe care vi le-am dat ieri. Acum o să vă fac o demonstrație practică. Luați seama la mine și faceți numai ce vă spun. Nimeni nu mișcă un deget fără ordinul meu. Aici, în specialitatea asta, nu poți greși de două ori !

Mai întii, urmînd indicațiile lui, am degajat pămîntul din jurul bombei. Apoi am legat-o cu frînghiile și am tras-o afară din groapă. Locotenentul ne-a făcut semn să ne dăm mai aproape și, cu mișcări îndemînatice, explicîndu-ne cu grijă fiecare gest, a demontat focosul. Priveam plini de curiozitate, mirîndu-ne cum s-a întîmplat ca acel obiect atît de greu, căzînd de la mii de metri înălțime, să nu explodeze la contactul cu pămîntul !

La a doua bombă, locotenentul ne-a lăsat pe noi, supraveghîndu-ne îndeaproape și dîndu-ne tot felul de îndrumări. Demontarea focosului a durat mult mai mult, cel care se apucase să facă acest lucru se mișca cu multă precauție, ascultînd sfaturile locotenentului. În cele din

urmă, cu fruntea strălucind de nădușeală, a ridicat voios obiectul rotund de metal parcă abia ieșit din fabrică :

— Am reușit !

— Bravo, l-a lăudat locotenentul. Ești un băiat curajos. Acum hai să încărcăm bombă în camion. Până diseară mai avem timp să facem una...

A treia bombă s-a nimerit să fie un adevărat colos. Locotenentul spunea că are 200 de kilograme, dar cum zăcea în groapă, pe jumătate acoperită de pământ, nu părea atît de mare. Am luat lucrul de la capăt, străduindu-ne să îndeplinim cu precizie ceea ce ne spunea. Săpăm în jurul bombei, iar cînd ajungeam chiar lîngă ea îndepărtam pămîntul cu mîinile, ca să n-o lovim cu cazmaua. În cele din urmă, folosind toate frînghiile și, firește, toată forța mușchilor noștri, am adus la suprafață temutul trofeu. Un alt deținut a trecut la demontarea focosului : locotenentul ne spusese că trebuie să învățăm cu toții această operație delicată și primejdioasă. În cele din urmă, temerarul care se apucase de lucru a reușit să scoată focosul. Am strigat cu toții de bucurie. Locotenentul s-a uitat la ceas :

— Pentru prima zi, ați făcut treabă bună. Echipa voastră s-a descurcat de minune. Sînteți cu toții curajoși și îndemînatoci. Din clipa asta vă consider calificați. De mîine, o să lucrați singuri !

Ne-am întors la închisoare obosiți, dar mîndri de isprava noastră. Comentam plini de bucurie acțiunea în care intraserăm :

— Dacă mergem în ritmul ăsta, trei bombe pe zi, în douăsprezece zile echipa noastră e liberă !

— Numai să avem „front de lucru“...

— E destul. Dacă numai la fabrică sînt șapte bombe...

— Să vedem dacă ne țin puterile.

Abia atunci ne-am privit palmele acoperite de bășici și bătăături. Lucraserăm toată ziua cu tîrnăcopul și lopata; trăsaserăm din răspuțeri frînghiile...

— Puterile or să ne țină, a spus cineva. Ne antrenăm cu timpul. Întrebarea este dacă ei se țin de cuvînt...

Peste entuziasmul nostru un gînd a trecut ca un vînt rece. Într-adevăr, cine ne garanta că promisiunea făcută va fi respectată ? Am început o discuție aprinsă pe această temă, dar părerile erau împărțite.

— Hai să ne culcăm, am hotărît într-un tîrziu. Mîine ne așteaptă o zi grea...

În următoarele două zile am terminat treaba la fabrica de încălțăminte și am fost trimiși în alt cartier. Număram cu grijă bombele dezamorsate și-l rugam pe șeful pazei să țină bine evidența. Speram tot mai mult în apropiata eliberare. Într-una din seri, am aflat că în altă parte a orașului o echipă de deținuți fusese distrusă de explozia unei bombe la care tocmai lucrau. Muriseră toți doisprezece, spulberați într-o clipă. În seara aceea am vorbit puțin. Ne încurajam încercînd să ghicim unde greșiseră bieții oameni, în ce moment putuse interveni groaznicul accident. Al cui va fi rîndul acum ? ne întrebam plini de îngrijorare.

Comandantul închisorii a hotărît să ne mute într-o celulă separată pe noi, cei de la dezamorsări. Măsura aceasta avea mai multe explicații : pe de-o parte voiau să ne asigure condiții mai bune, dar pe de altă parte nu voiau ca noi, cei care circulam prin oraș, să luăm legătura cu ceilalți deținuți. La întoarcere eram controlați cu grijă, ca nu cumva să aducem cu noi ziare sau cărți. Dar, oricum, pentru noi era mai bine să fim separați ; paznicii erau mai puțin exigenți, puteam să ne culcăm cînd voiam, iar mîncarea era mai bună decît a celorlalți deținuți.

După două săptămîni de muncă în aer liber, arătam cu totul schimbați. Paloarea atît de specifică vieții din închisoare dispăruse de pe fețele noastre ; eram bronzăți, mușchii ni se refăcuseră ca urmare a efortului și a hranei mai bune ; deși munceam zece-douăsprezece ore pe zi în condiții grele, ne simțeam întremați cu toții și așteptam cu nerăbdare să terminăm dezamorsarea celor 36 de bombe, prețul cu care echipa noastră avea să-și plătească libertatea.

...Lucram de trei zile pe insula Csepel, cînd pe la ora 11 am simțit deodată o lovitură grea în piept și am fost smuls din groapa de bombă în care lucram. Mi-am pierdut cunoștința fără măcar să aflu ce s-a întîmplat. Cînd mi-am revenit, mă afluam într-un salon de spital, cu încă

doi băieți din echipa noastră. Am ridicat capul de pe pernă, am privit spre ei.

— Uite-l că face ochi, a spus unul dintre colegii mei.

— Unde sîntem ? Ce s-a întîmplat ?

— Echipa vecină a avut ghinion... S-au făcut îngerași cu toții. Pe noi trei ne-a lovit doar suflul bombei. Tu ai fost cel mai grav, ai avut hemoragie pe nas și pe urechi...!

M-am îngrozit. Așadar, moartea ne dădea mereu tir-coale. Echipa vecină lucra la vreo 80 de metri depărtare de noi, și totuși explozia era cît pe ce să ne ucidă !

Am stat două zile în spitalul garnizoanei, iar a treia zi ne-am întors la închisoare. Echipa nu plecase la lucru, ne-au întîmpinat cu ironie :

— V-a priit odihna, fraților ?

— În lipsa voastră am mai demontat patru bombe. Acum avem destule pentru toată echipa. Șeful pazei ne-a promis că-l întreabă pe comandant despre grațiere...

Răspunsul întîrzia ; între timp, noi ne vedeam de lucru. Numărul bombelor „noastre“ crescuse ; în cele din urmă am hotărît să ieșim la raport și să cerem explicații. Comandantul s-a uitat pe hîrtia pe care-o avea în mînă :

— E drept, toți voluntarii și-au îndeplinit condiția. Dar am primit între timp altă dispoziție : veți fi grațiați nu după trei bombe, ci după trei luni de muncă în echipele de dezamorsare.

La 2 iunie 1944, Budapesta a suferit un nou atac masiv al aviației anglo-americane. De astă dată, se părea că ținta principală a bombardamentului fusese întreprinderea de prelucrare a țiteiului „Fanta“ situată pe șoseaua Sarvary, precum și alte obiective industriale. Am aflat mai apoi amănunte : ca să evite cît mai mult loviturile artileriei antiaeriene, avioanele zburau la mare înălțime, din care cauză bombele aveau împrăștiere mare. De aceea, se recursese la așa-zisul „covor de bombe“, pentru ca lipsa de precizie a bombardamentului să fie compensată prin numărul mare de explozii. Sute și mii de bombe s-au abătut în ziua aceea asupra orașului. Puternicele baterii anti-aeriene de diferite tipuri trăgeau aproape continuu, dar datorită înălțimii mari nu au obținut rezultatele așteptate. De la fereastra celei vedeam zvicnind ici și colo, deasupra orașului, flăcările exploziilor, coloane înalte de pămînt și de sfărîmături. Cîteva rezervoare de țitei fuseseră incendiate și jerbe uriașe de foc se ridicau pînă în

Înaltul cerului. Bombardamentul era atît de intens, încît aveam impresia că însăși materia orașului se destramă. Un strat negru de fum a ascuns soarele, punînd mai bine în evidență flăcările uriașe.

Îndată ce s-a sunat încetarea alarmei, am fost încărcăți în camioane și trimiși în sectorul bombardat. Din mașini vedeam pretutindeni urmările atacului: Blocuri solide, făcute să reziste sute de ani, se transformaseră în mor-mane de moloz ; multe case ardeau ; treceau pe lîngă noi mașini de pompieri și ambulante. Cînd ne-am apropiat, am simțit mirosul greu de fum ; șoferul încetinisese fiindcă vizibilitatea era tot mai redusă și în cele din urmă a oprit. Ne aflam aproape de inima sectorului care fusese ținta atacului aerian. Am primit ordin să coborîm din camion...

Am pornit mai departe pe jos, împreună cu echipele de pompieri și de sanitari în halate albe. Peste tot mirosea puternic a țigii ars ; în aer pluteau scame negre de funingine ; de la casele incendiate se auzea pîrîitul flăcărilor, iar cînd și cînd un zid se prăbușea cu o bufnitură surdă și prelungă. Peste toate aceste zgomote se suprapuneau voci omenеști — comenzi, țipetele răniților, chemările celor care-și căutau rudele prin dărîmături. Era o atmosferă de coșmar pe care n-am s-o uit niciodată.

Șeful pazei ne-a organizat în mare grabă. Trebuia mai întii să dăm ajutor la degajarea dărîmăturilor. Unele clădiri mai mari aveau adăpost la subsol și se dărîmaseră, lovite de bombe, acoperind ieșirile adăposturilor cu tone de dărîmături și moloz. Împreună cu echipele de salvare am început să degajăm ușile adăposturilor. Zoream cît puteam, auzind strigătele disperate ale celor înmormîntați de vii în subsoluri. Cînd și cînd, într-o parte sau alta a străzii, răsuna o bubuitură puternică : exploda o bombă cu efect întîrziat, sporind astfel numărul victimelor și mărind panica bieților oameni care alergau înnebuniți, căutîndu-și copiii sau încercînd să-i ajute pe cei prinși sub dărîmături.

Am lucrat de zor pînă seara, cînd s-a dat semnalul să ne întoarcem la locul de plecare, unde ne aștepta mașina. Șeful pazei ne-a numărat.

— Nu lipsește nimeni, a spus el cu ușurare în glas.

Ne-am uitat unii la alții : eram cu toții negri ca hornarii, cu hainele zdrențuite, cu arsuri mai mari sau mai mici pe față, pe mîini, pe picioare ; cu zgîrîieturi pe care

sîngele se închegase. Multă vreme după aceea mi-am pus întrebarea : de ce nu încercase nici unul dintre noi să evadeze, profitînd de învălmășeală ? Prin norii de fum și de praf ne puteam strecura neobservați de nimeni, și totuși seara eram cu toții prezenți acolo, lângă autocamionul care avea să ne ducă iarăși între zidurile închisorii. Desigur, am fi putut să fugim, dar situația era atît de gravă, în jurul nostru atîția oameni sufereau și piereau, încît sînt sigur că nimănui nu i-a trecut prin cap să fugă.

DINTR-O ÎNCHISOARE ÎN ALTA

Cîteva zile la rînd am lucrat din zori și pînă-n noapte în acest sector : îndepărtam grinzile și molozul, ajutam la evacuarea răniților, descopeream bombe neexplodate și le făceam inofensive. Într-o dimineață, ni s-a poruncit să ne luăm lucrurile ; fără o altă explicație, echipa noastră a fost transferată în orașul Székesfehérvár și închisă în arestul garnizoanei. Nimeni n-a stat de vorbă cu noi ; cîteva zile cît am stat acolo n-am fost scoși la muncă ; singura noastră ocupație era să descifrăm cuvintele zgîrriate pe ziduri : cuvinte și nume englezești. De la santi-nele am aflat că înaintea noastră aici fuseseră închiși aviatori englezi și americani care se salvară cu parașuta din avioanele doborîte. Aici fuseseră interogați de ofițeri de la D.E.F., apoi predați autorităților militare hitleriste...

După cîteva zile am plecat iarăși. De data asta am fost duși în orașul Szombathely, unde se afla un aerodrom militar. Am fost predați unității de aviație, care ne-a folosit în „specialitatea“ noastră de dezamorsori. Avioanele anglo-americeane atacau des aerodromul, lovind pistele de aterizare, dar unele bombe nu explodaseră. Lucram la dezamorsări de dimineața și pînă seara tîrziu ; aviatorii ne zoreau, dorind să poată folosi pistele cît mai curînd. E drept că munca de aici era mai ușoară și pentru noi ; la bombardarea aerodromului anglo-americanii foloseau bombe de calibru redus, dar erau atît de multe încît ne întrebam dacă vom izbuti vreodată să terminăm această misiune.

După alte câteva zile, aerodromul a fost, în sfârșit, curățat de bombe neexplodate. Fără nici o clipă de răgaz, temnicerii noștri ne-au dat iarăși ordin de plecare. Ne-am luat puținele lucruri și ne-am urcat într-un camion. Cineva a prins o șoaptă, șoapta s-a transmis din gură-n gură : mergem la Veszprém.

Orășelul, așezat pe temeliiile unei străvechi cetăți, avea aerul că se află în afara timpului ; pe aici nu trecuseră bombardamentele, iar oamenii își vedeau liniștiți de treburi. Însăși închisoarea părea mai puțin fioroasă ; o clădire mare, cu un singur etaj (avea în schimb încă trei etaje sub pământ, dintre care două erau împărțite în celule și folosite ca loc de detenție — primul pentru bărbați, al doilea pentru femei). Când am dat ochii cu paznicii, nu ne-a venit să credem : erau niște oameni în vîrstă, cu înfățișare blajină. În loc de hainele militare obișnuite, purtau uniforme albastru închis, iar puștile lor, cu totul demodate, păreau numai niște artificii ale ținutei și nu niște arme care să asigure paza deținuților. Unul singur dintre ei, desigur un fel de șef, care ne luase în primire, se străduia să afișeze o ținută marțială. El ne-a făcut cunoscut regulamentul închisorii, obișnuitul șir de fraze care începeau invariabil cu cuvintele „deținutul n-are voie să...” L-am ascultat nerăbdători să se termine mai repede această ceremonie inutilă și plictisitoare. Când a dat cu ochii de actele noastre și ne-a văzut sentințele, s-a încruntat :

— Va să zică sînteți deținuți politici. Băgați de seamă, aici sînt oameni de prin partea locului, cu condamnări de câteva luni, pentru delikte ușoare. Nu vreau să avem buclucuri cu voi. Respectați regulamentul și nu vă apucați să faceți agitație. O să raporteze domnului director să ieșiți la plimbare separat de ceilalți deținuți !

Ne-am instalat în celula separată pe care ne-o pregătiseră și prima zi a decurs fără incidente. A doua zi, cînd ne-au scos la plimbare, am observat că instalaseră în fiecare colț al curții un gardian cu arma-n mînă. Ne-am făcut că nu observăm și ne-am îndeplinit programul nostru : ne-am apucat să facem gimnastică, să ridicăm greutatea și toate celelalte mișcări care, părerea noastră, ne men-

țineau forma fizică atât de necesară în munca noastră. Temnicerii ne urmăreau mirați, dar n-au obiectat. Mai apoi, după ce ne-am terminat „antrenamentul“, am scos țigările și am început să fumăm. Atunci a ieșit din clădire gardianul-șef și s-a răstit la noi :

— Ce se petrece aici ? Nu v-am prelucrat regulamentul ? Știți că n-aveți voie să fumați și să vorbiți între voi ?

Milan, ca mai în vîrstă, un fel de conducător neoficial al echipei noastre, a făcut un pas înainte :

— Domnule gardian-șef, acest regulament este pentru deținuții de drept comun. Noi sîntem politici și ni se aplică un alt regim.

— Nu am cunoștință de un regim special pentru voi. Aici nu am avut niciodată deținuți politici. Respectați regulamentul și predați toate obiectele interzise !

— Nu predăm nimic ! Tot ce avem asupra noastră este legal. Vrem să vorbim cu domnul director, să lămurim lucrurile.

— Chiar acum mă duc să-i raportez despre nesupunerea voastră, a spus șeful, roșu de furie. Fiți cu ochii pe ei ! le-a strigat gardienilor și a plecat grăbit spre biroul închisorii.

Ceilalți paznici, care pînă atunci stătuseră deoparte și asistaseră la discuție în tăcere, s-au apropiat de noi cu armele gata de tragere. Noi ne-am strîns rîndurile, ne-am aliniat frumos și am așteptat. Pînă să vină directorul, Milan ne-a spus printre dinți :

— Băieți, trebuie să fim uniți. Să cerem să ni se respecte drepturile ; doar nu sîntem niște pungași mărunți cu care ei sînt obișnuiți. Tu, Payer, te prezinți ca șeful echipei și, pentru că știi la perfecție limba maghiară, vei vorbi în numele tuturor. Ceilalți tăceți și ascultați, să vadă că știm ce-i aia disciplină. Trebuie să obținem toate drepturile pe care le-am avut pînă acum : scrisori, pachete, vorbitor și plimbare. Destul că ne riscăm viața în fiecare zi. Măcar să trăim pe cît posibil omenește !

În ușa direcției s-a arătat un bărbat elegant, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată și pălărie. În urma lui venea respectuos gardianul-șef. Mi-am dat seama că era direc-

torul. Cînd s-a apropiat la cîțiva pași, am comandat drepti și am dat raportul :

— Domnule director, cu supunere raportez : echipa de dezamorsare, formată din doisprezece condamnați, așteaptă ordinele dumneavoastră. Sînt condamnatul Payer Iulius.

Directorul a rămas cam surprins în fața acestei demonstrații care, probabil, se obișnuia numai în închisoarea militară. A încercat să se încrunte, să pară aspru :

— Mi s-a raportat că nu respectați regulamentul.

— Domnule director, cu supunere raportez că domnul temnicer-șef n-a raportat în întregime situația. Noi sîntem deținuți politici și beneficiem de anumite drepturi : vorbitor, pachete, corespondență, dreptul de a folosi biblioteca închisorii, plimbare două ore pe zi.

— Bine, bine, dar gardianul-șef mi-a spus de țigări...

— Este drept, dumnealui ne-a atras atenția că nu avem dreptul să deținem brichete și alte obiecte. Dar noi am fost înrolați din ordinul guvernului, ca voluntari pentru dezamorsarea bombelor neexplodate. Sînt patru luni de atunci ; am muncit zi de zi, riscîndu-ne viața, am salvat oameni de sub dărîmături la Budapesta și în alte orașe pe unde am umblat. Mulți dintre noi și-au pierdut viața în timpul lucrului. Ca răsplată pentru munca noastră ni s-au acordat anumite drepturi care au fost respectate peste tot. Avem cîteva obiecte personale, trebuie să ni le lăsați.

— Vă înțeleg, dar securitatea internă a închisorii nu îngăduie să...

— Știu la ce vă referiți, l-am întrerupt cu politețe. Totuși țineți seama că noi nu sîntem niște borfași sau scandalagii, care să ne încăierăm între noi sau să încercăm să fugim. Dacă era vorba de evadare, am avut sute de prilejuri în aceste patru luni, folosind chiar uneltele cu care ne desfășurăm munca la bombe. Vă asigurăm că nu avem de gînd să evadăm, așa că domnii gardieni pot să stea liniștiți din acest punct de vedere. N-o să le facem necazuri.

Directorul s-a gîndit puțin. Ne-a privit pe fiecare în parte ; băieții din echipă stăteau drepti, cu ochii țintă înaintea, ca niște soldați disciplinați.

— Bine, a hotărît el în cele din urmă. M-aș bucura să fiți oameni înțelegători. Din partea mea, o să vă asigur

drepturile cerute, dar vă cer în schimb disciplină și supunere.

Am rămas în orașul Veszprém pînă la 2 octombrie 1944. În acest răstimp am lucrat la dezamorsarea bombelor la aeroportul militar din localitatea Balatonalmádi. Era un aeroport improvizat, folosind drept piste de aterizare cîmpul neted, acoperit cu iarbă măruntă. Într-o latură a cîmpului se aflau hangarele, cîteva barăci și avioanele de vînătoare. Atacurile aeriene îl cruțaseră pînă atunci, dar într-o bună zi am fost duși în mare grabă acolo și am văzut dezastrul produs de bombardament : mai multe clădiri fuseseră șterse de pe fața pămîntului, cîteva butoaie de benzină ardeau, o parte din avioane suferiseră avarii. În schimb, cît am stat noi acolo orașul însuși n-a fost bombardat niciodată.

Într-una din seri, pe cînd ne întorceam de la aeroport, am întîlnit un grup de cîteva sute de oameni, purtînd lopeți și tirnăcoape pe umăr. Erau escortați de santinele. După îmbrăcăminte, mi-am dat seama că sînt români.

— Compania de muncă, a șoptit cineva de lingă mine.

I-am privit, pe cînd treceau, și m-am îngrozit. Erau cu toții slabi, nerași, aveau privirile stinse și păseau greu, istoviți de muncă. Hainele le erau murdare de noroi și zdrențuite ; în picioare purtau niște lucruri fără formă, legate cu sfori, care cu greu puteau fi numite încălțăminte. Auzeam de departe strigătele militarilor din escortă, care le cereau să meargă mai iute și-i înjurau. Unul dintre deținuți s-a apropiat de mine :

— I-ai văzut pe bieții oameni ? Sînt cu miile numai aici, în această zonă. Îi pun să sape canale, să dreagă terasamentul căii ferate. Mîncarea lor nu-i mult mai bună decît a noastră și trăiesc în niște grajduri. Îi păzesc cu santinelele, ca pe răufăcători...

Cînd am ajuns la închisoare, am început să vorbim despre compania de muncă pe care-o întîlniserăm.

— N-au încredere în români. În loc de armată, îi viră în aceste companii de muncă, unde o duc mai rău ca

ocnașii. Sînt printre ei bolnavi și chiar înfirmi. Cei care nu-și îndeplinesc norma de lucru sînt pedepsiți fără milă...

Știam despre existența acestor unități de muncă, auzisem de multe ori vorbindu-se, despre ele, dar de astă dată le văzusem cu ochii mei. Îmi stăruia imaginea fețelor palide și istovite ale acestor oameni, smulși de lingă familiile lor, de lingă gospodăriile lor, pentru a suferi departe de casă rigorile prigonirii horthyste.

Curînd după ce am expediat prima scrisoare acasă, m-am pomenit chemat la vorbitor : era mama ! Îi mai scrisesem de pe unde umblasem cu echipa, dar pentru că nu rămîneau mult timp într-un loc, îmi dădeam seama că n-am timp să mai primesc răspuns. Cu atît mai mare mi-a fost mirarea s-o văd aici, la Veszprém !

Datorită aprobării directorului, am putut discuta cu ea nestingherit. Mai întii s-a bucurat pentru felul cum arătam, mi-a mărturisit că începusem să semăn cu cel dinainte de închisoare.

— Nu mai sînt cel dinainte, i-am spus cu tristețe. Aceste luni și-au pus pecetea adîncă pe sufletul meu. Am văzut de atîtea ori moartea cu ochii... Dar mai bine să nu-ți spun. Povestește-mi cum ai ajuns aici.

— Dac-ai ști ! a zîmbit mama. Am fost chemată acum o săptămînă la poliția orașului Baia Mare. Domnul Orgován, pe care l-ai cunoscut și tu, mi-a spus că din motive de securitate a statului, trebuie să părăsesc orașul și Transilvania de Nord în 48 de ore. „Unde să mă duc ?“ l-am întrebat. „Ungaria e mare; mi-a spus el cu un rînj. Du-te unde vrei, numai să nu mai rămii aici“. l-am spus că nu pot, în numai 48 de ore, să-mi strîng lucrurile, să le pun la tren... „Ce lucruri ? Nu ai dreptul să iei nimic, decît hainele și cîteva obiecte strict necesare. Casa se consideră sechestrată de către stat“... M-a întrebat apoi unde vreau să mă stabilesc. Abia promisem scrisoarea de la tine, știam că ești aici și i-am răspuns, căutînd să par indiferentă : „La Veszprém“. „Foarte bine“, mi-a spus el și mi-a completat foaia de drum pentru tren. Dacă s-ar fi uitat la mine mai atent, ar fi observat că devenisem palidă la față. Îți dai seama, nu știa că te afli aici, că altfel nu mi-ar fi dat voie să vin și eu...

— Așadar, te-am pus iarăși pe drumuri... Îmi pare rău că din cauza mea a trebuit să părăsești orașul nostru.

— N-are importanță. Ai noștri au întors armele împotriva nemților și au început împreună cu sovieticii lupta pentru eliberarea Transilvaniei. Cît de curînd ni se vor curma suferințele.

Mama era optimistă ca totdeauna, plină de încredere, reușind să încurajeze și pe alții. Auzisem și eu despre marele act istoric de la 23 August, care avea să însemne atât de mult pentru Transilvania de Nord, pentru țara întreagă. Dar abia din cuvintele mamei am înțeles că soarta noastră se va schimba în scurt timp.

— Bine, dar pînă atunci ce-o să faci ? am întreat-o.

— Nu-mi purta mie de grijă. Mi-am și găsit o slujbă aici, în oraș, la familia unui om de vază, consilier la Silvicultură. Totul e să rezistăm, și tu și eu, pînă se vor lămuri lucrurile...

Mi-a povestit apoi cum se desfășurase călătoria ei : venise trei zile cu trenul, în vagon de clasa a III-a. Ore în șir trenul era oprit în cîte o gară ca să dea drum liber eșaloanelor militare. Pretutindeni se vedeau trupe, refugiați, circulau tot felul de zvonuri, alarmele aeriene erau tot mai dese...

Vizita mamei m-a întărit, mi-a dat noi puteri. Toată ziua vorbeam cu colegii mei despre evenimintele războiului. După purtarea tot mai furioasă a gardienilor ne-am dat seama că horthystii și hitleriștii pierdeau terenul în Transilvania, că armatele române și sovietice vor reuși în curînd să înfăptuiască marele act de dreptate istorică — eliberarea pămîntului românesc răpit în 1940.

Zilele treceau. Eram nerăbdători să vedem epilogul marii confruntări ale cărei ecouri abia ajungeau pînă la noi. Cînd nu eram scoși la muncă ne petreceam timpul beneficiind de „privilegiile” stabilite — făceam antrenament în curtea închisorii, sau ne adunam în cele două celule vecine, pe care temnicerii nu le încuiiau, lăsîndu-ne să circulăm în voie de la una la alta, ca să stăm de vorbă, să ne împărtășim noutățile aflate pe diferite căi — de la vorbitor, din scrisori sau de la vreun gardian mai comunicativ.

Pe la începutul lui octombrie, la apelul de dimineață, gardianul-șef ne-a avertizat :

— Mîine dimineață veți fi transferați.

— Unde ? Unde ? am întrebat noi cu neliniște.

— La Komárom.

— Bine, dar ni s-a promis că după trei luni de lucru la dezamorsări vom fi grațiați.

— Nu cunoaștem nimic despre asta.

— Vrem să vorbim cu domnul director.

— Nici domnul director nu știe. Nu există o asemenea dispoziție. Toate ordinele venite de sus trec prin mina mea.

După-amiază, am fost chemat la vorbitor, ca de obicei. Mama venea aproape în fiecare zi, reușise să obțină aprobările necesare și mă vizita, dîndu-mi curaj de fiecare dată. Acum însă, n-a apucat să spună nici un cuvînt, că i-am dat vestea :

— Mamă, plecăm în altă parte.

— Dumnezeuule ! Iarăși ? Încotro de data asta ?

— La Komárom.

Pentru o clipă fața i s-a întunecat.

— Și ce bine era aici, cel puțin te știam aproape...

Am încuviințat din cap. Nu mă simțeam în stare să scot o vorbă. Într-adevăr, despărțirea asta venise ca o nouă lovitură. Dar mama nu era omul care să se lase prea ușor pradă deznădejzii ! A ridicat fruntea, mi-a zîmbit :

— Nu-i nimic, dragă, o să treacă. Nu mai e mult și se lămuresc lucrurile. (A coborît vocea, ca să n-o audă cel ce ne supraveghea). Vești bune de pe front. Trupele române se apropie de frontieră, au început ofensiva spre Cluj. În curînd suferințele noastre vor lua sfîrșit !

— Crezi ?

— Păi cum altfel ? Refugiații se vor întoarce la casele lor, lucrurile au să se liniștească...

— Dar noi, mamă, ce-o să se aleagă de noi ? Sintem aici, departe, crezi că o să-și aducă cineva aminte că existăm ?

— Ai încredere, mi-a spus mama cu un ton aproape poruncitor. Nu ne părăsesc ai noștri, fi pe pace.

Avea felul ei de a te încuraja, din cîteva cuvinte izbutea să-ți alunge grijile și neliniștea. Lîngă ea mă

simțeam mai sigur, mai ferit de necazuri, și uite că soarta ne îndepărta din nou. Ea mi-a dat o mulțime de sfaturi, despre felul cum să mă port în noul loc de detenție ; pe urmă, cînd a venit momentul despărțirii, i-am văzut ochii strălucind în lacrimi.

— Nu plinge, mamă, am încercat s-o consolez. Fii fără grijă, rezistăm mai departe. Am trecut prin cumpene și mai grele.

Ea a încuviințat din cap și a încercat să zîmbească.

LA KOMÁROM: SPERANȚE SPULBERATE

Închisoarea din Komárom era o veche cetate, de formă circulară, înconjurată cu un șanț larg cu apă. Am trecut pe un pod suspendat și am intrat pe poarta uriașă, străjuită de ziduri seculare. Priveam cu curiozitate în jurul nostru. Ne găseam într-o atmosferă din alte vremuri. În curtea largă a cetății se afla o movilă de câțiva metri înălțime, acoperită cu iarbă, iar deasupra movilei cuiburi de mitraliere. Paznicii care ne însoțeau ne-au dus în clădirea mică din dreapta porții, care adăpostea birourile și corpul de gardă. Acolo am avut surpriza să dau cu ochii de vechea mea cunoștință, plutonierul major șef János Csonka, de la închisoarea din Budapesta. După respectul cu care îi vorbeau ceilalți, mi-am dat seama că avansase : era acum comandant. El a luat dosarele noastre, a citit la întâmplare unul sau două nume de pe copertă, le-a împins către ajutorul lui care le trecea în registru, apoi s-a uitat lung la noi :

— Așa, vagabonzilor ! Ați hoinărit prin toată țara și ați venit să vă odihniți aici, la „tata Csonka“ ! Nu cred c-o să vă îngreșați prea mult. Aici e altceva decât acolo de unde veniți voi. Vă aflați într-o închisoare militară, unde e disciplină, ați înțeles ? Nu aveți dreptul la scrisori și nici la vizite. Nu aveți dreptul să vorbiți cu soldații din gardă. Orice abatere se pedepsește aspru. Singurul drept este plimbarea, o oră pe zi. Ați înțeles, vagabonzilor ?

— Da ! am răspuns cu toții, stînd „smirnă“.

— Bun. Sergent, ia-i și du-i în celulă !

Am făcut stînga-mprejur, împreună cu ceilalți, dar Csonka mi-a făcut semn :

— Ia stai ! Pe tine te cunosc. N-ai fost la Budapesta, la închisoarea militară ?

— Da, domnule plutonier major șef. Sînt deținutul Payer Iulius.

— Erai la „Celula tineretului“.

— Întocmai, dom...

— Bun. Înseamnă că știi regulamentul. Ia seama, sergent. Pe Payer ăsta îl treci pe post de muncitor interior. Știi ce ai de făcut ? mi s-a adresat.

— Știu, domnule plutonier major șef!

— Poți pleca !

Mi-am luat locul în șirul deținuților. Am pornit cu pasul acela silnic, rar, al oamenilor care n-au de ce să se grăbească. Sergentul ne-a condus prin curte, am traversat spre movila acoperită cu iarbă, unde am văzut o ușă de fier. Intrînd pe ușă am coborît mai multe trepte și am ajuns într-un coridor subteran, luminat de becuri electrice. De o parte și de alta a coridorului erau uși de fier — celulele. Sergentul s-a oprit în fața uneia și a deschis-o.

— ăsta vă e „apartamentul“, a spus el cu ironie. Să fiți disciplinați că altfel dați de dracu. Tu, ăsta...

— Deținut Payer Iulius, m-am prezentat din nou.

— Payer, de mîine începi serviciul. Curățenia prin curte. O să mai primești ordine.

— Am înțeles !

Ușa de fier s-a închis cu un zgomot surd în spatele meu. M-am întors spre interior. Celula era o încăpere mare, cu zidurile reci de beton și fără nici o fereastră. Două becuri electrice fără abajur străluceau în tavanul scund. De-a lungul pereților erau priciuri de lemn cu două niveluri, acoperite cu paie ; peste ele erau pături. Zeci de oameni stăteau pe priciuri și se uitau la noi. Am înaintat în mijlocul încăperii.

— Găsiți-vă și voi cîte-un loc, ne-a spus unul dintre ei, pînă să se ridice. Uită-te la ei, ce mai domnișori !

Am auzit rîsete în jurul nostru. Într-adevăr, nu prea arătam a deținuți. Eram tunși după ultima modă, cu fețele bronzate, purtam haine bune și lenjerie curată, în timp ce oamenii din jurul nostru, tunși la zero, purtau pe

fețe paloarea atît de caracteristică a oamenilor care nu văd prea mult timp lumina zilei.

— Vino-ncoace, amice, m-a chemat unul tînăr. E un loc liber lîngă mine. De unde veniți ?

I-am spus povestea noastră, a echipei de dezamorsori.

— Tot politici, va să zică. Noi, la fel. Sîntem aici patruzeci de inși. Cei mai mulți venim din lagărul de internare Kistarcsa. Unii sînt arestați de doi-trei ani. Dar văd că vouă v-a priit mai bine...

— Am muncit în aer liber, mai primeam mîncare de pe unde lucram, mai pachete de-acasă...

— Aici s-a zis cu asta, a spus el trist. Comandantul, „taica Csonka“ ăsta, nu-i prea are la inimă pe deținuții politici. Nu-i vezi pe toți ce slabi și palizi sînt ? E drept că voi v-ați riscat viața acolo, la dezamorsări. Periculos, așa-i ?

— Și încă cum ! Cînd se-ntîmpla un accident, murea toată echipa. Ne-au amăgit cu promisiunea că după trei bombe vom fi grațiați. Au făcut apel la voluntari și pîn-la urmă ne-au luat cu de-a sila.

— Ce vrei, sîntem în puterea lor, a spus tînărul. Dar n-o să mai dureze mult. Ce știi despre front ?

— În iarna asta Hitler o să-și rupă gîtul, i-am spus. Aliații înaintează pe toate fronturile. Victoria nu mai e departe.

— Numai să rezistăm pînă atunci, a spus el îngîndurat.

Zilele treceau, viața din închisoare devenea tot mai greu de suportat. Eram cu totul izolați de lumea din afară ; în echipa de dezamorsări ne deprinsesem cu oarecare libertate pe care acum n-o mai aveam. Singura sursă de noutăți erau deținuții nou veniți ; mai ales confrății noștri, dezamorsorii de bombe, care lucraseră în diferite colțuri ale țării, se dovedeau a fi destul de bine informați. Ca muncitor interior, umblînd prin diferite locuri din „cetate“, mai aveam ocazia să aflu cîte ceva de la militarii de pază.

În celulă m-am împrietenit cu un om mai în vîrstă, Dr. Puskás Alajos ; era primul luptător comunist pe care-l cunoșteam mai îndeaproape. Treptat, stînd de vorbă cu el, am aflat cum ajunsese aici. Fusesse condamnat pentru înaltă trădare. „Trădarea“ lui era faptul că editase ziarul ilegal „Vörös Csillag“ („Steaua Roșie“), publicație a Partidului Comunist. Mi-am dat seama că are o înaltă pregătire politică și o voință de fier. Chiar aici, în închisoare, continua lupta antifascistă. El ne arăta adevărul despre fascism, ne îndemna la rezistență și-i combătea pe naivii care credeau în zvonurile despre apropiata noastră eliberare.

— Nu vă lăsați amăgiți, spunea. Ce grațiere ? Îi credeți pe fasciști atît de buni la inimă ? Sau atît de proști ? Ei își dau seama că dacă ar elibera zecile de mii de deținuți din toată țara, n-ar face decît să întărească tabăra adversă ! Nu vă așteptați la asemenea gest din partea lor. Dimpotrivă, trebuie să fim mereu vigilenți, oricînd pot pune la cale o mîrșăvie !

La 15 octombrie, către prînz, o veste s-a răspîndit prin toată închisoarea : amiralul Horthy anunțase într-o cuvîntare la radio că Ungaria a ieșit din coaliția fascistă. O mare tulburare a cuprins deținuții. Celulele au fost deschise, iar soldații din posturile de pază și-au părăsit mitralierele. Mii de oameni se adunaseră în curte, cu bucuria strălucind pe fețele palide, slăbite de anii petrecuți în umbra celulei. Fiecare încerca să se facă ascultat, să propună o soluție. Primul gînd a fost să preluăm comanda închisorii și să ne recăpătăm libertatea. La această idee se asociau cu entuziasm mai ales cei tineri. Alții, mai în vîrstă, s-au opus :

— Nu e cazul, tovarăși, să fugim tocmai acum, cînd libertatea e aproape. Sîntem deținuți politici, nu de drept comun. Trebuie să fim disciplinați.

— Am aflat din sursă sigură că se va forma un guvern democrat care va acorda amnistie politică...

— O comisie aliată va asista la eliberarea noastră...

— Să avem răbdare, e o chestiune de ore...

Vocile se învîlmășeau, părerile se schimbau de la o clipă la alta. Soldații stăteau deoparte, indiferenți la frămîntările noastre. Grupuri-grupuri, deținuții comentau

evenimentele, făceau planuri, se contraziceau între ei. Și timpul trecea...

După vreo două ore, în pragul biroului s-a arătat plutonierul major șef Csonka, care a ordonat cu asprime :

— Militari, treceți la posturile voastre ! Toți deținuții să intre înapoi în celule ! În caz de nesupunere, vom face uz de armă !

Glasuri nedumerite s-au ridicat să protesteze — doar fusese discursul la radio...

— Tot de la radio am aflat și eu, a rîs aspru comandantul închisorii, cu ochii la santinelele aflate din nou la posturi. Conducerea țării a fost luată de Partidul Crucilor cu săgeți. Conducătorul partidului, Szálasi Ferenc, a anunțat că Ungaria rămîne fidelă alianței cu Germania...

M-am uitat în jurul meu. Oameni maturi, căliți în lupte, aveau ochii plini de lacrimi. Orice speranță se spulberase, la vestea că Ungaria se afla în mîinile unui nou guvern fascist. Militarii din gardă, cu armele pregătite, ne-au făcut semn să intrăm în celule. Mai cu amenințări, mai cu strigăte, ne-au împins în cele din urmă în încăperile de beton fără geamuri. Oamenii s-au trîntit pe paturi, cu deznădejdea în priviri. Perspectiva libertății apropiate le turnase o nouă energie în suflete, iar vestea cealaltă venise ca un adevărat șoc psihic...

După cîteva zile, făceam curățenie la corpul de gardă, eu și vechiul coleg de la dezamorsări Zsivkov. În încăpere erau plutonierul major șef Csonka și cinci militari din gardă. Deodată, ne-am pomenit cu vreo zece tineri îmbrăcați în uniformă semimilitară, cu cizme, purtînd pe braț o banderolă cu însemnul cunoscut : „crucea cu săgeți“. Erau înarmați cu pistoale-mitralieră de fabricație germană.

— Cine-i comandantul ? a strigat din ușă unul dintre ei, care părea a fi șeful.

— Mai întii ce căutați aici ? a întrebat plutonierul major șef Csonka.

— Misiune. Cine-i comandantul ?

— Eu sînt comandantul. Dumneata cine ești ?

— Sînt responsabil cu probleme militare în zona Komárom. Trebuie să discutăm problema deținuților comuniști. Vreau să văd registrele. Hai, repede !

·L-am văzut pe comandantul închisorii înroșindu-se la față :

— Ascultă, băiete, eu sînt militar și primesc ordine numai de la superiorii mei.

— Ești contra partidului ? a țipat șeful fasciștilor. Ți-am spus, vîrem să ne răfuim cu comuniștii. Dă-mi registrele.

— Nu primesc ordine de la dumneata. Te invit să părăsești imediat cetatea.

— Te-au cumpărat comuniștii !

Cu o mișcare bruscă, comandantul închisorii s-a apropiat de soneria de alarmă și a apăsător pe buton. Un urlet pătrunzător a răsunat prelung. Glasul lui Csonka a acoperit sunetul sirenei :

— Vă dau un minut să părăsiți cetatea. După un minut, deschid focul !

Soldatii aflați în încăperea și-au mînuit armele cu gesturi hotărîte.

— Trădătorule ! Mai vorbim noi ! a strigat șeful huliștilor fasciști.

— Afară !

Le-a făcut semn „fraților“ (așa se adresau oficial între ei membrii Partidului Crucile cu săgeți) și au plecat înjurînd.

Seara, împreună cu Zsivkov, am povestit în celulă această întîmplare.

— E semn rău, a oftat doctorul Puskás. „Crucile cu săgeți“ vor să se răfuiască cu noi și n-au găsit încă metoda potrivită. De data asta am avut noroc cu Csonka. Nu fiindcă ne simpatizează, firește. Ci pentru că o viață întreagă, ca militar, s-a deprins să asculte numai de superiorii lui. Dar s-ar putea ca mîine-poimîine superiorii lui să-i dea ordin să ne predea „fraților“...

— Nu se poate, a intervenit alt deținut. Szálasi nu va avea curaj să extermine deținuții politici. Cît ar fi el de fascist, se gîndește la scandalul internațional care-ar urma...

Doctorul Puskás a clătinat trist din cap :

— Să nu ne facem iluzii. Știți bine cît le pasă fasciștilor de opinia publică internațională.

— Și atunci ce e de făcut ? Să-i așteptăm, resemnați ?

— Nu. Trebuie să ne gândim la rezistență. Să ne organizăm, asta avem de făcut.

Noul guvern a supraaglomerat închisorile. Aproape în fiecare zi, în cetatea noastră soseau noi grupuri de deținuți politici aduși din diferite închisori și lagăre de internare de pe teritoriul Ungariei. Bănuiam că aceste transferuri erau legate de situația de pe front : aflam, cu oarecare întârziere, despre înaintarea victorioasă, dar plină de jertfe, a trupelor sovietice și românești care acum ajunseseră la Tisa. Orașele Debrețin, Szolnok, Nyiregyháza au fost pe rînd eliberate ; în sufletele noastre creștea speranța eliberării...

La începutul lunii noiembrie, au început să sosească transporturi masive de evrei și de țigani — mulți dintre aceștia cu întreaga familie ! Din discuțiile cu militarii din gardă am aflat că evreii erau transferați din Budapesta (cei din celelalte ghetouri și din țară, ca și din Transilvania de Nord cotropită, erau de mult la Auschwitz), iar țiganii fuseseră evacuați din regiunile apropiate de front, deoarece erau considerați „persoane nesigure“, „suspecte din punct de vedere politic“. Fiindcă celulele deveniseră neîncăpătoare, se ridicaseră corturi în curtea închisorii și peste tot răsunau glasurile femeilor și plînsul copiilor. După o scurtă ședere aici, noii veniți erau încărcăți în vagoane de marfă și trimiși într-o direcție pe care n-am reușit cu toate eforturile noastre, s-o aflăm. Găsind o împrejurare prielnică, pe cînd îmi făceam de lucru în biroul comandantului, l-am întrebat încotro plecau miile de oameni.

— Nu știu nici eu, mi-a răspuns Csonka, și nici nu mă interesează. Principalul e că mai scăpăm de balamuc.

La 3 noiembrie, un deținut care lucra ca furier la biroul închisorii mi-a spus în mare taină :

— Acum vine rîndul nostru. Mîine pleacă primul transport din deținuții vechi.

— Încotro ?

— Nu se știe. Trebuie să ne pregătim pentru un drum mai lung.

Toată după-amiaza ne-am agitat să procurăm alimente și tutun. A doua zi, toți din celulă am fost chemați în curte ; ni s-au înapoiat lucrurile personale ce se păstrau la magazie — cravată, ceas, brichetă etc. —, apoi am fost atașați la un grup mare de deținuți. Erau acolo atît camara-zi de închisoare, cît și evrei și țigani cu nevestele și copii lor. Pe la ora 10 s-a deschis poarta mare a cetății. Acolo am primit cîte o pîine militară și o bucată de salam pentru drum. Dincolo de poartă se înșiraseră membri ai Partidului Crucilor cu săgeți, înarmați, care ne-au mînat către vagoanele de marfă garate pe linia ferată dîn apropierea închisorii. Am încercat să număr vagoanele — n-a fost chip ; era un tren lung, parcă fără sfîrșit. Noii noștri gardieni, cu brasarda „Crucea cu săgeți“ pe mîneacă, strigau la noi, dădeau porunci, ne îmbrînceau cu patul armei spre vagoanele cu ușile larg deschise.

Acolo s-ă produs o mare învălmășeală ; căutam să fim împreună cu prietenii noștri, cei care aveau familie încercau să nu se despartă, paznicii ne mînau de colo-colo, împărțind injurături și lovituri în dreapta și-n stînga. Țigăncile țipau, copiii speriați urlau, bărbații răcneau și peste toată această zarvă se ridicau glasurile poruncitoare ale paznicilor care se străduiau, cu ciomegele și patul armei, să mențină ordinea. Pe peretele vagonului, pe cînd mă urcam, am citit în fugă o inscripție : 20 de cai sau 40 de oameni. Dar prin „strădania“ paznicilor noștri, ne-am pomenit că intraserăm în acel vagon aproape o sută de suflete ! Erau acolo toți din celula noastră ; reușiserăm să rămînem împreună. Mai fuseseră înghesuiți însă, alături de noi, o mulțime de oameni necunoscuți. În cele dîn urmă ușile au fost închise și paznicii au plecat să facă „ordine“ la alte vagoane.

Trenul s-a pus în mișcare tîrziu, după-amiaza. Mergea încet, parcă fără țintă ; oprea prin gări mici, lipsite de orice mișcare, stătea ore întregi, apoi pornea iarăși cu viteza aceea de melc, care nu prevestea nimic bun. Cîte unul, ajutat de ceilalți, se ridica la geamul mic, zăbreлит, din partea de sus a vagonului, ca să vadă unde ne aflăm. Nu reușea să afle mare lucru, mai ales că între timp se înnoptase și gările pe unde treceam erau slab luminate. Citeam cu greu un nume fără semnificație, cine știe ce

haltă anonimă, care nu ne spunea nimic în legătură cu adevărata destinație a călătoriei noastre. Într-un târziu, trenul s-a oprit de tot, pe o linie secundară din preajma unei gări.

Unul dintre noi, cățarat la fereastra îngustă și zăbre-lită, a strigat către cineva de afară, care trecea prin preajma trenului :

— Domnule, fii bun și spune-mi ce gară-i asta !

Imediat s-a auzit glasul răstit al santinelei :

— Pleacă imediat de lângă tren. E interzis să vorbești cu deținuții. Iar tu, dă-te jos imediat !

O lovitură cu patul puștii în peretele vagonului a subliniat aceste cuvinte. Ne-am dat seama că trenul era su-pravegheat din toate părțile. Cu toate acestea, cineva a spus încet, în liniștea care se lăsase :

— Drumul ăsta nu-i a bună, fraților. Hai să-ncercăm să scăpăm de-aici, pînă nu e prea târziu.

— Să scăpăm, dar cum ?

— De-am putea rupe o scîndură din pardoseala va-gonului...

— Acum, noaptea ? Ne-ar auzi santinelele, vezi bine că sînt pe aproape.

— Nu acum. Mîine, după ce pleacă trenul.

— Eu am o lamă de cuțit, ascunsă printre boarfe...

— Și eu un briceag. Nu-i de mare ispravă, dar timp avem destul.

— O să lucrăm cu schimbul .

— Mai e vorbă ?

Ascultam această discuție și o speranță vagă își făcea loc în sufletul meu. Am adormit târziu, zgribulit în culcu-șul meu de paie, și am visat că alergam pe o cîmpie verde, frumoasă, nesfîrșită.

În zori ne-au trezit strigăte și împușcături răsunînd pe afară, pe la vagoanele învecinate. Am auzit tropote de pași, înjurături, porunci răstite. După aceea, ușa vagonului s-a deschis cu zgomot și cîțiva paznici, cu armele în mîini, au năvălit înăuntru, făcîndu-și loc cu brutalitate prin înghe-suială. Au început să controleze minuțios scîndurile de la podeaua vagonului, în timp ce alții se apucaseră să ne nu-mere. Ne-am dat seama, din cercetările și din vorbele lor furioase, ce s-a întîmplat : țiganii deținuți izbutiseră

să demonteze cîteva scînduri din podeaua vagonului vecin cu al nostru și fugiseră cu mic cu mare, profitînd de întuneric. După ce ne-au controlat și amenințat în fel și chip, paznicii au coborît și au închis iarăși ușa. În urma lor s-a iscat o discuție aprinsă :

— Trebuia să facem și noi la fel.

— Nici acum nu-i tîrziu.

— Riscăm să fim prinși și împușcați !

— Dar dacă rămînem aici nu riscăm ? De unde știm încotro ne duc ?

— Dacă aveau vreo intenție rea, nu ne dădeau mîncare pentru drum.

— Am auzit că ne duc la muncă, la fortificații. Se pregătește o nouă linie de rezistență.

— Ce chin ne-o mai aștepta și acolo ! Mai bine încercăm să fugim, să ajungem la linia frontului.

— Noi, ăștia mai bătrîni, nu ne încumetăm. Nu e așa ușor să ajungi nevătămat pînă la linia frontului. Duceți-vă singuri, dacă aveți curaj.

— Cum să se ducă ? Să ne lase aici ? Cîinii ăștia s-ar răzbuna pe noi...

— Țineți seama că după o evadare paza se întărește. Nu aveți nici o șansă...

A trebuit să abandonăm planul nostru de evadare. Noi, cei din echipa de dezamorsări, știam că nu ne putem aștepta la nimic bun din partea fasciștilor, dar n-aveam încotro. Ne dădeam seama că după această evadare, cei din „Crucile cu săgeți“ vor întări paza în timpul nopții. Am hotărît să așteptăm pînă la capătul călătoriei, cînd se va ivi, poate, un moment mai prielnic să ne salvăm.

A mai trecut o zi. Trenul a mai mers, s-a oprit în cîte-o gară ; am trecut prin orașul Győr, a doua noapte am petrecut-o într-o gară mică, iar în ziua următoare, pe la prînz, trenul s-a oprit și unul dintre noi, urcat la fereastră, ne-a strigat :

— Sîntem la Hegyeshalom !

— Bine, dar asta-i la graniță ! a strigat cineva.

— Da. În gară văd militari nemți. Uite, șeful trenului le dă niște hîrtii...

— Ce-o mai fi și asta ? Unde ne duc ?

— Te pomenești că o luăm spre Germania...

Într-adevăr, santinelele germane s-au urcat la capătul vagoanelor și în curînd trenul a pornit din nou. De data asta, între noi domnea o liniște apăsătoare ; fiecare se gîndea cu groază la soarta ce ne aștepta : deținuți politici încăpuți pe miinile hitleriștilor ! Știam destul de vag ce se întîmplă în Germania ; dar oricît de puțin am fi știut, era destul ca să ne înfiorăm ! Mai tîrziu, pe cînd trenul trecea încet prin gările cu inscripții în limba germană, am început iarăși să discutăm. Mulți dintre noi își exprimau regretul că n-am evadat atunci, în timpul lucrului la dezamorsarea bombelor. Ne condamnăm că am avut încredere în promisiunea ce ni se făcuse. Alții, care fuseseră arestați mai recent, ne-au povestit despre ce se petrece, în lagărele hitleriste. Am început să facem calcule, erau zeci de mii de oameni pe care Ungaria horthystă îi predase hitleriștilor. Alături de comuniști și antifasciști unguri, printre ei se aflau mii de patrioți din Transilvania de Nord, care luptaseră pe diferite căi împotriva dictatului de la Viena ; oameni care în ochii hitleriștilor treceau drept „trădători“. Abia acum înțelegeam încotro plecau miile de evrei și de țigani după scurta lor escală în cetate. Iar noi îi urmam... Ce se va întîmpla cu noi ?

Seara tîrziu am ajuns într-o gară exterioară a orașului Viena, de unde am pornit iarăși mai departe. Starea noastră devenise de-a dreptul insuportabilă. Hrana se terminase, frigul devenea tot mai pătrunzător, dormeam cu schimbul înghesuiți pe podeaua vagonului. Timp de atîtea zile rămăseserăm închiși acolo ; oamenii își făceau necesitățile într-un colț, murdăria se adunase, mirosul devenise insuportabil...

Abia la 14 noiembrie, cînd ajunseserăm cu toții în pragul sfîrșitului, trenul a oprit și am auzit, în sfîrșit, ușile deschizîndu-se. Orbiți de lumina zilei, am rămas o clipă nemișcați.

— Coborîți din vagoane, porcilor ! a răcnit un SS-ist.

Am început să coborîm. Mulți dintre noi, odată ajunși pe pămînt, ne prăbușeam de epuizare și de foame. Piccioarele abia ne mai țineau, după atîtea zile și nopți de detenție în „închisoarea pe roți“. SS-iștii nu pricepeau asta sau nu le păsa ; se repezeau la cei căzuți, îi loveau cu patul armelor, silindu-i să se ridice. Am privit în jur : din alte vagoane au fost scoase cadavre. N-am apucat să le număr,

În orice caz erau mulți care nu mai ajunseseră vii la capătul călătoriei !

În urletele și loviturile SS-iștilor, ne-am încolonat. O comandă răstită ne-a pus pe toți în mișcare. Mergeam greu, abia tirînd picioarele, ceea ce îi enerva pe paznicii noștri care ne strigau îndemnuri și ne îmboldeau cu lovituri. Am încercat să-mi dau seama de mărimea coloanei ; cred că eram cam cinci mii de oameni, inclusiv femeile și copiii, debarcați din „trenul iadului“ într-o lume necunoscută și ostilă.

DACHAU – BARACA NR. 19

După un drum care mi s-a părut fără sfârșit, coloana s-a oprit în fața unei porți mari, deasupra căreia am văzut o inscripție : „Lagărul de concentrare Dachau“.

— Sîntem pierduți, a spus încet doctorul Puskás. E primul lagăr pe care l-a înființat Hitler, imediat după ce a ajuns la putere.

Cu același pas silnic, am intrat pe poartă. Ne-am pomenit într-o curte largă, fără fir de iarbă. Coloana s-a oprit, înconjurată de santinele. Un ofițer cu rang mare — se vedea după respectul pe care i-l arătau cei care-l însoțeau — a trecut prin fața rîndurilor de oameni. Arăta cu mîna pe fiecare deținut : tu, la dreapta ; tu, la stînga.

A fost primul moment greu din multele pe care aveam să le trăim în acest lagăr. Nu pricepea nimeni rostul acestor despărțiri ; mai ales țiganii, care se vedeau separați de femeile și copiii lor, încercau să protesteze, să opună rezistență. Au intervenit soldații, cu lovituri și strigăte ; pînă și ofițerii, cu fețele crispate de furie, au început să împartă lovituri de cravașă.

În mai puțin de un sfert de oră, coloana a fost despărțită în două, așa cum se poruncise. De o parte erau femeile și copiii, bărbații mai vîrstnici și invalizii ; celălalt grup, mai puțin numeros, îl formau oamenii în putere, între care și cei din echipa noastră. Ofițerul SS care părea să fie șeful s-a apropiat de noi și a întrebat cine știe limba germană. Au ieșit din rînd cîțiva inși. A fost ales doctorul

Fuskás ca translator. Ofițerul a spus o frază cu glas răstit și doctorul Puskás a tradus :

— Cei care sînt bolnavi dintre voi să treacă în celălalt grup !

Au ieșit vreo douăzeci de inși, pe fețele cărora se citea, într-adevăr, suferința. Ofițerul i-a așteptat să se mute în grupul al doilea, apoi ni s-a adresat iarăși :

— Vă aflați într-un lagăr de concentrare. Singurul drum de aici spre libertate este munca. Dacă veți munci cinstit, dacă prin munca voastră vă veți ispăși greșelile, marele Reich va fi generos și vă va ierta. Altă cale nu aveți de scăpare. Lagărul e bine păzit ; orice încercare de evadare se pedepsește cu moartea. Trebuie să respectați cu strictețe regulamentul lagărului, pe care vi-l face cunoscut comandantul barăcii. Acum lăsați-vă boarfele aici. Veți trece în ordine pe la biroul de evidență pentru înregistrare, pe urmă la baie, că mirosiți ca niște porci. După aceea, la barăci. Executarea !

Noi, echipa de dezamorsări, rămăseserăm tot timpul împreună. Ne-am lăsat hainele la un loc, în ordine, ca să le putem găsi ușor. Am pornit, în cămăși și izmene, spre biroul de evidență, o baracă lungă și joasă, cu uși largi. În drum spre birou, ne-am sfătuit pe șoptite : cît mai puține amănunte despre noi. Dacă erau curioși, hitleriștii n-aveau decît să ne citească dosarele !

Am intrat în sala unde la o masă lungă stăteau vreo zece oameni în haine vărgate, avînd la îndemînă registre și fișe. M-am nimerit în fața unui bărbat cărunt, cu voce plăcută, care m-a întrebat :

— Numele ?

— Payer Iulius.

— Locul și data nașterii ?

— Ilba, 4 aprilie 1926.

— Unde este Ilba ?

— În Transilvania, lîngă Baia Mare.

A ridicat deodată ochii de pe registru și m-a întrebat în românește :

— Știi limba română ?

— Da, am învățat la școala românească.

— Nu ești neamț ?

— Nu. Dumneavoastră sînteți român ?

— Da. Sînt preot.

— Sînteți preot ? m-am mirat. Și cum ați ajuns aici ?

— Ține minte, fiule, cît vei fi în lagăr : aici nu se cade să fii curios. Și nici să vorbești mult. Pentru ce ai fost condamnat ?

— Înaltă trădare contra statului ungar.

— Bine. Numărul tău de lagăr va fi 125090. Ține aceste fișii de pînză, pe care este tipărit numărul. Sînt patru bucăți. O să le coși pe haine: una pe pieptul vestonului, una pe pieptul mantalei, una pe tichie și una pe cracul stîng de la pantaloni. Sub ele coși cîte un triunghi roșu, semn că ești deținut politic.

— Vă mulțumesc.

— Nu uita ce ți-am spus. Următorul !

Am fost apoi îndrumați spre baie, într-o altă baracă. Acolo, într-un fel de vestiar, a trebuit să ne dezbrăcăm pînă la piele. Frizeri în haine vărgate ne-au ținut zero cu mașina și ne-au dat să ne ungem cu un dezinfectant. Ne-au spus că toate lucrurile noastre aveau să rămîină aici, cu excepția pantofilor. Mi-a venit o idee : am scos pe furiș fotografia mamei, de care nu mă despărțeam niciodată, un pachet de tutun și le-am ascuns în pantofi. Am trecut apoi în încăperea alăturată, unde ne-am năpustit cu toții bucuroși sub dușuri...

După baie, am primit o cămașă și-o izmană curate și am fost scoși afară, să primim hainele. Începuse o ploaie rece, amestecată cu lapoviță ; în cîteva minute am simțit că îngheț. Am început cu toții să tropăim pe loc, să sărim, să mișcăm brațele ca să ne încălzim. SS-iștii care ne păzeau, înfășurați în pelerinele lor, rîdeau. Abia după vreo oră de așteptare au sosit „hainele“. Nu mai erau hainele noastre, ci uniforma vărgată a lagărului : veston, manta, pantalon și tichie. Hainele noastre n-aveam să le mai vedem niciodată. M-am felicitat în gînd pentru ideea de a ascunde în pantof fotografia la care țineam atît de mult...

Echipați în sinistru uniformă a lagărului, am fost conduși spre o baracă izolată de restul lagărului printr-un gard de sîrmă ghimpată. Era o clădire lungă și joasă, cu două intrări. „Dormitoarele“ erau niște încăperi largi, cu priciuri suprapuse de-a lungul pereților. Subofițerul care ne-a condus acolo ne-a prezentat un deținut înalt și slab, cu ochii duși în fundul capului :

— El este comandantul barăcii. O să vă spună tot ce trebuie să faceți. Disciplină și ordine, asta-i primul lucru care vi se cere !

Ne-am uitat unii la alții : abia aveam loc în picioare, în intervalul dintre paturi. Cum o să doarmă atîta omenire aici ?

— Înghesuiți-vă cum puteți, ne-a spus comandantul barăcii. Ca să cîștigați spațiu, culcați-vă alternativ — unul la cap, altul la picioare. Baraca asta are 202 locuri, dar yăd că sînteți mult mai mulți...

În zilele următoare, datorită apelurilor riguroase care se făceau de mai multe ori pe zi, aveam să aflăm cifra exactă a oamenilor înghesuiți în Baraca nr. 19 : eram 1512 inși, deci șapte oameni pe-un loc ! Mai aveam să aflăm că comandantul barăcii era polonez și se afla la Dachau din 1939. Nu l-am întrebat niciodată cum a rezistat atîția ani în acest infern. Singura preocupare a fiecăruia era să reziste el însuși, să supraviețuiască !

Prima noapte a trecut ca o clipă. Dormiserăm cu toții buștean, epuizați după îndelungata călătorie cu trenul. În zorii zilei ne-au trezit, strigîndu-ni-se să ieșim afară. Ne-am executat la repezeală. Era frig, o ploaie mărunță de toamnă făcea atmosfera și mai cenușie, mai tristă. Comandantul barăcii ne-a poruncit să ne aliniem în rînduri de cîte zece apoi a început să ne instruiască : trebuia să ne pregătim pentru întîmpinarea șefilor. Mai întîi, „salutul“ : la comanda pregătitoare „*Mützen...*“ trebuia să ridicăm mîna dreaptă la cap ; cînd ne ordona „*ab*“ ne scoTEAM tichia și o țineam lipită de picior. La comanda „*Mützen... auf !*“ puneam tichia la loc pe cap.

— Nu e un lucru prea greu, ne-a spus comandantul barăcii. Dar trebuie executat în ritm. Șefii lagărului țin foarte mult la asta. Vom face cîteva exerciții. *Mützen... ab !*

Am repetat de cîteva zeci de ori această mișcare, sub ploaia care cădea mereu. În cele din urmă, comanda a ajuns să fie îndeplinită cu o exactitate care-ar fi stîrnit invidia unei trupe de paradă.

La ora 7 urma să se facă apelul. După ce s-a controlat alinierea celor 150 de șiruri de cîte 10 oameni, comandantul

tul barăcii a mai făcut cu noi un exercițiu de „*Mützen... ab și auf*“ și și-a îndreptat privirea spre poartă. Iată, în sfârșit, venind un grup de oameni în uniformă. Comandantul barăcii a ordonat „*Stillstand Mützen... ab !*“ și a dat raportul. Cel mai mare în grad dintre SS-iștii veniți — comandantul barăcii i se adresase cu termenul „*Rapportführer*“ — a început să ne numere, în timp ce un deportat-furier ne trecea în registrul de efective. În tot acest răstimp am rămas cu tichiile în mână ; picăturile reci de ploaie cădeau ca niște alice pe creștetele noastre tunse pînă la piele. Nici după ce s-a terminat numărarea nu ne-au dat comanda să punem din nou tichiile. Am rămas acolo, în ploaie, încă o jumătate de oră, pînă cînd a venit un șef și mai mare ; „*Lagerführerul*“, care a primit raportul, a cercetat sumar registrul de efective, și-a însemnat ceva într-un carnet și ne-a aruncat o privire indiferentă, după care a plecat însoțit de mica lui suită, lăsîndu-ne în paza a doi soldați. Abia acum am auzit mult așteptata comandă „*Mützen auf !*“ dar chinul nostru nu se terminase. Am rămas acolo, aliniați, pînă cînd s-a dat semnalul „terminarea apelului“. Atunci am intrat în baracă, uzi și înghețați de frig. Ni s-a părut o adevărată binefacere cana cu cafea caldă — „cafeaua“, fiind în realitate un lichid amar, închis la culoare...

A trebuit apoi să ne coasem însemnele pe haine — numărul și triunghiul roșu — după care am fost iarăși scoși la „instrucție“. Uneori, dincolo de gardul de sîrmă ghimpată vedeam cîte un deținut din cei „vechi“. Cred că pînă ne-am obișnuit, figura deținuților era pentru noi cel mai înspăimîntător lucru din acest lagăr. Oamenii aveau înfățișare de schelete, hainele vărgate atîrnau pe ei ca pe niște pari, obrații le erau supti, privirea stinsă ; mergeau în grabă, cu umerii încovoiați, parcă în așteptarea unei lovituri, și cu capul plecat. M-am întrebat atunci, în primele zile, prin ce „școală“ a umilinței și a fricii trecuseră oamenii aceștia ! Mai apoi aveam să mă conving singur de metodele folosite în lagăr pentru a ne dezumaniza, a ne cultiva teama și lipsa de speranță care păreau a fi țelul principal al detenției. Faptul că SS-iștii din paza lagărului aveau dreptul de viață și de moarte asupra noastră, că tortura și bătăile constituiau distracția

lor zilnică a devenit evident pentru noi încă din primele zile.

Este adevărat, noi, echipa de dezamorsare, care văzușerăm moartea cu ochii de atâtea ori, nu ne lăsam lesne impresionati de spectacolul josnic al „distracției” SS-iștilor. Uneori, cînd împrejurările ne-o îngăduiau, încercam să croim planuri de evadare, niște planuri cu totul fanteziste, dacă aveam în vedere paza strașnică a lagărului. Atunci, la început, nu știam nici pe departe ce înseamnă cu adevărat lagărele hitleriste, nu auziserăm despre metodele „savante” de exterminare a deținuților ; eram încă optimiști și încercam să privim cu nepăsare ceea ce vedeam în jurul nostru.

A doua zi după sosirea noastră, la terminarea „apelului”, șefii au făcut un fel de trecere în revistă a deținuților din baraca noastră. Cînd și cînd, trecînd prin fața șirurilor de oameni, *Lagerführerul* arăta cu degetul :

— Tu...

Omul era scos din rînd și pus să aștepte deoparte. Așa au format un grup de cinci inși, oameni mai în vîrstă, cu înfățișare destul de sănătoasă. Au fost duși în altă baracă, de unde s-au întors peste vreo două ore. La întrebările noastre curioase, ne-au spus că au fost fotografiați într-unul din birourile lagărului. Nu pricepeam sensul acestei întîmplări. Abia peste cîteva zile, în baracă s-au distribuit cîteva exemplare din „*Volkischer Beobachter*”, ziarul oficial al hitleriștilor, în care erau publicate fotografiile celor cinci. Explicația care le însoțea îi desemna pe cei cinci drept unii care „vor să instaureze comunismul în Ungaria”. Fotografiile fuseseră retușate cu grijă, astfel încît bieții oameni căpătaseră o înfățișare plină de cruzime, arătînd ca niște criminali. Doctorul Puskás, văzînd ziarul, ne-a spus în taină :

— Ca să vedeți și voi ce-nseamnă propaganda nazistă ! Se străduiesc să prezinte lucrurile în culorile cele mai negre. Vor să stîrnească spaima și ură populației și atunci ne prezintă drept niște bestii, ca să-și ascundă propria lor bestialitate...

*
* *
*

După cîteva zile de „instrucție” și „apeluri”, am început să fim îngrijorați. Nu înțelegeam ce au de gînd cu

noi. Unii presupuneau că această înghesuială în Baraca nr. 19 este o situație provizorie, un fel de carantină, și că lucrurile se vor reglementa. Nu îndrăzneam să punem întrebări ; zvonurile începuseră să circule, se spunea că vom fi duși la muncă în fabrici și uzine, în locul oamenilor plecați pe front ; că vom primi și o mică indemnizație, din care să ne putem procura alimente. Fiindcă problema hranei devenise acută încă de la intrarea noastră pe porțile lagărului. Mîncarea — dimineața ceai, la prînz și seara o supă aproape transparentă, în care abia puteai găsi cîteva fire de varză sau o bucățiță de cartof, și o felioară de pîine — era cu totul insuficientă ; scurt timp după sosire începuserăm să slăbim, aveam amețeli, unii cădeau din picioare chiar la „apelurile“ îndelungate de dimineață și de seară. Peste toate acestea, mirosul permanent de carne arsă care învăluia lagărul ; baraca noastră era în apropierea crematoriului de unde se înălța mereu un fum negru, sufocant ; funinginea se depunea pretutindeni ; aveam permanent în gură un gust dulceag, grețos ; unii dintre noi, mai sensibili, aveau foarte des accese de vomă. De aceea așteptam cu mare nerăbdare sfîrșitul „carantinei“ și repartizarea într-un loc de muncă oarecare.

Din primele zile, comandantul barăcii a desemnat o echipă de opt oameni care să se ocupe de curățenie și să distribuie hrana. M-a numit și pe mine în această echipă. Lucram oarecum sub ordinele lui și am avut prilejul, astfel, să-l cunosc mai bine. La început urla la noi, împărțea înjurături și chiar lovituri în dreapta și-n stînga, mai ales cînd erau SS-iștii de față. Într-o zi mi-a explicat că dacă n-ar fi procedat așa, hitleriștii l-ar fi socotit prea blind și l-ar fi schimbat, aducînd în locul lui un adevărat zbir...

Încet-încet i-am cîștigat prietenia ; găseam uneori prilejul să discut cu el, să-i împărtășesc din îngrijorările mele. Într-o zi l-am întrebat dacă știa ceva de soarta celor care veniseră împreună cu noi și fuseseră dați deoparte la repartizare.

— Nu mai sînt în lagăr, mi-a răspuns scurt.

— De ce ?

— Nu erau apți de muncă. Pentru Germania nu e rentabil să țină aici oameni care nu pot să lucreze.

— Dacă știam așa, o făceam și eu pe bolnavul...

— Vorbești prostii, m-a certat el. Să nu-ți vină ideea asta niciodată.

— De ce ? Atîta vreme cît cei bolnavi au fost scoși din lagăr...

— Au fost scoși, dar pe unde ? Ai văzut coșul ăla ? Simțeam cum mi se oprește inima.

— Nu se poate ! Vreți să spuneți că au fost... ?

— Ai uitat unde te afli și pui prea multe întrebări.

M-am gîndit puțin : Te pomenești că comandantul barăcii vrea să mă sperie. Mi-a venit ideea să aflu adevărul prin altă metodă :

— Tocmai voiam să vă spun. Mîine, la apel, o să cer să rămîn în baracă. Mă simt cam bolnav...

— Prostule ! mi-a strigat și cu o lovitură m-a doborît la pămînt. Să-ți întreb bine-n cap, aici nu există oameni bolnavi, ci numai oameni sănătoși, apti de muncă !

M-am ridicat încercînd să-mi ascund durerea. Dar mi-am dat seama că meritam o asemenea „lecție“.

Eram cu totul izolați de deportații mai vechi și prin urmare nu aveam nici o posibilitate de a afla adevărul despre ce se întîmpla. Socoteam că lagărele din Germania sînt asemănătoare cu cele din Ungaria horthystă, poate cu un regim mai aspru. E drept că vedeam sinistrul coș fumegînd ziua și noaptea, învăluind tot lagărul cu mirosul acela greșos, dulceag, de carne arsă, dar îmi închipuiam că sînt arse cadavrele celor care muriseră de diferite boli.

De altfel, cine să spună adevărul ? Sau chiar dacă ni l-ar fi spus, nu ne-ar fi venit să credem.

Aceasta, pînă la terminarea carantinei. Atunci am aflat de la cei mai vechi, care vorbeau cu multă precauție, mai mult prin aluzii, că un simplu cuvînt, scăpat, un comentariu imprudent despre soarta oamenilor te putea costa viața. Din păcate, între deportați se aflau oameni slabi de înger, sau deținuți de drept comun care din teamă sau din speranța de a se pune bine cu supraveghetorii erau gata să semnaleze acestora comentariile referitoare la acest subiect „tașu“.

Cam la o săptămînă după ce am sosit la Dachau, din baraca noastră au fost aleși vreo trei sute de deportați — majoritatea foști dezamorsori de bombe. Li s-a spus că vor forma un „comando de muncă“. Nu am aflat nici-

odată ce s-a întîmplat cu ei, unde au plecat ; nici pînă în ziua de astăzi n-am mai întîlnit pe vreunul dintre ei. Am găsit prilejul, curînd după plecarea lor, să-l întreb pe comandantul barăcii unde fuseseră duși.

— Ce-ți pasă ? m-a întreat el ridicînd din umeri. Bucură-te că prin legăturile mele am izbutit să te scot de pe listă. Dacă rămîneai scris acolo, le-ai fi împărtășit soarta.

— Aș fi preferat, i-am spus cu îndrăzneală. Pe cei mai mulți îi cunoșteam bine, cu unii dintre ei am împărțit pîinea și culcușul în celulă, am înfruntat moartea scoțînd focoașele la bombe. N-aș fi vrut să mă despart de ei.

— Vorbești prostii ! s-a răstit el. A fost un transport rău.

— Cum adică „transport rău“ ?

— Nu-ți pot spune mai mult. Ține minte doar atît : te poți bucura că n-ai ajuns acolo.

Din acest „transport rău“ făceau parte Nistor Gheorghe din Cluj, secțiul Iósef Bajkó și alți deportați din Transilvania de Nord, precum și prietenii mei iugoslavi Matkevici Anton, Stricevici Negoslav și Masici Zsivkov. În zilele următoare au plecat alte transporturi. A plecat și doctorul Puskás. Rămîneam tot mai puțini pe zi ce trecea. Mai puțini și mai neliniștiți. Tot timpul ne chinuia întrebarea : Ce ne va rezerva viitorul ? De ce nu ni se dădea nici o explicație ? Comandantul barăcii se purtase omenos cu mine, se arăta dornic să mă ajute. Dar cît timp va reuși s-o facă ? Și ce se va întîmpla cînd nici ajutorul său nu-mi va mai fi de folos ?

Într-o vreme, mi-a venit ideea să cer eu însumi să plec cu un „comando de muncă“. Muncind, îmi voi păstra mai bine forța fizică, timpul va trece mai repede și-mi voi putea îmbunătăți cît de cît hrana, căci porțiile de mîncare primite în lagăr reprezentau un veritabil regîm de înfometare. În afară de asta, exista perspectiva ca dintr-o echipă de muncă să poți evada mai ușor. Căci aici, la Dachau, nu se întrevedea nici o posibilitate de scăpare. Dar de fiecare dată cînd luam această hotărîre, îmi amin-

team, aluziile rău-prevestitoare ale comandantului barăcii : „,a fost un transport rău“...

La 27 noiembrie 1944, cum s-a luminat de ziuă, am primit ordin să ieșim în curte, în grupuri de câte 30—50 de oameni. Când a venit rîndul grupului meu, am ieșit împreună cu ceilalți. Afară, bine înfășurați în mantalele lor negre, ne așteptau cîțiva ofițeri SS între care unul cu însemne de medic. Nu mi-a venit să cred cînd am auzit porunca absurdă : „Dezbrăcați-vă și descălțați-vă !“ Dar, sub privirile încruntate ale ofițerilor, a trebuit să ne executăm. Pămîntul era înghețat, din primele clipe am simțit junghiuri săgetîndu-mi tălpile goale. Dinspre munții Bavariei sufla un vînt rece, tăios. O nouă poruncă — ne-am aliniat și am început să alergăm în cerc. Unii dintre noi n-au putut ține pasul ; se poticneau în urmă. Șeful lagărului le-a notat numele și le-a ordonat să iasă din rînd. În cele din urmă ne-au oprit. Ne-am aliniat — tot așa, dezbrăcați și desculți. Unul dintre ofițeri ni s-a adresat :

— Este nevoie de trei sute de muncitori, lăcătuși mecanici, care să lucreze într-o fabrică. Cine cunoaște această meserie și vrea să muncească, să se prezinte.

În clipa aceea n-am șovăit deloc : chiar dacă nu știam în ce constă meseria de lăcătuș mecanic, gîndeam, o să învăț în scurt timp, înainte ca ei să-și dea seama. Șeful barăcii nu era de față, ca să mă împiedice în vreun fel ; nici nu mă puteam sfătui cu el. Dar mi s-a părut, din felul cum fuseseră „selectați“ cei apți de muncă, că și din prezența medicului, că de data asta nu este vorba despre un „transport rău“. M-am sfătuit din priviri cu colegii mei mai apropiați și m-am prezentat, împreună, cu ei.

Ne-au notat, pe o foaie, numerele. Îndărătul acestor numere erau oameni vii, pe care-i țin minte și acum : Nicolae Tauber, lăcătuș mecanic din Baia Mare, condamnat de autoritățile horthyste pentru activitate comunistă ; Ioan Szakács din Reghin, mecanic de locomotivă, condamnat tot pentru activitate comunistă ; Ioan Albu, șofer din Cluj, condamnat pentru înaltă trădare contra statului ungar, și încă vreo treizeci de deportați din baraca noastră. După ce ne-au „înregistrat“, ne-au îngăduit să ne îmbrăcăm și să reintrăm în baracă. Eram cu toții încremeniți

de frig și frământați de întrebarea dacă am procedat bine sau nu.

La amiază a venit comandantul barăcii. M-am dus îndată la el și i-am povestit toată întâmplarea.

— De ce nu m-ai ascultat ? a izbucnit el furios. Mă duc chiar acum la furierul-șef, poate reușesc să te scot de pe listă...

S-a întors ceva mai liniștit și m-a chemat deoparte :

— Nu se mai poate face nimic. Listele au fost predate la biroul de evidență. Oricum, de data asta se pare că este vorba de un „transport bun“. Veți merge într-un lagăr mic, undeva în Pomerania de Est. Acolo știu că este o fabrică de avioane, iar Germania duce lipsă mare de avioane. De aceea au nevoie de muncitori.

— Tot răul spre bine, am șoptit eu.

— Da, s-ar putea să ai o viață mai ușoară. Deși, cu naziștii nu se știe niciodată... Ei, ești tânăr, viguros, ai șanse să supraviețuiești. Dar ține minte câteva lucruri. În primul rînd, caută să nu atragi atenția prin nimic. La apeluri caută să fii în rîndul din mijloc, cît mai departe de ochii și de... pumnii SS-iștilor. Fii prudent, nu te încrede așa ușor în nimeni, și mai ales ferește-te de deportații care poartă triumfuri verzi. Nu discuta politică și nu comenta despre viața din lagăr. Îți doresc să apuci ziua aceea fericită cînd fascismul va fi înfrînt, porțile lagărelor se vor deschide și cei care-au rămas în viață se vor bucura iarăși de libertate...

— De ce vorbești astfel ? Sînt sigur că și dumneavoastră...

— Nu-i vorba de mine, mi-a spus el încet. Mă gîndesc că băiatul meu a murit în primele zile după ce-a fost deportat, fiindcă n-a avut cine să-l îndrume, să-l ajute în acest infern.

L-am privit — avea ochii umezi. Am încercat să-i alung tristețea :

— Vă mulțumesc pentru tot ce-ați făcut pentru mine...

— Nu-mi mulțumi. Semenii cu fiul meu și asta m-a îndemnat să te ajut. Ai fost pentru mine o ființă apro-

piată. Singura. Căci o dată cu băiatul au pierit și sora lui, și mama lor, adică soția mea.

— Vreți să spuneți că toți ai dumneavoastră au murit ?

— N-au murit ; au fost uciși !

— De ce ? am întrebat îngrozit.

— Fiindcă erau polonezi. Hitleriștii și-au pus în gând să ne nimicească. Pentru ei sîntem o rasă inferioară și primejdioasă...

DESTINAȚIA: LAGĂRUL DIN BARTH

A doua zi, la 28 noiembrie 1944, am primit cîte o manta nouă și apărători pentru urechi, contra gerului. Ni s-a dat hrană pentru drum. Ne-am aliniat în curte și s-a făcut numărătoarea. Eram exact 300 de oameni, așa cum se hotărîse cu o zi înainte. Înconjurați de ostași înarmați, am mărșăluit pînă la gară. Acolo am fost îmbarcați în vagoane de marfă — și predați altei escorte, formată din SS-iști.

Asa a început o nouă etapă a vieții de lagăr. În vagon era un frig îngrozitor; trenul mergea cu viteza melcului și se oprea ore întregi în cîte o stație. Pînă seara, înfometăți cum eram, am terminat cu toții „proviziile pentru drum”. Din cînd în cînd, printre grătiile vagonului zăream numele unei gări: Regensburg... Jena... Halle... Berlin...

După trei zile, ne-am dat seama că drumul nostru avea să mai dureze. Sufeream cu toții de foame cumplită; nu primisem nici un fel de hrană de la plecare. Abia în ziua a treia, cînd trenul staționa într-o gară, SS-iștii care ne însoțeau ne-au aruncat în vagon cîteva sfecle. Am sărit cu toții pe ele, ne luptam să apucăm măcar o mușcătură, fără să ținem seama că erau crude, degerate, pline de pămînt... Cînd ne-am astîmpărat cît de cît foamea, ne-am uitat rușinați unul la altul.

— Iată unde ne-au adus, a strigat cineva. Vor să ne pierdem demnitatea de om.

— După două săptămîni de foame la Dachau, ce-ai fi vrut ? a replicat altul. Trebuie să supraviețuim.

— Da, dar nu în felul acesta. Nu vă dați seama că ei asta urmăresc ?

— Are dreptate, au intervenit alți deportați. Trebuie să ne organizăm cît de cît. Să împărțim frățește hrana, multă-puțină cîtă este...

— Just. Să ne păstrăm totuși omenia, chiar în împrejurările acestea nenorocite !

Am căzut cu toții de acord să formăm un soi de comitet, care să preia alimentele și să le împartă în mod cinstit tuturor. Și într-adevăr, la următoarele escale hitleristii n-au mai avut plăcerea să asiste la înfruntarea sălbatică dintre noi pentru un nap sau o sfeclă. Căci la atîta s-a rezumat „porția“ noastră pe toată durata călătoriei...

Eram, pe deasupra, și nedormiți. Cum să dormi pe podeaua goală a vagonului, prin care fluiera vîntul ? Ațipeam uneori, înghesuiți unul în altul, dar frigul ne trezea repede și începeam să facem diferite mișcări ca să ne încălzim... Iar călătoria părea să nu se mai termine nici-odată !

În a șasea zi, am ajuns la destinație. Plini de curiozitate, în timp ce însoțitorii noștri strigau să coborîm, am citit pe o placă numele gării : Barth. Eram istoviți de oboseală, înghețați și infomețați, dar santinelele păreau să uite de toate acestea. Strigau mereu *schneller, schneller !* și ne îmbrînceau să ne încolonăm. Am pornit. Abia ne tîram picioarele. Lovindu-ne cu patul armelor, SS-iștii se străduiau să ne „învioareze“. Mergeam în plină zi, pe străzile orașului, dar ei nu-și ascundeau brutalitatea nici în prezența trecătorilor. Aceștia treceau repede pe lîngă noi, fără să ne arunce o privire. Mi-am spus atunci că erau, probabil, deprinși, cu asemenea scene, căci în fabricile acestui oraș lucrau și alți prizonieri.

Am traversat astfel orașul, sub strigătele și loviturile SS-iștilor. După ce am trecut de ultimele case, lagărul de concentrare ni se dezvăluia treptat în fața privirilor încetoșate de oboseală și de durere : un șes nisipos, cu vegetație rară, avînd în mijloc cîteva clădiri cu etaj și

mai multe barăci de lemn, toate înconjurate cu gard de sîrmă ghimpată și foișoare de pază. Am intrat pe poarta deasupra căreia se vedea o firmă cu litere mari : „BARTH. KONZENTRATIONSARBEITLAGER.“ Coloana noastră a fost condusă spre nelipsitul platou denumit *Appelplatz*. Ne-am oprit. În fața noastră a venit un ofițer din SS, însoțit de mai mulți subalterni și de deportați care — după cum aveam să aflăm imediat — aveau rolul de traducători. Ofițerul SS, care s-a prezentat ca fiind comandantul lagărului, ne-a ținut o cuvîntare „de bun sosit.“ Vorbea cu aroganță, sigur de el, pe un ton răstit, mînit probabil să ne înfricoșeze din prima clipă.

— Sînteți niște criminali, evrei, comuniști, dușmani ai noii ordini ! Pentru faptele voastre odioase ați fi meritat să fiți spînzurați. Dar marele Reich a fost generos cu voi și v-a cruțat viața, dîndu-vă posibilitatea să vă reabilitați. Asta, cu condiția să munciți cinstit și cu sîrguință. Dacă veți depune tot efortul, la victoria finală marele Reich vă va grația, dar această grațiere n-o puteți obține decît prin muncă. Toți cei ce vor încerca să se sustragă de la lucru vor fi considerați sabotori și pedepsiți cu moartea. Refuzul de a executa un ordin dat de maestru sau inginer se pedepsește cu moartea. Orice nesupunere față de personalul lagărului se pedepsește cu moartea. Orice încercare de evadare se pedepsește cu moartea !

A făcut o pauză, plimbîndu-și privirea pe fețele noastre, și a zîmbit cu dispreț :

— Cît despre evadare, să vă între bine în cap că de aici n-a reușit nici un împutit de deportat să evadeze. Cine îndrăznește să încerce, primește un glonț ! Nimeni n-are voie să treacă peste linia marcată din fața gardului de sîrmă. Încălcarea liniei este considerată încercare de evadare și santinelele trag fără somație ! Ați înțeles ?

— Da, am strigat cu toții.

— Cam anemic răspunsul, a spus el nemulțumit lovindu-și cravașa de carîmbul cizmei.

A început să se plimbe prin fața rîndurilor noastre, cercetîndu-ne cu privirea. Eram în rîndul doi, după cum mă sfătuisese la plecare comandantul barăcii. Încercam, instinctiv, să mă ascund de privirea aceea cercetătoare. De-

odată comandantul s-a oprit. A arătat cu vârful cravașei către un deportat :

— Și tu ai înțeles ?

— Da. Am înțeles.

— Ce ești tu ?

— Sîrb.

— Nu ! Ești un împruțit de deportat. Ai înțeles ?

Omul n-a răspuns nimic. O clipă s-au înfruntat din ochi. Simțeam că mi se taie răsufierea. Din acest „dialog“ nu putea să iasă nimic bun. Cu o mișcare iute, comandantul lagărului a aruncat cravașa spre gardul de sîrmă, dincolo de linia albă, apoi a arătat cu degetul spre pieptul lui :

— Tu ! Adu-mi cravașa.

Sîrbul a rămas nemișcat. Comandantul și-a dus încet mîna spre pistolul de la șold. Urmăream cu toții scena, încremeniți. Colegul nostru a ieșit din rînd și a pășit sigur, fără grabă, spre linia albă. Un pas, încă unul, și a ajuns la linie. L-am văzut ridicînd puțin capul, desigur, privea spre cer. Apoi a pășit dincolo de linie. În clipa aceea, liniștea a fost întreruptă de pocnetul unei arme. Omul a căzut ca secerat cu fața în jos, și a rămas nemișcat.

— O mică lecție, a spus comandantul făcînd semn unui militar să-i aducă cravașa. V-ați convins cu ochii voștri că santinelele trag fără somație. Și sînt cu toții buni țintași... Gata. Acum veți fi repartizați în barăci, veți primi ceva de mîncare și veți pleca la uzină. Nu uitați ce v-am spus !

A luat cravașa din mîna subalternului și a plecat grăbit, urmat de „suita“ lui pestriță. A rămas cu noi *Rapportführerul*, care ne-a ordonat să pornim.

Baraca noastră era construită din scînduri. La intrare avea un mic birou cu pereții de cărămidă, cu două paturi, dulap, masă și o sobă de fontă. Acolo stăteau comandantul barăcii și furierul. Dormitoarele, rînduite de-a lungul unui coridor lung, erau într-o stare de plîns. Prin crăpăturile scîndurilor fluiera vîntul ; pe priciurile suprapuse erau așternute paie și cîte o pătură. Nici saltea, nici pernă, nici cearceaf.

— Arată mai degrabă a grajd, a spus cineva încet.

— Măcar de-ar avea o sobă...

Dar sobă nu avea. Uneori, cînd sufla vîntul dinspre Marea Baltică, prin crăpături pătrundeau trîmbe fine de zăpadă. Și iarna încă nu venise bine...

După ce am primit cîte o porție de supă de napi, am fost încolonați și am pornit spre uzină. Drumul era acoperit cu zăpadă și gheață, lunecam mereu și pierdeam cadența, cînd unul, cînd altul se poticnea. Asta îi enerva pe SS-iști care se năpusteau spre noi să ne lovească. Însuși *Rapportführerul*, care mergea de-a lungul coloanei, ne făcea „onoarea“ cîte unei lovituri de cravașă. Am primit și eu una, chiar după ureche. Simțeam sîngele șiroindu-mi pe gît, dar nici măcar n-am ridicat mîna să mă șterg. Din experiența amară a lagărului știam că un asemenea gest poate fi socotit un „act de agresiune“ împotriva SS-istului. Într-adevăr, în lagăr domnea această „lege“ incredibilă : cînd se abătea asupra sa o ploaie de lovituri, deținutul nu avea dreptul să ridice mîna ca să-și apere fața sau capul. Trebuia să suporte nemișcat loviturile, altfel stîrnea și mai mult furia dementă a călăului său !

Uzina unde am fost conduși aparținea de marea întreprindere „Heinkel“ și fabrica avioane de bombardament bimotoare, celebrele „Heinkel-110“. Se lucra în două schimburi a 12 ore, în sistemul de bandă rulantă, deportații fiind împărțiți în două grupe de cîte 3-6 oameni, comandați de un „*Vorarbeiter*“ ; mai multe grupe formau o echipă sub comanda unui „*Kapo*“. Acești „șefi“, deținuți și ei, erau scutiți de muncă fizică, primeau mîncare mai bună și, cu cît se purtau mai brutal cu noi, cu atît erau mai bine văzuți de SS-iști. Peste ei erau mai mari maiștrii și inginerii civili din fabrică.

Am fost repartizat într-o echipă de cinci oameni care avea sarcina să monteze plăcile de aluminiu deasupra motoarelor. Trebuia să tăiem plăcile la dimensiunile necesare, să le îndoim după profilul carcasei și să le nituim. Nu era o muncă grea din punct de vedere fizic, dar necesita îndemînare și pricepere în mînuirea uneltelor. Nu

mai lucrasem într-o uzină și, firește, nu eram deprins cu folosirea sculelor — foarfeca electrică, pistolul-polizor, pistolul de nituit. Iar peste toate acestea, nu cunoșteam bine limba germană. În primele zile de lucru mi-a fost foarte greu, iar *Vorarbeiterul*, văzându-mi nepriceperea, mă pălmuia și mă înjura fără cruțare.

După ce ne-au împărțit pe echipe și ne-au arătat locurile de muncă, ne-am reîntors la lagăr. Ni s-a spus că vom lucra în schimbul de noapte și că ni se acordase o perioadă de odihnă de 24 de ore înainte de a începe activitatea.

Seara am primit iarăși supă de napi furajeri și 80 de grame de piine. Am stat cam o oră la apelul de seară, în curte, pe un ger cumplit. Eram încolonați pe cinci rânduri și, în așteptare, SS-iștii în frunte cu *Rapportführerul* se distrau, trecând prin fața noastră și găsind motive să lovească cînd pe unul, cînd pe altul. În cele din urmă apelul a luat sfîrșit. Ne-am înapoiat în baracă. Am constatat că aproape nici unul dintre noi nu fusese scutit de lovituri. Cu toții eram disperați, ne oblojeam rănile și ne spuneam :

— Aici vom pieri... S-a zis cu noi !

Deodată, l-am văzut pe bătrînul clujean Ioan Albu ieșind în mijlocul dormitorului, între paturi :

— Țineți-vă firea, fraților. De ce atîta disperare ? N-am mai fost și altă dată în situații grele ? Vă plîngeți de bătaie, dar ați uitat cum se purtau cu noi în lagărele din Ungaria ? Care dintre noi n-a suferit schingiuirile celor de la D.E.F. ? Ia uitați-vă la mina asta, vedeți că n-are unghii ? Mi le-au smuls la interogatoriu „frații“ de la D.E.F. Atunci, într-adevăr, credeam că s-a zis cu mine, dar uite că n-am pierit.

— Nici atunci și nici la dezamorsări, a intervenit alt deținut. Aproape toți care ne aflăm aici am lucrat la nenorocitele alea de bombe. Înfruntam moartea zi de zi, dar nu ne-am pierdut curajul.

— Uți pe cei care au pierit în explozii...

— Au fost și accidente, știm bine. Dar majoritatea am scăpat cu viață.

— Așadar, fruntea sus, a reluat bătrînul Albu. Aici măcar știm că lucrăm fără să ne pîndească primejdia unei explozii în fiecare clipă. Gîndiți-vă bine, ei au nevoie de noi. E drept, mîncarea e puțină, stăm în frig, dar oare nu ne-am deprins de atîta vreme cu toate aceste greutăți ? Să nu ne pierdem cumpătul, să ne ajutăm între noi, și să rezistăm pînă la primăvară. Atunci va fi mai cald, pădurile vor înfrunzi și speranțele noastre vor învia iarăși...

L-am aprobat cu toții. Deși nu spusese lucrurilor pe nume, înțelegeam din cuvintele lui că după trecerea iernii ne va fi mai ușor să găsim o cale să scăpăm de aici. Fiindcă trebuia, cu orice preț, să scăpăm !

A doua zi am încercat să legăm cunoștințe printre deportații mai vechi, care locuiau în cîteva clădiri de cărămidă. Erau printre ei de naționalități diferite, ca și cum hitleriștii și-ar fi pus în gînd să adune oameni din toate țările Europei. Polonezi, ruși, iugoslavi, francezi, cehi, belgieni, norvegieni, slovaci, unguri și români. La început ei ne-au primit cu o anumită rezervă, cum se întîmplă oriunde cu noii veniți. Unii dintre „veteranii“ lagărului ne învinuiau că prin venirea noastră situația alimentară a lagărului s-a agravat. Alții ne priveau cu neîncredere, unii spuneau chiar de-a dreptul :

— Abia acum v-ați trezit să luptați împotriva fascismului ? Unde ați fost în anii 1939-1940 ? Ce făceați voi pe cînd Gestapoul ne vîna ca pe niște sălbăticiuni și ne ucidea familiile ?

Ne străduiam să le explicăm că deși eram nou veniți în lagăr, aveam și noi vechime în lupta ilegală, că fusese-răm luni și chiar ani de zile deținuți în închisorile horthyeste, că majoritatea celor din lotul nostru erau luptători antifasciști condamnați la moarte și trecuți prin purgatoriul echipelor de dezamorsare. L-am dat ca exemplu pe Nicolae Stauber, care executase trei ani de temniță la Vác, în Ungaria, după ce fusese arestat, torturat și ținut în lanțuri în aresturile D.E.F.-ului. Iar după executarea pedepsei, în loc să fie pus în libertate, fusese internat în lagărul din Kistarcsa și ulterior adus la Dachau. Mulți dintre noi aveau „biografii“ asemănătoare...

Seara am fost duși la lucru. Schimbul de noapte începea la ora 18. Munca în sine nu era grea ; se lucra cu unelte perfecționate, cum am arătat mai înainte ; mai greu era cu condițiile de viață — hrana proastă, frigul, nesomnul, lipsa celor mai elementare condiții de igienă — și, mai ales, brutalitatea SS-iștilor. Aduceam tablele de aluminiu, le tăiam după șablonul pe care ni-l dăduseră inginerii, apoi începeam să dau găuri cu bormașina. Uneori simțeam lingă umărul meu prezența unui SS-ist. Trăgeam cu ochiul spre el, cu o teamă instinctivă. Și atunci mă pomeneam cu burghiul sărind alături, cu un scrișnet ascuțit. Iar în clipa următoare, vijia prin aer bastonul de cauciuc al santinelei. Primeam lovitura în ceafă, pe umăr, pe spate, fără să protestez. Cel mult întorceam privirea, încețoșată de durere, spre cel care mă lovise.

— Sabotor ! zbiera el ridicînd din nou ciomagul.

Alături de el se ivea îndată *Vorarbeiterul* echipei noastre, un individ posomorît, care după ce examina urma fină lăsată de burghiu pe suprafața tablei mă amenința cu pumnul. Știam și eu, și el, că zgîrietura aceea n-are nici o importanță, dar greșeala era greșeală și SS-istul, după ce se convingea că înghițisem „lecția”, se depărta satisfăcut...

Alteori, cînd capota nu se potrivea exact la locul ei, trebuia să-i aducem unele retușuri. *Vorarbeiterul* se apropia de mine, încruntat, și-mi spunea ce am de făcut. Zgomotul puternic care domnea în hală — lovituri de ciocan, vuietul bormașinilor electrice, scrișnetul polizoarelor, precum și faptul că nu știam mai deloc limba germană, mă împiedicau să înțeleg din prima clipă explicațiile. Privirea mea nedumerită îl înfuria pe *Vorarbeiter* ; izbucnea în înjurături și insulte — pe care le înțelegeam mult mai ușor, fiindcă le auzeam zilnic — și-mi arăta iarăși, mai amănunțit, ce trebuia să fac. Îmi dădeam silința să lucrez repede și precis, obsedat de spaima că la cea mai mică greșeală voi dezlănțui iarăși mînia zbirilor.

M-am hotărît să învăț cît mai repede limba germană și am apelat la unul dintre prietenii mei, Csizmadia Wilhelm, din Novisad. În fiecare clipă liberă, sau pe drumul dintre fabrică și lagăr, mă ațineam pe lingă el și căutam să memorez cuvinte și expresii. Dar învățătura mergea greu, fiindcă nu puteam să scriu și trebuia să țin totul minte. Dar în scurt timp am reușit să pricep expresiile uzuale, precum și denumirile sculelor și operațiunilor pe care le foloseam în fabrică, ceea ce mi-a mai ușurat situația.

După încetarea lucrului, ne încolonom pe cinci rînduri pe platoul din fața uzinei pentru apel. Așteptam între un sfert de oră și trei sferturi de oră, răstimp în care paznicii noștri se „distrau“ în felul lor obișnuit, trecînd prin fața rîndurilor și împărțind lovituri în dreapta și-n stînga, sub pretext că nu eram bine aliniați. Deportatul nu avea dreptul să se apere de lovituri. Dacă ridicai mîna să-ți acoperi obrazul, acest simplu gest dezlănțuia furia călăilor noștri care îl doborău îndată pe „vinovat“ cu lovituri de ciomag sau chiar cu un foc de armă.

După numărătoare, porneam încolonați spre lagăr. Drumul era lunecos, datorită zăpezii și gheții; mercur alunecam și greșeam pasul, mai ales datorită faptului că pantofii noștri cu care veniserăm de la Dachau ne fuseseră confiscați și primiserăm în schimb încălțările ciudate ale lagărului Barth, un fel de ghetă cu talpa făcută dintr-o singură bucată de lemn. Frații mei de suferință le dăduseră, în deridere, o poreclă la fel de ciudată: „krumpene“ (cartofi). E lesne de înțeles că ne mișcam greu cu aceste tălpi rigide și ne poticneam adeseori — motiv pentru însoțitorii noștri de a ne împărți noi lovituri. Marșul de aproape doi kilometri între uzină și lagăr se transforma întotdeauna într-un adevărat calvar...

La sosirea în lagăr ne opream, tot încolonați, pe *Appelplatz*, unde eram din nou numărați. Apoi plecau oamenii care erau de rînd să aducă hrana de la bucătărie. Se întorceau cu bidoane de 50 de litri în care se afla „ceaiul“ amar, făcut din diferite plante, neîndulcit. După primirea ceaiului n-aveam dreptul să ne culcăm, pînă cînd nu

se întorceau oamenii care duseseră înapoi la bucătărie bidoanele goale. Abia pe la 10 dimineața primeam, în sfârșit, îngăduința să ne ghemuim, zgribuliți, în culcușurile noastre înghețate. Dar nu dormeam prea mult, căci ne trezeau strigătele șefilor. Atunci știam că era ora 12 și trebuia să ne încolonăm. Iarăși plecau „ospătarii“ improvizați să aducă mîncarea — de obicei ciorbă făcută din napi și sfeclă furajeră — și iarăși trebuia să așteptăm pînă duceau bidoanele înapoi. Mai dormeam o „repriză“ pînă la ora 16, cînd ceremonia se repeta. De astă dată primeam rația de piine — cam 80 de grame de fiecare — și ne încolonam pentru plecarea la fabrică...

E lesne de înțeles că după cele 4-5 ore de somn pe apucate, intram în uzină gata istoviți ; de multe ori, în timpul lucrului, ni se întîmpla să adormim în picioare, și vai de cel care era surprins într-o asemenea stare de paznicii nemiloși ! Uneori, tot datorită oboselii acumulate, greșeam vreo operațiune sau întîrziem montatul unei piese ; atunci iarăși se dezlănțuia prăpădul, loviturile plouau peste vinovați și nevinovați, o dată cu acuzația de sabotaj...

Cu timpul ne-am deprins să evităm feluritele capcane ; ne ajutau „veteranii“ cu care ne împrieteniserăm ; trăiam astfel o existență cenușie și umilă, presărată cu suferințe și lipsuri de tot felul, încît am început să pierdem șirul zilelor. Cînd și cînd, din diferite motive, unul dispărea dintre noi. Moartea sîrbului, în ziua sosirii noastre, părea că fusese anume pusă la cale ca să ne avertizeze că aici viața omului nu avea nici o valoare, că ideea de justiție se oprea dincolo de porțile lagărului, iar bunul plac al SS-iștilor nu avea nici un fel de limită.

Curînd am făcut cunoștință cu altă invenție diabolică a hitleriștilor : înscenarea tentativei de evadare. Unul dintre deținuți primea o poruncă oarecare, pentru îndeplinirea căreia trebuia să iasă din coloană ; atunci răsună o împușcătură și la apel aveam un om mai puțin. Această scenă s-a petrecut nu o dată, pe drumul dintre fabrică și lagăr. Tîrziu de tot am reușit să aflăm la ce servea această vînătoare de vieți omenești. Un ordin semnat

de Himmler prevedea, între altele, o recompensă specială pentru militarii din trupele SS care asigurau paza lagărelor de concentrare: orice militar care împiedică o tentativă de evadare va primi, la propunerea comandantului, un concediu suplimentar. Raționamentul SS-iștilor ce ne escortau era simplu: viața unui deținut în schimbul câtorva zile de concediu...

Unul dintre „principiile“ activității din lagăr era dezbinarea oamenilor. Lipsa de hrană, furturile, teama de bătaie sau de „expedierea“ într-o direcție necunoscută ne subminau moralul, tindeau să distrugă orice început de prietenie, de organizare. Trebuie să remarc aici că, spre cinstea lor, deținuții politici din lagăr au știut să se păstreze deasupra acestor încercări, să depășească cu demnitate situațiile grele și să nu accepte compromisul cu fasciștii.

Așa cum am mai spus, zilele și nopțile treceau într-un șir anonim, lipsit de evenimente; lucram, dormeam pe apucate în cursul zilei, mășăluiam între uzină și lagăr, așteptam în ger momentul apelului. De aceea n-am priceput din prima clipă gestul unui belgian din echipa mea într-o noapte, pe când supraveghetorii nu erau pe aproape, mi-a dat o bucățică de ciocolată și o țigară urîndu-mi:

— Sărbători fericite!

— Ce sărbători? am îngăimat eu mirat.

— Cum, nu știi? Sîntem în ajunul sărbătorilor de iarnă...

I-am mulțumit cum se cuvine și mai apoi l-am întrebat cu prudență de unde proveneau bunătățile pe care mi le oferise. El mi-a răspuns foarte firesc că deportații din țările occidentale primesc, din cînd în cînd, pachete prin Crucea Roșie Internațională. Era un drept de care nu ne bucuram nici noi, cei din țările răsăritene, și nici italienii, socotiți de hitleriști „trădători“ după încheierea armistițiului dintre Italia și aliați. Dar aceasta nu era singura umilință suplimentară pe care o suportam. Încă de la sosirea în lagărul Barth, săptămînal ni se tundeă părul cu mașina, astfel încît pe mijlocul capului apărea o că-

rare, spre a ne deosebi de deținuții din țările apusene. Știam încă din Ungaria că regimurile fasciste mai păstrau o urmă de teamă față de opinia publică mondială, sau se temeau pentru soarta prizonierilor germani aflați în lagărele din Occident — știu eu ? Cert este că diferența de tratament dintre aceste două categorii de deportați era destul de vizibilă.

ANUL NOU – O ZI CUMPLITĂ!

Cîteva zile mai tîrziu, cînd ne-am întors de la uzină, comandantul lagărului a venit în fața noastră și, cu ajutorul translatorilor, ne-a spus cam așa :

— Pentru sărbătorirea Anului Nou, uzina nu lucrează timp de două zile. Deși nu meritați, s-a hotărît ca astă-seară și mîine seară să vi se acorde repaus ; de asemenea, veți primi un supliment la masa de seară !

Vestea ne-a bucurat, firește, mai ales în privința odihnei : două nopți la rînd, în loc să stăm douăsprezece ore în picioare, manevrînd uneltele acelea zgomotoase sub ochii vigilenți ai supraveghetorilor, puteam să ne odihnim ! Întorși în baracă, am comentat îndelung acest eveniment, încercînd să ghicim ce se ascunde în spatele „generozității“, de care dăduse dovadă comandantul. Ba, unii dintre noi și-au exprimat nerăbdarea de a afla în ce constă suplimentul de hrană făgăduit. De la aceste întrebări, am trecut la problema esențială : ce ne aștepta în anul 1945 ?

— Nu vă faceți iluzii, ne-a spus Csizmadia Wilhelm. Știți bine cum ne-am bucurat atunci, în octombrie, sperînd că vom fi eliberați. Ne-am înșelat amarnic — în loc să ne întoarcem la casele noastre, am ajuns tocmai aici, la Marea Baltică. Din trei sute de oameni cîți am venit, în mai puțin de o lună au murit vreo șaiszeci — unii uciși, alții doborîți de boală. Dacă lucrurile merg tot așa, în trei-patru luni nu va mai fi în viață nici unul dintre noi !

— Și ce e de făcut ? au întrebat cîteva glasuri deodată. Cum putem să ne salvăm ?

— Trebuie să găsim niște căi, a spus Ioan Albu.

Il ascultam totdeauna, pentru că vorbea puțin, dar cînd deschidea gura spunea lucruri bine gîndite. Ne-am îndreptat cu toții privirile spre el.

— Da, fraților, a reluat el, trebuie să găsim niște căi ca să ne îmbunătățim cît de cît viața. Nimeni dintre noi n-are de gînd să-și lase ciolanele pe aici, dimpotrivă, trebuie să luptăm din răsputeri ca să apucăm cu toții ziua eliberării.

— Dacă sîntem uniți, multe se pot face, a intervenit Szakács. Mă gîndesc în primul rînd să facem rost de ceva mîncare pentru cei mai slabi dintre noi. Avem cîțiva care abia își mai țin zilele.

— Așa este, dar de unde alimente ? Aici nu primim pachete ; doar de-am umbla cu cerșitul pe la „veterani“...

— Nu, nici vorbă de cerșit. Dar unii dintre noi mai meșteresc cîte ceva, un cuțit cu mîner frumos, cum face Vili...

— Da, am făcut unul. L-am dat unui soldat, pentru trei țigări.

— Sau un portțigaret, cum știe să facă Tauber...

— E drept, a spus Tauber. Am luat pe el două țigări.

— Vedeți ? O țigară poate fi schimbată pe o rație de pîine. Păi dacă ne apucăm mai mulți și lucrăm, și schimbăm țigările pe pîine, putem aduna un „fond de ajutor“ pentru cei care sînt mai slăbiți sau se îmbolnăvesc...

Cu toții am fost de acord. Era impresionant să-i vezi pe oamenii aceștia, în situația lor disperată, ajungînd să se gîndească la alții, să fie gata să dea din puținul lor pentru a-l ajuta pe cel de alături să supraviețuiască. Acest exemplu de solidaritate umană ne-a încurajat și mai mult și ne-a dat speranța că vom izbuti să ieșim cu bine din groaznica încercare pe care ne-o hărăzise soarta. S-au ivit tot felul de idei. Cineva a propus ca Milan, care avea funcția de translator, să „recruteze“ dintre soldați cumpărători pentru produsele noastre. Alții au primit misiunea să se ocupe de „transformarea“ țigărilor în alimente. O bucurie tainică strălucea în ochii tuturor. Hotărîrea luată în

comun de întreg grupul nostru era un semn că nimeni nu-și pierduse speranța în victorie. Dar, mai presus de toate, că nu-și pierduse forța morală și spiritul de omie, adevărata noastră armă împotriva regimului inuman instaurat de hitleriști în lagăr — și nu numai în lagăr !

Suplimentul de hrană făgăduit pentru Revelion ni s-a distribuit, într-adevăr. El însemna de fapt o felioară de salam, trei cartofi fierți în coajă și... un polonic de bere ! Chiar așa, un polonic de bere pentru oameni care de ani de zile erau subalimentați, cu organismul șubrezit, și care uitaseră demult pînă și gustul berii ! Era o idee diabolică a paznicilor noștri, care știau precis ce urma după acest gest în aparență filantropic.

— Berea asta e capcană curată, ne-a spus Albu. În starea noastră, o singură înghițitură ne-ar pune la pămînt. Eu zic s-o schimbăm pe alimente, băieți. Amatori o să găsim destui printre „veteranii“ care au primit pachete...

Zis și făcut. Aproape toți cei din baraca noastră au fost de acord să renunțe la bere în schimbul unei felii de pîine. În seara de Revelion, deși SS-iștii mișunau în tot lagărul, am fost lăsați ceva mai liberi. Am văzut efectul cumplit al berii asupra bieților oameni care se grăbiseră să consume rația. Unii plîngeau, cu gîndul la alte revelioane, petrecute în mijlocul familiei, alături de prieteni, în belșug și veselie. Alții, ațîțați de picătura de băutură cu care nu mai erau deprinși, deveniseră agresivi și căutau gîlceavă. S-au iscat și cîteva mici încăierări, spre amuzamentul paznicilor care, în loc să intervină, îi încurajau pe bieții combatanți. Pentru ei, aceste scene erau tocmai potrivite ca să le alunge plictiseala serviciului din noaptea de Revelion. O bătaie constituie un spectacol tocmai potrivit pentru oameni cărora brutalitatea le devenise o a doua natură...

În baraca noastră, seara de Revelion s-a scurs în liniște. Ne adunam în grupuri și povesteam despre obiceiurile de Anul Nou, despre vremea cînd eram cu toții oameni liberi... Gîndurile noastre zburau departe, peste gardurile de sîrmă ghimpată, peste foișoarele santinelor, depă-

șeau granițe și oprești; pentru o clipă uitam unde ne aflăm. În acea clipă, eram acasă...

Dimineța ne-au trezit fluierele stridente care anunțau adunarea pentru apel. Ne-am echipat la repezeală și am alergat afară. Era prima oară când noi, schimbul de noapte, făceam apelul o dată cu ceilalți. Abia acum aveam ocazia să văd adunat laolaltă întregul lagăr. Am făcut o numărătoare rapidă și aproximativă: aici, la Barth, se aflau în acea clipă cam 3000 de oameni, deci era vorba de un lagăr mic în comparație cu cele prin care trecuserăm sau despre care auzisem vorbindu-se.

Prinsesem o teamă instinctivă de aceste „apeluri”. Cel care le conducea de obicei, *Rapportführerul*, era un sadic, se purta atât de brutal, încît în comparație cu el ceilalți paznici ai noștri păreau niște domnișoare delicate. Devenise celebru prin invenția lui — „dansul indian”: trecînd prin fața frontului, își alegea o victimă dintre deportați. Se oprea în fața omului, cu un rînjit încremenit pe față, și-l lovea pe neașteptate — un pumn în bărbie, sau un picior în abdomen. Lovitura era atât de puternică, încît omul cădea la pămînt. Atunci *Rapportführerul* începea să toșcă pe trupul lui, pisîndu-l astfel pînă ce bietul om își dădea sufletul. Lucrurile s-au petrecut astfel de zeci de ori, în fața deportaților aliniați în front. Nu cunosc nici un caz în care deținutul să fi supraviețuit acestui funest „dans indian”...

Intr-una din primele zile după sosirea noastră, am făcut cunoștință cu brutalitatea lui. Voia, probabil, să ne arate de la început cu cine avem de-a face. S-a oprit în fața unui deportat și l-a întrebat:

— Ești creștin?

— Da.

— Crezi în Dumnezeu?

— Da.

— Îți dau cinci minute ca să te rogi lui Dumnezeu să te scape de bătaia mea. Hai, începe! Roagă-te cu voce tare!

Și pentru că omul ezita, l-a învățat să repete după el:

— Dumnezeu! meu, scapă-mă de bătaia domnului *Rapportführer* !

Bietul om a repetat de zeci de ori scurta rugă, în fața hitleristului care aștepta calm.

— Cele cinci minute au trecut și văd că Dumnezeu nu mă împiedică să te bat. Să-ți intre bine în cap — și să vă intre și vouă, tuturor — că în acest lagăr există un singur Dumnezeu : domnul *Rapportführer*, adică eu !

Cu o lovitură de pumn l-a doborât pe bietul om și și-a executat „dansul indian“, fără să ne slăbească din ochi. A fost o „lecție“ care și-a atins pe deplin scopul : ne-a imprimat o adevărată groază față de această fiară cu chip de om, față de acest asasin înăscut.

E mai ușor de înțeles, deci, strângerea de inimă cu care așteptam de fiecare dată sosirea *Rapportführerului* în fața frontului.

Dar să revin la ziua aceea de 1 ianuarie 1945. După cum am spus, peste noapte niñsese mult. *Appelplatz* se acoperise cu un strat de zăpadă de 70—80 cm, ca și cum natura s-ar fi străduit să ascundă toată mizeria lagărului. Ninoarea se oprișe ; deasupra noastră stăruiau însă nori negri, iar dinspre Baltica sufla mereu vîntul acela rece, care părea să nu se oprească niciodată. În așteptarea apelului, simțeam cum frigul pătrunde treptat prin îmbrăcăminte noastră sărăcăcioasă.

După apel, *Lagerführerul*, comandantul lagărului, pe care-l vedeam mai rar, a venit în fața noastră și a cerut ca 200 de voluntari, să se prezinte pentru deszăpezirea aeroportului militar din vecinătatea lagărului. Translatorii au repetat cuvintele lui în diverse limbi.

Nu se oferea nimeni. Sub vîntul acela tăios, înfășurați în hainele subțiri, vărgate, purtînd în picioare „krumpele“ — ciudatele ghete cu talpă de lemn — cine s-ar fi îngheșuit de bună voie la o asemenea corvoadă ? *Lagerführerul* aștepta nemișcat și din secundă în secundă lovea carîmbul cizmei cu cravașă, cum îi era obiceiul. După cîteva minute de tăcere, l-am auzit :

— *Sehr gut* !

A pornit prin față coloanelor ; din cînd în cînd arăta cu vîrful cravașei : „tu“... „tu“... Cei chemați ieșeau din formație și se aliniau într-o latură, unde le arătase el. Cînd a trecut de mine fără să mă numească, am răsuflet ușurat. Era un calcul egoist : cei care avuseseră ghinion or să se ducă la dezăpezire, iar noi, ceilalți, ne vom bucura în continuare de odihna făgăduită...

Coloana celor 200 odată completată și numărată cu grijă, s-a pus în mișcare. Noi, cei rămași, așteptam semnalul „sfîrșitul apelului“, ca să ne întoarcem la adăpostul barăcii ; căci frigul devenise insuportabil.

Dar semnalul întirzia !

Comandantul a spus cîteva cuvinte *Rapportführerului*, care a salutat și a pornit repede spre clădirea corpului de gardă. După cîteva minute s-a întors cu un detașament de soldați înarmați. Ne-am uitat unii la alții, îngrijorați. Mitralierele din foisoarele de pază au fost îndreptate asupra noastră. Simțeam pericolul tot mai aproape, pățaniile fără număr din timpul detenției îmi ascuțiseră simțurile ; nu ne puteam aștepta la nimic bun !

Comandantul a început să țipe la noi :

— Sînteți niște porci ! Cînd am cerut voluntari pentru curățirea zăpezii, în loc să vă prezentați ca unul singur, v-ați făcut că n-auziți. Credeați că veți lenevi toată ziua ? Nicidecum. Pînă se întoarce detașamentul de dezăpezire, o să faceți instrucție. Rupeți rîndurile ! Încolonarea pe cinci rînduri acolo !

A arătat cu cravașa spre partea opusă a platoului, unde zăpada rămăsese neatinsă. Am pornit cu greu, prin stratul de zăpadă groasă și pufoasă, dar ordinul era ordin. Deodată, ne-am pomenit cu detașamentul de SS-ști năpustindu-se asupra noastră, lovindu-ne cu sălbăticie cu patul armelor și strigînd să ne mișcăm mai repede.

Alergam din răspuțeri, căutînd să le facem pe plac, dar încălțările noastre nu erau potrivite pentru asemenea „exerciții“. Abia am ajuns la locul pe care ni-l arătase, cînd l-am auzit iarăși pe comandant :

— Rupeți rîndurile ! Încolonarea pe vechiul loc !

Acceași scenă : fuga prin zăpadă, urmăriți de loviturile necruțătoare ale soldaților. Iarăși alinierea și, pînă

să ne tragem răsufllarea, comanda ne-a pus iarăși în mișcare. Între cele două laturi ale platoului, alergam ca nebunii, vînați din urmă de SS-iștii care păreau să găsească o distracție în acest nou supliciu. După cîteva curse, în drumul nostru au început să cadă oameni. Doboriți de lovituri, sau numai istoviți ? Mai erau în viață sau muriseră ? Nimeni nu putea ști. Și nimeni n-avea timp să se ocupe de soarta lor.

— Rupeți rîndurile !... Încolonarea !

Mă simțeam la capătul puterilor. În urma mea tropăiau soldații. Știam că viața mea atîrna de un fir de păr. Dacă voiam să scap, nu trebuia să mă las ajuns din urmă de loviturile călăilor.

— Culcat ! Înainte, tîrîș, marș !

Ne-am culcat în zăpadă și am început să ne tîrîm pe coate și pe genunchi, urmăriți de îndemnurile întăritate ale SS-iștilor. Mai apoi au venit printre noi, alergau fără să le pese, călcau peste trupurile noastre, peste mîinile noastre înghețate. Cînd am primit comanda să ne ridicăm, alți și alți deținuți au rămas nemișcați în zăpadă. Alergam inconștient, ferindu-ne doar de lovituri ; singur instinctul de conservare mai dăinuia în noi în acele clipe...

Dar calvarul nostru nu se terminase încă. Într-un tîrziu, cînd a socotit că făcuserăm destulă „instrucție“, comandantul a dat ordin de oprire. SS-iștii, „kapo“ și șefii de barăci — care, desigur, nu luaseră parte la „instrucție“ — s-au aliniat pe două rînduri, față-n față, lăsînd între ei un fel de culoar. Ne-au silit să trecem în fugă prin acest culoar, sub loviturile lor nemiloase. Cam la jumătatea drumului, unul din deportați a căzut, copleșit de lovituri. Altul a căzut peste el, apoi altul și altul — în cîteva clipe s-a înălțat o adevărată movilă de trupuri. Abia atunci, parcă plictisit de spectacolul fioros pe care-l organizase cu atîta cruzime, *Lagerführerul* a dat un ordin și fluierile au dat semnalul „sfîrșitul apelului“, ceea ce însemna că putem să intrăm iarăși în barăci.

Ne-am regăsit, în sfîrșit, în bîrlogul nostru, oblojindu-ne rănile și încercînd să stabilim pierderile. Nu ne-a venit să credem : dintre colegii noștri, 60 rămăseseră

afară, prăbușiți fără viață în zăpada frământată de pași și stropită de sînge...

Am scăpat ușor din această sinistrală demonstrație de cruzime : aveam cîteva vînațai, un dînte rupt și arcada stîngă spartă. Plus că în timpul alergăturii aceleia înspăimîntate, îmi pierdusem „krumpele“. Nu știu cînd s-a petrecut asta, nici n-am simțit că alergam avînd în picioare numai obielele grosolane.

Ne-am ajutat unii pe alții să ne spălăm de sînge, să ne îngrijim cît de cît rănilor, apoi am comentat cu groază și ură fapta călăilor noștri. Cîțiva dintre noi erau grav răniți ; ne-am întrebat cu teamă dacă nu cumva numărul victimelor va mai crește pînă seara...

În toiul acestei preocupări, ușa barăcii s-a deschis cu o lovitură. Un SS-ist înarmat s-a oprit în prag și ne-a strigat cîteva fraze. Milan a tradus :

— Trebuie o echipă de zece oameni care să ridice morții de pe „cîmpul de luptă“, așa a spus. Dacă echipa nu e gata într-un minut, luăm instrucția de la capăt.

— Merg eu !

— Și eu !

— Și eu !

— Nu așa, fraților, a spus Albu, că ne încurcăm. Să meargă cei mai voinici și mai teferi dintre noi. Nu obligăm pe nimeni, așa că cei la care apelez au dreptul să refuze. Vili Csizmadia.

— Da. Merg.

— Nicolae Stauber.

— Merg.

— János Szakács.

— Da...

Spre lauda lor, nici unul din cei zece n-a refuzat trista misiune. Au plecat cu toții, împreună cu SS-istul. S-au întors după două ceasuri, pe cînd noi așteptam, îngrijorați. Epilogul acestei întîmplări.

— Erau echipe din toate barăcile, ne-a povestit Vili. Am săpat mai întii gropile, în cimitirul lagărului. Gropi comune, se-nțelege. Pămîntul înghețat tun. Și santinelele

pe lingă noi : „*Schneller ! Schneller !*“ Se vătau că au înghețat de frig. Noi ne încălzeam cît de cît muncind, dar ei tropăiau pe loc și injurau tot timpul. Am adunat morții de pe platou și i-am dus acolo. Fără nici o evidență, doar că-i numărau, ca să știe cîți vor lipsi de la apel. I-am aruncat în groapă, am pus pămîntul la loc și ne-au adus înapoi. Bieții oameni, nimeni n-o să știe unde le putrezesc oasele.

— Tocmai în ziua de Anul Nou... a spus cineva.

— Da. Cumplită zi. Și cine știe ce ne mai așteaptă..:

În ziua următoare, 2 ianuarie, cei din schimbul de dimineată au plecat la lucru ; noi rămîneam mai departe în schimbul de noapte. Seara, cînd am intrat în uzină, salariații civili s-au prefăcut că nu observă fețele pline de vinătăi, capetele bandajate ; încă din lagăr, SS-iștii avuseseră grijă să completeze echipele ; am reluat munca și nimeni nu ne-a întrebat nimic, ca și cum măcelul din ziua de Anul Nou ar fi fost un simplu fapt cotidian...

Mai rău a fost că „veteranii“ ne-au scos vinovați pe noi, cei veniți cu ultimul eșalon. Ei erau de părere că la apelul comandantului lagărului s-ar fi convenit ca noi să răspundem cei dintîi, prezentîndu-ne de bună voie; fiindcă n-am făcut acest lucru, represaliile se abătuseră asupra tuturor. La rîndul nostru, le replicam că, dimpotrivă, omeneste ar fi fost ca ei să se ofere cei dintîi, ținînd seama că aveau drept la pachete de la Crucea Roșie și locuiau în condiții cît de cît mai bune, în timp ce noi lucram în schimbul de noapte, eram hrăniți mai prost și dormeam în frig. Se încingeau certuri aprige pe această temă.

— Metoda obișnuită a fasciștilor, a spus cu tristețe Szakács. Caută să ne ațîțe, să ne învrăjbească. Nu trebuie să intrăm în jocul lor. Să stăm de vorbă cu „veteranii“, să le explicăm cu răbdare toate acestea și să le arătăm că neînțelegerile dintre ei și noi nu fac decît să dea apă la moară hitleriștilor.

— Adevărul e că „veteranii“ nu sînt toți la fel, a intervenit Albu. Sînt printre ei deținuți de drept comun, ăștia sînt mai răi, mai neînțelegători. În schimb politiciii ne-au ajutat de multe ori cu sfaturi, ne-au primit să ne încălzim în barăcile lor, s-au arătat mai înțelegători cu noi. Trebuie să facem diferență între ei...

RAPPORTFÜHRERUL FACE O NOUĂ VICTIMĂ

Pe la sfârșitul lui ianuarie, alimentația s-a înrăutățit și mai mult. În lagăr nu mai soseau colete de la Crucea Roșie, iar supa de napi furajeri devenise o simplă fiertură caldă. Pîinea era făcută din tărîțe și necrescută. Erau semne că dificultățile Germaniei creșteau mereu ; arareori izbuteam să primim cîte o veste de pe cîmpurile de luptă. Prinsă între două fronturi puternice, armata hitleristă dădea înapoi pas cu pas. Se zvonea despre bombardamente pustiitoare ale aviației anglo-americane și despre înaintarea diviziilor sovietice și române pe frontul din Cehoslovacia. Toate acestea ne dădeau speranțe și tărie să îndurăm condițiile tot mai grele din lagăr.

Căci condițiile erau, într-adevăr, tot mai grele. Trăiam, în plină iarnă, într-o baracă neîncălzită, în care cele mai elementare cerințe ale igienei erau ignorate. Nu aveam posibilitatea să facem baie și să ne schimbăm sau să ne spălăm rufe. Purtam aceleași zdrențe, resturile cămășii și ale indispensabililor cu care veniserăm de la Dachau. În aceste condiții apăruseră păduchii. SS-iștii inventaseră ceva nou : înainte de masa de prînz ne făceau control ; cel care era găsit cu păduchi nu primea porția de mîncare de la ora 12.

Încă de la începutul acestor controale ne-am dat seama de adevărata lor semnificație : paznicii noștri căutau un pretext să taie dreptul de masă unui număr de oameni. Îndată ce acest număr era atins, controlul devenea superficial, iar „pedepsele“ de acest fel încetau...

Foamea atinsese, în această perioadă, paroxismul. Unii dintre noi leșinau în drum spre uzină ; cei „tăiați“ de la

masa de prînz aveau izbucniri nervoase ; însăși viața ne era amenințată. „Veteranii“ de drept comun, ajunși la disperare, au încercat în cîteva rînduri să atace pe deportatul care aducea rația de pîine a unei grupe ; a trebuit să formăm mici pichete de pază pentru rațiile noastre, și așa diminuate... În schimb, „veteranii“ politici ne ajutau cît puteau, ne avertizau cînd se apropia controlul de păduchi și mulți dintre noi se refugiau în barăcile deja controlate ; iar dacă totuși unii erau găsiți „vinovați“ și pedepsiți, compensam lipsa prînzului cu alimente din „fondul de ajutor“ pe care-l creaserăm și care funcționa de minune.

În luna februarie, o rază de lumină între aceste nenorociri : raidurile avioanelor aliate au început să se abată și în zona orașului Barth. Aceasta se petrecea mai ales noaptea, pe cînd ne aflam la lucru în uzină. Cînd se dădea alarma aeriană, lucrul înceta și toată lumea se refugia în adăpostul încăpător de la subsol. Pentru noi alarmele erau o adevărată binefacere, căci izbuteam să tragem un pui de somn, mai ales că intervalul între începutul și sfîrșitul alarmei era de două-trei și chiar patru ore.

Dar nu numai alarmele aeriene întrerupeau munca în uzină. În ultima vreme începuse să fie criză de materiale ; mereu trebuia să ne oprim din lucru, în așteptarea unei piese sau a alteia. Ritmul producției scăzuse simțitor ; dacă la venirea noastră uzina producea un avion la fiecare 24 de ore, acest interval crescuse acum la 48 de ore. Colegii mei care mai lucraseră în fabrici erau de părere că Germania nazistă nu mai dispunea de materiile prime de bază pentru industria de război.

— Asta înseamnă că nu mai rezistă mult, spuneau ei.

— Întrebarea e cît mai rezistăm noi...

Într-adevăr, rîndurile noastre se răreau mereu. Bătăile, foamea și frigul aspru erau pentru noi tot atîția dușmani de moarte. Disperarea punea stăpînire pe sufletele noastre ; atunci cei mai inimoși, mai optimiști, încercau să ne ridice moralul.

— Nu ne-au îngenunchiat călăii lui Horthy, n-am pierit în beciurile D.E.F.-ului, n-o să pierim nici acum, spunea mereu Albu. Datoria noastră e să luptăm pînă la ultima suflare.

— Ce rost are ? Pînă la urmă tot pierim. Nu vezi ce se întîmplă ?

— Trebuie să luptăm, intervinea și Szakács. De-ar fi să supraviețuiască din acest iad numai cinci sau zece dintre noi, tot merită să luptăm. Întorcându-se acasă, cei scăpați de aici vor face cunoscut lumii ce s-a întâmplat cu noi, pînă unde au mers fasciștii cu fărădelegile lor, pentru ca generațiile viitoare să nu mai îngăduie niciodată reînvierea fascismului sub nici o formă !

Încurajările noastre se loveau însă de cruda realitate de fiecare zi. O duceam tot mai greu în lagăr ; părea că paznicii noștri își pusese rădăcină de gînd să ne extermină cu orice preț. Acum nu se mai mulțumeau cu înscenările de evadare pe drumul spre uzină ; începuseră să ucidă oamenii din curtea lagărului, trăgînd în ei din turnurile de observare, pur și simplu, fără nici un motiv. Grupa noastră se micșora mereu. Acum nu mai eram atît de înghesuiți, apăruseră locuri libere pe priciurile din „dormitor“...

În luna martie zilele au devenit mai calde, iar zăpada începuse să se topească. Sufeream mai puțin de frig, în schimb păduchii deveniseră o adevărată tortură. Micile insecte atît de sîcîitoare mișunau pretutindeni : în haine, în pături, în paiele de pe priciuri. Cu toții aveam pielea împetritată de mici puncte roșii — urmele pișcăturilor de păduchi.

Lucrul în fabrică se oprea tot mai des ; la lipsa de piese se adăuga acum lipsa de curent electric. Se zvonea că orașul-port Rostock, de unde primeam curent, fusese bombardat, iar uzina electrică era parțial distrusă. Dar hitleriștii nu voiau să știe de nimic, pretindeau de la noi o producție la fel de mare ca înainte. Pe aeroportul din vecinătate veneau tot mai des aparate avariate, care necesitau reparații urgente. Uneori, după starea avioanelor și a piloților, ne dădeam seama că veneau direct din luptă, ceea ce însemna că frontul se apropiase. Într-o zi, cînd ne-am întors în lagăr, Albu s-a uitat peste gardul de sîrmă ghimpată și mi-a șoptit :

— Hei, băiete, vine primăvara, păsările călătoare își iau zborul, curînd cred că o să ne luăm și noi drumul spre casă...

— Vorbești de parcă n-ai ști cum stau lucrurile. Paza este atît de formidabilă încît înclin să-i cred pe „veteranii“ care spun că de aici n-a scăpat nimeni, niciodată.

-- Atunci o să fim noi primii. Am un plan. Un plan atât de sigur, că dacă ar sta o sută de santinele pe lângă mine, eu tot scap. Ce zici, vii cu mine ?

— Mai e vorbă ! Am ajuns și eu la capătul răbdării. Numai că n-am nici o idee cum să scap. Dumneata ce ai de gând, în ce constă planul ?

— O să-l afli la timpul potrivit. Deocamdată, discreție totală. Poartă-te ca totdeauna, pentru ca nimeni să nu bage de seamă că punem ceva la cale...

N-a mai apucat să-mi împărtășească prea multe din planul lui. Pe la mijlocul lui martie s-a petrecut un fapt care ne-a zguduit pe toți pînă-n adîncul sufletului. Era după „masa de seară“. Ne încolonaserăm pe „Appelplatz“, așteptînd semnalul de plecare la uzină. *Rapportführerul* era foarte nervos în ziua aceea ; se plimba cu pași repezi prin fața coloanei, căutînd parcă pe cineva. Își căuta, de fapt, o victimă...

Deodată s-a oprit în fața lui Ioan Albu. S-a uitat cîteva clipe în ochii lui, probabil că nu i-a plăcut privirea calmă, semeață, ncînfriată. A răcnit la el :

— Ce ești tu ?

— Deportat politic, domnule *Rapportführer*.

Hitleristul l-a lovit fulgerător peste față. Albu s-a clătinat de violența loviturii, dar a rămas în picioare.

— Porcule, a răcnit el, spumegînd de furie, eu te-am întrebat de nație. Ce nație ești ?

— Român, domnule *Rapportführer*.

— Românii sînt țigani, așadar ești țigan, da ?

— Sînt român, domnule *Rapportführer* !

Ascultam uimit acest dialog și nu-mi venea să cred urechilor. Albu îl înfrunta, îl contrazicea pe atotputernicul călău al lagărului nostru ! Probabil călăul însuși nu se aștepta ca un deportat să-l contrazică, și mai ales în public ! Un rictus i-a deformat buzele ; îi vedeam, în dreapta, strălucind un dinte de aur. Cu toți așteptam cu răsufierea tăiată urmarea. Și urmarea n-a întîrziat : o nouă lovitură de pumn l-a făcut pe bătrîn să se prăbușească.

— Ești țigan ! a urlat *Rapportführerul*, lovindu-l cu piciorul. Ești țigan ! Ridicați-l, a poruncit deținuților din preajmă.

L-au ridicat. M-am uitat cu coada ochiului la bietul Albu. Avea ochii umezi — de durere ? de umilință ? —

iar din colțul gurii i se scurgea un firicel de sînge. Îi auzeam răsufarea grea, întretăiată. O clipă m-am simțit tentat să-i iau apărarea, să strig adevărul în față celui călău profesionist, să protestez, dar m-am abținut la timp. Ce-aș fi rezolvat cu asta ? Nimic. L-aș fi înfuriat mai rău. Și ar fi fost două victime în loc de una...

Așa că m-am abținut cu mare greutate, privind cu o minie neputincioasă ceea ce se petrecea. Albu știa, desigur, că oprirea călăului în fața lui echivala cu o sentință fără drept de apel. Își acceptase soarta și o aștepta cu fruntea sus, fără să pară înfricoșat.

— Te mai întreb o dată, a șuierat *Rapportführerul*. Ce ești tu ?

Buzele însîngerate ale lui Albu s-au mișcat încet, vădînd un efort supraomeneșc. Dar nu se auzea nici un sunet.

— Ce ești tu ? a urlat hitleristul.

— Român... a fost răspunsul, abia auzit, al lui Albu.

Nu îndrăznesc să descriu în cuvinte ce a urmat. Furia bestiei s-a dezlănțuit brusc, ca la semnalul unui șoc electric ; l-a doborît pe Albu la pămînt, l-a izbit cu cravașa, l-a strivit cu cizmele chiar și după ce era evident că bietul om nu mai era în viață... Am asistat la această scenă îngroziți, disperați că nu-l puteam ajuta cu nimic...

Durerea pentru această pierdere a fost cu atît mai mare cu cît Albu nu era numai un cunoscut, un coleg de suferință, ci ne-a fost tuturor un prieten de nădejde, un om care dăruia și altora din forța lui morală, un înțelept care găsea totdeauna formula cea mai potrivită pentru a face față unei situații deosebite. Și pe deasupra era și bun la suflet, de o generozitate rar întîlnită. De cîte ori nu se întîmpla să dăruiască rația lui de pîine unuia pe care-l vedea ajuns la capătul puterilor ! Era un om blînd și totodată curajos, înțelegător și ferm. Deși era un simplu șofer, prin felul de a vorbi, de a se comporta, impunea respect, iar prin firea lui optimistă, îi încuraja pe cei din jurul lui. Era unul dintre cei puțini din grupa noastră pe care și „veteranii“ îl respectau și-l simpatizau.

În ce mă privește, Ioan Albu din Cluj mi-a fost ca un părinte în răstimpul cît ne-am aflat împreună în lagăr. De atîtea ori, aflat la capătul rezistenței morale, găseam la el un cuvînt încurajător, un sfat înțelept, un îndemn să nu-mi pierd speranța. Pot spune aici, evocîndu-i memoria,

că dacă mă aflu azi în viață, supraviețuind iadului din lagărele fasciste, în mare măsură i-o datorez lui.

Abia atunci când s-a pierdut, când s-a prăbușit sub loviturile sălbătice ale bestiei cu chip de om, mi-am dat seama că între noi atâtea lucruri nu fuseseră spuse, că ducea cu el în neființă atâtea amănunte despre viața lui, despre lupta lui... Știam foarte puține în legătură cu el. Lucrase în Cluj ca șofer pînă când fusese arestat și condamnat pentru „înalță trădare contra statului ungar“. Făcuse cunoștință cu închisorile și lagărele horthyste înainte de a ajunge, într-o zi de martie 1945; obiectul urii demente a *Rapportführerului*. Îi ceream uneori să-mi povestească despre lupta sa împotriva opresiunii, împotriva ocupației străine. Atunci zîmbea cu modestie și se apăra cu un gest din mîină :

— N-am ce povesti, fiindcă n-am făcut nimic deosebit. Mi-am îndeplinit datoria față de patrie, de adevărată mea patrie. Regret un singur lucru : că n-am putut face mai mult...

Dar făcuse destul pentru a stîrni mînia horthystilor, pentru a suferi cumplitele torturi în timpul interogatoriilor de la D.E.F. Îmi amintesc și acum gestul patetic cu care ne arătase degetele rămase fără unghii — „amintire“ de la anchetatorii contraspionajului maghiar. Îmi amintesc cuvintele de îmbărbătare cu care ne readucea speranța în suflete ; îmi amintesc fermitatea cu care organiza împărțirea puținei hrane ce ni se arunca în timpul nesfîrșitei călătorii cu trenul...

Cîteva zile după aceea, în grupul nostru s-a dezbătut tragica întîmplare. Unii spuneau că dacă nu l-ar fi înfruntat pe *Rapportführer*, Albu ar fi scăpat cu cîțiva pumni și ar fi rămas în viață. Alții, care pătrunseseră mai bine psihologia călăului, erau de părere că din clipa în care hitleristul se oprișe în fața lui, soarta lui Albu era pecetluită, indiferent de răspunsul care l-ar fi dat. Privirea *Rapportführerului* exprima clar pornirea lui spre ucidere, era într-un fel de criză căreia numai o asemenea faptă singeroasă i-ar fi putut pune capăt.

Dar dincolo de aceste păreri diferite, toți tovarășii noștri de suferință au fost de acord că Albu dovedise mult curaj și multă tărie sufletească atunci când îl înfruntase pe *Rapportführer*. El a refuzat să-și renege neamul, obîrșia

lui, a refuzat să accepte umilința și batjocura la care voia să-l supună hitleristul.

— A fost ucis, dar nu învins !

— A murit așa cum a trăit, demn și curajos !

— A fost un om adevărat !

Aceste cuvinte, rostite de oamenii chinuți și slăbiți din lagărul Barth, au răsunat ca un adevărat discurs funebru, rostit în memoria unuia dintre eroii anonimi ai luptei împotriva fascismului.

SEMNE DE PRIMĂVARĂ

În această perioadă am făcut cunoștință cu niște deportați italieni, dintre „veterani“, tîmplari într-un atelier special din cadrul lagărului. Aflaseră că lucrez la carcasele pentru motoare și mi-au cerut să le fac niște castroane din tablă de aluminiu.

Mai întii m-am îngrozit ; nici nu concepeam că este cu putință să faci o mișcare fără știrea celor care ne supravegheau tot timpul. M-am sfătuit cu prietenii mei mai apropiați — Vili, Tauber și Milan. Ei m-au povățuit ca, din deșeurile care rămîneau după tăiatul tablei, să fac mai întii un castron pentru *Vorarbeiter*, să i-l dăruiesc în mod ceremonios și pe urmă el o să închidă ochii văzînd că repet operațiunea. Zis și făcut. După ce-am montat o nouă carcasă la un „Heinkel-110“, cînd m-a trimis să adun deșeurile de tablă și să le arunc, am ales o bucată potrivită și i-am explicat ce doream să fac. Mai întii s-a încruntat, dar pe urmă a dat din cap îngăduitor. Și așa următorul avion întirzia să apară pe banda de montaj.

M-am apucat în grabă de lucru. Am croit mai întii tabla, apoi am adîncit-o cu lovituri ușoare de ciocan pînă cînd a căpătat forma necesară. Ba, de bucurie că lucrul ieșise așa cum doream, i-am tras și un chenar frumos pe margine, apoi l-am rotunjit la polizor și l-am lustruit pînă a căpătat un luciu ca de argint. L-am prezentat triumfător *Vorarbeiterului*, care l-a luat, l-a examinat pe toate părțile și a dat din cap aprobator. Îi plăcuse „opera mea“. În zilele următoare, fără să-i mai cer voie, cînd duceam deșeurile afară din hală, îmi opream două-trei bucăți potrivite și mă apucam de lucru. Executam pe rînd „comenzile“ și le du-

ceam italienilor, care confecționau mobilă sculptată — o treabă de mare finețe, după cît mi-am dat seama — pentru șefii din lagăr și de la fabrică. Pentru munca lor se bucurau de un tratament deosebit, SS-iștii de rînd nu se amescau în atelierul lor și... aveau de mîncare. Îmi dădeau și mie, drept plată pentru ceea ce lucram pentru ei, pîine, ciorbă, ba uneori și margarină. Asta a durat cîteva zile, pînă n-au mai avut „comenzi“. Am căzut iarăși în boala obișnuită a lagărului — foamea. Slăbeam pe zi ce trece, ajunsesem ca un schelet, simțeam că nu mai am putere și precizie în mișcări. Picioarele începuseră să mi se umfle, ceea ce era semn rău. Mai văzusem mulți deținuți care se îmbolnăviseră de foame și de epuizare. Boala începea cu umflarea picioarelor ; după o săptămînă sau două se umfla tot corpul ; bolnavul nu avea dureri, dar după ce mergea o distanță oarecare, genunchii îl lăsau, cădea și nu se mai putea ridica decît ajutat de alții. Venea apoi ziua cînd omul nu se mai putea ține deloc pe picioare. Atunci *Rapportführerul* îi aproba să nu mai meargă la lucru, ci să rămînă în lagăr „pentru refacere“. Cînd echipa lui se întorcea de la muncă, bolnavul nu mai era nicăieri. Conform unei sinistre reguli statornicite în lagăr, nimeni nu-și exprima cu glas tare nici surpriza, nici curiozitatea față de dispariția subită a bietului om.

Așadar, această soartă mă paște și pe mine ! mi-am spus cu deznădejde, cînd am văzut că mi se umflă picioarele — primul simptom al necruțătoarei boli. Voi fi și eu printre cei care într-o bună zi dispar fără urmă ? Oare să nu existe nici o cale de a scăpa cu viață din acest iad ? La 4 aprilie împlinisem nouăsprezece ani, dintre care doi (mai exact, doi ani fără o lună) îi petrecusem în închisori și lagăre. Îmi venea să strig în gura mare disperarea : voiam să trăiesc, să scap din acest coșmar fără sfîrșit, să mă bucur de viață...

Dar cum ? Singurul tratament împotriva epuizării era odihna. Și, desigur, evitarea efortului fizic prelungit. Am avut o șansă nesperată ; în nenorocirea mea, o întîmplare favorabilă a făcut să-mi suridă iarăși speranța. În acele zile, pe cînd urmăream cu îngrijorare agravarea bolii mele, cei din baraca noastră au fost din nou împărțiți în două echipe — una pentru schimbul de zi, cealaltă pentru schimbul de noapte. Împărțirea fusese făcută la întîmplare ; SS-iștii, în disprețul lor față de deportați, nu se oboseau

să facă liste nominale, să selecteze ; ei hotărîseră să ne împărțim în două echipe și gata. Așa mi-a venit ideea nebunească, născută din dorința disperată de a supraviețui : pentru o vreme, să nu mai merg la lucru !

Am cîntărit îndelung șansele. Dacă continuam să lucrez, în cîteva săptămîni aș fi fost cu siguranță pierdut. Dacă nu lucram și eram descoperit, aș fi fost acuzat de sabotaj și iarăși eram pierdut. Dar dacă nu mă descopereau ?

Merita să încerc !

În prima seară după reorganizare, cînd schimbul de noapte a ieșit la apel, am rămas în baracă spunînd că sînt în cealaltă echipă. După trei luni de zile — exact de la Anul Nou — era prima oară cînd am dormit omeneste, o noapte întreagă ! Dimineața, cînd a plecat schimbul de zi, eu m-am furișat în baraca italienilor ; plănuiam ca în caz de control să explic că mă luaseră la ei ca ajutor. Cînd schimbul de noapte s-a întors de la lucru, m-am întors în baracă, cu chip că am fost și eu la uzină. Prietenii mei mai apropiați, Stauber, Szakács și alții, erau disperați. Îmi șopteau că am înnebunit, îmi preziceau că toată povestea o să se termine cu o nenorocire, dar eu mă încăpățînam să-mi continui jocul acela cu moartea. E drept, cu toții se străduiau în fel și chip să mă acopere, astfel încît SS-iștii să nu-și dea seama de nimic ; dar după cum am arătat mai înainte, hitleriștii erau prea siguri pe ei ; nici nu le trecea prin minte că unul ca mine ar fi avut îndrăzneala să-i păcălească în felul acesta !

După cîteva zile, văzînd că metoda mea dă rezultate, prietenii mei s-au mai liniștit, dar aveau grijă să mă acopere în continuare. Timp de o săptămînă am dus-o așa, dormind în... două schimburi și avînd un mic supliment de hrană de la italieni, pe care-i amuza grozav felul în care reușeam să-i duc de nas pe paznicii noștri. În această săptămînă, starea mi s-a mai ameliorat ; începusem iarăși să sper...

Într-o zi, la apelul de dimineață, comandantul lagărului a anunțat că lucrul în fabrică se suspendase. Nu ne-a dat nici o explicație ; după ce ni s-a dat liber din formație, am început să ne plimbăm prin curtea lagărului, sub soarele cald al primăverii, încercînd să ghicim ce anume determinase această hotărîre a hitleriștilor. Unii credeau că fabrica va fi evacuată, avînd în vedere că frontul se apropia mereu ; alții presupuneau că deportații fuseseră înlocuiți cu muncitori evacuați de la alte uzine aflate în

zona frontierei... Făceam tot felul de presupuneri, unele realiste, altele de-a dreptul absurde; principalul era că deocamdată nu ne mai scoteau la lucru.

La masa de prînz am văzut și efectele acestei noi situații : hitleriștii ne-au redus porția de supă la jumătate, spunîndu-ne în bătaie de joc că se tem nu ne îngreșăm...

După cîteva zile, ne-au făcut cunoscut că lingă fabrică se construiește un nou aeroport. Cine dorește să lucreze acolo, se poate prezenta. Se lucrează „numai“ zece ore pe zi și vom avea hrană din belșug.

Aproape toți s-au înscris. Nu numai cu speranța „hranei din belșug“, ci, desigur, avînd încă proaspătă în minte tortura din ziua de Anul Nou, cînd se ceruseră „voluntari“ pentru dezăpezire și nu se oferise nimeni...

Eu am fost printre puținii care nu s-au prezentat pentru lucru. Nu mă simțeam încă restabilit îndeajuns, în-cît să pot rezista „numai“ zece ore de muncă fizică pe un șantier ; iar pe de altă parte, nu-mi inspira prea multă încredere promisiunea că vom avea hrană mai bună. Auzisem destule promisiuni generoase, începînd din ziua aceea nefericită cînd fusesem arestat de *vitéz* Tolnay. Am rămas, așadar, în lagăr, hotărît să-mi cruț cît mai mult forțele pentru un viitor pe care-l bănuiam în continuare plin de obstacole.

Seara, comandoul de la construcția aeroportului s-a întors într-o stare de plîns. Oamenii se prăbușeau pe picioare, văitîndu-se :

— Muncă de rob, o zi întregă !

— Țipau la noi și cînd ne opream să ne îndreptăm spatele...

— Lucrul la fabrică era o simplă joacă pe lingă construcția asta blestemată !

— Cît despre mîncare din belșug... ne-au dat două gamele de ciorbă în loc de una, asta-i tot !

În zilele următoare timpul s-a încălzit brusc, dinspre mare venea o adiere primăvărată, cerul era senin și toată natura înviase. Trecuseră aproape trei săptămîni de cînd nu mai ieșisem la lucru și această pauză avusese un efect binefăcător. Mă simțeam iarăși în putere și mă gîndeam că lucrul în aer liber îmi va ajuta să mă restabilesc complet. Tot nădăjduiam că va veni prilejul să scap din lagăr, și atunci voi avea nevoie de o bună condiție fizică... Am cerut deci să ies la lucru.

Pe șantier am fost iarăși norocos : m-au repartizat, împreună cu un polonez, la o betonieră de capacitate mică. Betoniera se afla între niște movile mări de nisip, în bună măsură la adăpost de privirile dușmănoase ale SS-iștilor. De aceea nu prea ne omoram cu munca ; numai când se apropia vreun paznic, cei din preajmă ne avertizau și începeam să aruncăm cu sîrguință lopeți de nisip în bena mașinii. La ora 12 s-a sunat încetarea lucrului.

— Pauza pentru masă, mi-a spus polonezul într-o germană stricată, completîndu-și cu gesturi fraza. O oră!

Am înghițit în grabă cele două gamele de supă străvezie cu gust dulceag, în care pluteau cîteva felii de napi și de sfeclă, apoi m-am întins pe nisipul înfierbîntat de razele soarelui și am început să mă gîndesc. Visam cu ochii deschiși, vedeam orașul meu natal, înconjurat de dealuri înverzite, vedeam bătrînul turn și auzeam salutul minerilor : „Noroc bun!“. Dorul de casă mă apăsă aproape ca o durere fizică. Venea primăvara, cu visuri și speranțe ; aveam 19 ani și toată viața înainte — dacă voi scăpa țesfăr de-aici. Așa mi-a venit gîndul evadării și am început să croiesc planuri destul de fanteziste, în care totul mergea ușor și izbuteam, pe o cale sau alta, să scap de sub privirile SS-iștilor și să pornesc în marea călătorie spre casă...

În visarea mea cu ochii deschiși nimic nu era imposibil ; îmi imaginam santinelele stînd de vorbă cu spatele la mine ; o pădurice ocrotitoare unde să mă ascund în prima clipă ; un tren venit la momentul potrivit ; săream în el cu îndemînarea unui acrobat, fără să fiu zărit de nimeni, apoi mergeam prin sate și orașe mereu mai aproape de casă, de mama...

Fluieratul strident al paznicilor m-a făcut să tresar. Ora de odihnă trecuse pe neștiute și mi-am reluat locul la betonieră. Lucram și, în același timp, în minte croiam planuri și imaginam variante pentru încercarea cea mare.

Seara, la întoarcerea în lagăr, mă simțeam altfel, mai sigur pe mine, mai optimist. Singura mea preocupare era să-mi economisesc forțele ca să pot rezista pînă atunci. Pînă atunci și... după aceea, pe lungul drum spre casă.

— Ți-a folosit ceva că ai ieșit la muncă, mi-a spus Szakács, care mergea alături de mine. Te-ai schimbat la față, ai prins ceva culoare în obraji.

— Vine primăvara, i-am răspuns. Trebuie să ne bucurăm și să o întâmpinăm cu speranțe...

— Nu cumva ai aflat vreo noutate ? m-a întrebat el repede.

— Din păcate, n-am aflat nimic. Nimic care să ne bucure. Dar mă gândesc cum spunea Albu : „Vine primăvara, pădurile vor înfrunzi, nopțile vor fi calde, păsările călătoare își iau zborul...”

— Ușor, de zis, a oftat el. Crezi că pe mine nu mă bate gândul să fugim ? Dar vezi bine că n-avem nici o șansă.

— Răbdare, i-am spus. Trebuie să găsim o soluție.

Cînd mai aveam un kilometru pînă la lagăr, am simțit deodată că mi se moaie genunchii și am căzut la pămînt. Am încercat să mă ridic — picioarele nu mă ascultau. Szakács și Tauber au sărit să mă ajute. M-au dus aproape pe sus, pentru că n-aș mai fi putut continua drumul singur. O deznădejde adîncă m-a cuprins. Mi-am dat seama că întremarea mea fusese ceva înșelător, că slăbiciunea fizică putea să se manifeste în orice clipă, pe neașteptate. Și eu, care cu cîteva ore înainte croiam planuri de fugă !

Ajunși în baracă, mi-au controlat picioarele. Erau umflate peste tot, obișnuitul semn al bolii pe care o cunoșteam cu toții. Genunchii nu mă țineau. Mă încerca o senzație de frig, apoi am simțit că transpir. Szakács și Tauber au stat toată noaptea pe lîngă mine îngrijindu-mă. Mă ștergeau de nădușeală, mă înfășurau în pături cînd începeam să tremur : îmi spuneau cuvinte liniștitoare și căutau să mă îmbărbăteze. Și mi-am dat seama cît e de bine, în asemenea clipe, să simți alături o inimă de prieten.

Dimineața n-am mai ieșit la muncă. M-am refugiat în atelierul de tîmplărie, ea nu cumva să fiu găsit de SS-iști, care, chiar după ce se încetase lucrul la uzină, obișnuiau să dea o raită prin barăci și să se lege de oameni.

Mi-am făcut deci de lucru prin atelier și, plin de nerăbdare, tot îmi controlam puterea încercînd să-mi îndoi genunchii. De fiecare dată același rezultat întristător : cum îndoiam genunchii, cum cădeam. Paolo, maistrul venețian care era un fel de staroste al atelierului, a căutat să mă încurajeze :

— Trebuie să ai răbdare. Vrei să-ți treacă de la o oră la alta ? Nu te mai frămînta atîta, că-ți faci rău sin-

gur. O să te ajutăm și noi cît putem, dar acum e mai greu, o ducem prost cu proviziile.

— Cu toții o ducem prost.

— Ei, da, dar noi știi că mai făceam rost de cîte ceva. Acum nu se mai poate, nemților nu le mai arde de mobilă sculptată. Frontul se apropie.

— Pînă să ajungă frontul aici, ne dau gata nemții.

— Ei, nu știi nimic. Rușii au ajuns la Stetin. Mai puțin de două sute de kilometri de noi.

— Așa de mult ?

— Ți se pare mult ? În ritmul în care merge acum frontul, în cîteva săptămîni vor ajunge aici.

— Dacă vom rezista pînă atunci.

— Trebuie să rezistăm, mi-a spus aproape peruncitor meșterul Paolo. Ar fi cea mai mare prostie să cedezi tocmai acum.

— Eu nu cedez. Dar vezi bine că picioarele...

— Picioarele or să-ți treacă. Depinde de voința ta, de dorința ta de a trăi.

— Cine nu vrea să trăiască ? ! i-am răspuns cu tristețe.

PRIMA ZI DE LIBERTATE

Au mai trecut cîteva zile. Încet-încet simţeam că-mi revin puterile, dar însănătoşirea mergea greu, datorită alimentaţiei tot mai slabe. Într-o dimineaţă, ne-a trezit urletul sirenelor de alarmă. Am ieşit cu toţii în curte. Am auzit o explozie puternică spre mare, apoi imediat alta, de astă dată spre oraş.

. — Flota aliată bombardează oraşul ! a strigat cineva.

Într-adevăr, fiecare salvă dinspre mare era curînd urmată de o explozie, însoţită de flăcări şi fum, deasupra oraşului. Cu toţii urmăream atent ce se petrece. Unii încercau chiar să calculeze distanţa, după timpul ce se scurgea între bubuiturile tunurilor din larg şi explozia obuzelor în oraş.

— Navele sînt la zece kilometri ! socotea unul.

— Ba la douăzeci ! îl contrazicea altul.

— Cel puţin treizeci de kilometri, spunea categoric al treilea.

Canonada a durat mai mult de o oră. După ce tirul navelor a încetat, deasupra oraşului au apărut avioanele de bombardament. Veneau în valuri, la distanţă de cîteva minute. Bateriile antiaeriene trăgeau de zor ; peste urletul motoarelor bufneau exploziile bombelor ; un adevărat infern se dezlănţuise peste oraş. Bateriile antiaeriene şi-au rărit treptat tirul, probabil că multe dintre ele fuseseră reperate de avioanele de recunoaştere şi asupra lor căzuseră numeroase bombe. Apoi artileria a încetat să mai tragă. În schimb, avioane veneau mereu, lansînd încărcătura lor ucigătoare. Un nor gros de fum se înălţa peste oraş

— Cred că n-a mai rămas decât un morman de ruine, a spus unul dintre deportați.

— Te înșeli, i-a răspuns un fost „dezamorsor de bombe“. Am văzut atacuri și mai mari...

La prinz am primit cîte o jumătate de porție de supă. Din cauza alarmei, echipele nu mai ieșiseră la lucru. După ce am mîncat, am ieșit iarăși în curte. Între SS-iști domnea o mare agitație. Mitralierele din foisoarele de pază fuseseră îndreptate spre interior ; din birouri se scoteau maldăre de dosare, pe care SS-iștii le ardeau într-un colț al curții. Deportaiții și-au dat îndată seama despre ce este vorba :

— Ucigașii distrug dovada crimelor lor !

— Se pregătesc de ceva !

— Ce-or fi avînd de gînd cu noi ?

— Te pomenești că ne evacuează de-aici.

— Să nu ne evacueze pe lumea cealaltă !

În sfîrșit, pe la orele 3 după-amiaza, Milan, care în calitate de translator era în legătură cu birourile, a venit și ne-a spus :

— În cîteva ore începem evacuarea. Rămîn pe loc numai cei care nu pot rezista la un marș lung.

— Unde ne duc ?

— La Rostock. Mai mult de cincizeci de kilometri.

— Cincizeci de kilometri ! Ciți or să reziste, în starea în care ne aflăm ?

— Trebuie să rezistăm...

Mai apoi ni s-a dat semnalul de adunare. Ne-am aliniat la iuteală, dornici să aflăm care ne va fi soarta. Comandantul lagărului a venit el însuși să ne explice :

— Din motive strategice, lagărul se va transfera la Rostock. Veți pleca pe grupe, la interval de 30 de minute. Pe parcurs nu aveți voie să vorbiți cu civilii. Orice tentativă de evadare va fi pedepsită pe loc cu moartea ! La plecare veți primi hrană rece. Fiecare deținut să-și ia pătura și gamela. Este interzis să aveți alte bagaje. Primul grup — s-a uitat la ceas — pleacă peste zece minute. Executarea !

Am alergat în barăci să ne luăm păturile și gamelele. Cînd am revenit pe platou, primul grup, format din „veterani“, între care și meșterii italieni, precum și alți protejați, era gata de plecare. I-am numărat din ochi — erau aproximativ o sută de oameni, escortați de opt santinele înarmate cu pistoale-mitralieră. O comandă și grupul a

pornit spre poarta lagărului. SS-iștii din curte strigau să se formeze următorul grup, din care făceau parte mai ales deportați de drept comun. De noi nu se ocupa nimeni deocamdată. Am intrat înapoi în baracă și am început să ne sfătuim ce avem de făcut. Părerile erau împărțite. Unii, mai pricepuți la treburile războiului, socoteau că bombardamentul nimicitor care se abătuse asupra orașului era un semn că se apropie o mișcare ofensivă. Așadar, ar fi mai bine să rămânem pe loc, să ne prefacem bolnavi, pînă la sosirea trupelor eliberatoare. Alții, dimpotrivă, erau de părere să plecăm cît mai repede.

— Nu vă dați seama ce-o să se întîmple ? Înainte de a se retrage, SS-iștii îi vor uide pe toți cei rămași în lagăr, ca să scape de martori.

— Și ce, dacă plecăm nu pot să ne lichideze pe drum ? Mai ales cei care nu vor rezista pînă la destinație...

— Tu ce zici, Milan ? Ai stat de vorbă cu ei de curînd, ce crezi că se va întîmpla ?

Milan a ridicat din umeri, nehotărît :

— Să fim realiști, băieți. În aceste șase luni de zile i-am cunoscut destul de bine pe SS-iști. Știți la fel de bine ca și mine că ei sînt capabili de orice crimă. Cînd am fost la ei au vorbit destul de clar : au de gînd să ne ducă la Rostock ca să ne folosească la muncă. S-ar putea să fie adevărat, și atunci nu știu ce se va întîmpla cu cei rămași aici. După cum foarte bine s-ar putea să ne lichideze pe drum, ca să scape de grija noastră. Amîndouă variantele sînt posibile, deci nu-mi pot lua răspunderea să vă dau vreun sfat. Fiecare să decidă personal ce are de făcut.

A fost un moment de mare frămîntare pentru toți. Lagărul odată evacuat, ce avea să se întîmple cu puținii deportați netransportabili, care ar fi rămas în grija cîtorva SS-iști, în timp ce frontul se apropia cu pași repezi ? Desigur, cei care ne dovediseră în atîtea împrejurări cruzimea și apucăturile lor grosolane n-aveau să aștepte calmi momentul cînd vor trebui să dea socoteală. Și atunci, ca să-și salveze pielea, vor fugi. Iar înainte de asta, vor avea grijă să scape de nenorociții care zăceau, între viață și moarte, pe priciurile acoperite cu paze. Cîteva vieți în plus sau în minus, ce mai contau pentru ei ?

— Nu mai încap discuție, trebuie să plecăm, a spus Szakács în cele din urmă. Tu, Payer, crezi că ai să rezisti ?

— Tare mă-ndoiesc, i-am spus cu sinceritate. Un drum de cincizeci de kilometri, în starea mea...

— O să te mai ajutăm și noi.

— De-ar fi să te ducem în cârcă pînă la Rostock, și nu te lăsăm aici, a intervenit Stauber cu hotărîre în glas. Improvizăm o targă, facem noi cumva. Dacă rămîi aici ești pierdut, asta-i sigur.

Vili s-a apropiat de mine și mi-a spus repede, aproape în șoaptă :

— Nu mai sta la îndoială. Să plecăm de-aici, și pe urmă vedem noi. Sînt așa de puțini paznici, încît e imposibil să nu se ivească vreo ocazie de evadare.

— Totuși e riscant...

— Mai riscant e să ajungem în alt lagăr, să muncim iarăși ca niște animale, să răbdăm de foame și să stăm sub amenințarea bîtelor și puștilor.

— Asta este, plecăm, a spus Milan în cele din urmă. Dar nu acum. O să mai trăgănăm, ne ascundem pe ici pe colo, pînă se înserează. E bine să pornim la drum cît mai tîrziu, ca s-o putem șterge mai ușor...

În lagăr domnea dezordinea. SS-iștii, care se împuținau cu fiecare coloană plecată la drum, nu mai puteau menține disciplina strictă. Umblau prin barăci să caute deportați ascunși. Ne-au scos și pe noi și ne-au încolonat, dar paza grupului ce urma să plece era atît de slabă, încît am izbutit să ne furișăm înapoi în baracă. Între timp, dinspre oraș se auzeau mereu bubuituri. Fiecare dintre noi făcea presupuneri. Erau bombe cu explozie întîrziată, sau hitleriștii aruncau în aer diferite obiective, depozite, instalații, ca să nu cadă în mîna aliaților ? N-aveam de unde ști. Preocuparea noastră de căpătîi era să ne punem în aplicare planul. Am rezistat la încă o „curățire“ a barăcilor, dar în cele din urmă, cînd se înserase, n-am mai avut încotro. Ne-au prins și ne-au dus în coloana care era gata de plecare. În jurul ei se formase escorta.

— Acum e tocmai bine, ne-a șoptit Milan. Peste vreo oră va fi întuneric beznă.

— Să fie într-un ceas bun, a zis Stauber.

La comanda SS-istului care conducea escorta, am pornit. Un reflector puternic s-a aprins deodată, luminînd poarta lagărului. Pe treptele corpului de gardă, *Rapportführerul*, lovindu-și cizma cu cravașa, ne privea încruntat. A trebuit să defilăm prin fața lui în flanc cîte unul ; ne-a

numărat, apoi am trecut pe lângă o masă de unde primeam hrana pentru drum : un codru de pîine și o jumătate de pachet de margarină de fiecare. Coloana s-a format din nou, dincolo de poartă. Santinelele și-au luat locul, flancîndu-ne. O nouă comandă și — înainte !

Am făcut în așa fel încît să fim cu toții în același rînd : Vili, Szakács, Stauber, Milan și cu mine. Eram cam la mijlocul coloanei, acolo unde privirile și loviturile SS-iștilor ajungeau mai greu. Prima noastră grijă a fost să mîncăm „hrana pentru drum“. Mîncam din mers și unul dintre noi a glumit :

— Mai scăpăm de bagaje...

Am mers vreo doi kilometri pe un drum asfaltat pe care nu-l cunoșteam, apoi am ajuns la o șosea principală, foarte animată. Camioane, căruțe, oameni pe jos ducînd cărucioare cu lucruri — toți căutau să înainteze cît mai repede. Printre civili apărea cînd și cînd o mașină militară, claxonînd cu nerăbdare și făcînd semnale cu farurile.

— Stăm bine, fraților, a spus Stauber. Dacă ăștia fug așa, înseamnă că s-a rupt pe undeva frontul și trupele aliate se apropie.

— Dar de ce nu se aud zgomote de luptă ? a întrebat Szakács.

— Cine să lupte ? Nu-i vezi pe eroii ăștia cum fug ?

Coloana noastră se strînsese pe marginea dreaptă a drumului, sub privirile crunte ale SS-iștilor care ne escortau. În lumina farurilor, ochii lor căpătau o sticlire ciudată. Am început să mă întreb dacă planul evadării avea sorți de izbîndă. Prea multă lume în jurul nostru...

După vreo doi kilometri de mers, Vili ne-a spus :

— Hai să ne tragem în ultimele rînduri.

Am simțit că inima îmi bate mai repede. Se apropia momentul hotărîtor. Atît eu, cît și ceilalți, am început să ne schimbăm locurile în coloană, după o metodă pe care-o mai practicaserăm de-atîtea ori în marșurile noastre spre fabrică sau spre șantier. Așa am ajuns, toți cinci, să formăm ultimul rînd al coloanei.

— Băieți, eu nu mai aștept, a șoptit Vili. Încerc o figură ; dacă reușesc, faceți ca mine. Dacă nu, să nu mă uitați..

— Îți dorim noroc, a spus Milan.

În clipa următoare, Vili s-a prăbușit la pământ, pe marginea șoselei. Ne-am oprit instinctiv, să-l ajutăm, dar cei doi SS-iști din urma coloanei au strigat la noi :

— Înainte ! Nu vă opriți ! Intrați în rînd !

Am intrat iarăși în coloană. Din urmă auzeam glasul unui SS-ist :

— Sus, porcule ! Ridică-te și mergi !

— Nu pot. Sînt bolnav.

— Lasă-l, a strigat celălalt SS-ist care mergea pe lîngă noi. O să-l ia coloana următoare !

Așteptam cu o strîngere de inimă. Dacă-l impușcă ? Dar nu. SS-istul a ajuns din fugă coloana și a spus camaradului său :

— Un slăbănog. Dacă-l vedea domnul *Rapportführer*, îi trăgea un glonț.

— O să-l găsească el. Vine în urma noastră cu ultimul grup. Dă-mi o țigară, Hans.

S-au oprit să-și aprindă țigările. Ne-am strîns unul pe altul de braț :

— A reușit ! Vili a reușit !

— Încerc și eu, am spus.

— Nu risca, băiete. Ai auzit cine vine în urma noastră

— E noapte, poate că scap neobservat.

— Noroc ! mi-au urat cu toții în șoaptă.

M-am lăsat să cad pe asfalt.

— Sus, porcule ! am auzit un strigăt urmat de o lovitură în coaste.

— Nu pot. domnule *Scharführer*, sînt bolnav.

— Sus, că te vindec eu cu un glonț !

— Lasă-l dracului. Hans. Îl găsesc ceilalți.

A trecut un camion greu, cu prelată, luminînd șoseaua încît se vedea ca-n palmă. În urma lui, întunericul părea și mai adînc. M-am rostogolit îndată în șanțul șoselei. Auzeam glasurile și pașii oamenilor care treceau mai departe. Nu-mi venea să cred : scăpasem, eram liber !

Am dat să mă ridic, dar tocmai atunci a trecut altă mașină, după zgomot tot un camion militar. M-am culcat repede la loc. Cu hainele mele vîrgate, cu siguranță că n-aveam să ajung prea departe. Am așteptat-o să treacă, apoi m-am întors și am început să mă tirăsc îna-

poi, către locul unde rămăsese Vili. Aveam de parcurs câteva sute de metri, dar una e să mergi pe picioare și alta să te tîrăști prin șanțul plin de noroi. Înaintam încet, culcîndu-mă de fiecare dată cînd trecea vreo mașină. Apoi am văzut un grup mare de oameni, ca o umbră masivă în întuneric. Cînd au trecut pe lîngă mine, am prins frînturi de vorbe : erau deportații din coloana următoare. I-am așteptat să treacă, apoi mi-am continuat drumul..

Într-un tîrziu, prinzînd un moment cînd șoseaua era aproape pustie, am început să strig încet :

— Hei, Vili !

— Aici sînt, i-am auzit vocea pe undeva pe aproape. Tu ești, Payer ?

— Eu. Sînt în șanț. Nu cred că pot ieși de-aici.

— Vin eu la tine, stai pe loc.

După câteva clipe a apărut lîngă mine, în șanț. Și-a scos tichia din sîn și și-a pus-o pe cap.

— M-a luat frigul, a spus el. Ceilalți unde sînt ?

— N-au vrut să vină. Au auzit că în coloana următoare vine și *Rapportführerul* și le-a fost teamă.

— Păcat. Ai văzut ce ușor a mers.

— Mie mi-a fost teamă să nu mă împuște.

— Nu le arde lor de asta. Plus că îi vede lumea, pe șosea e altceva decît în lagăr.

— Oricum, am avut noroc amîndoi.

— Da. Putem spune că am scăpat. Deocamdată, hai să ieșim din mizeria asta. Am hainele pline de noroi.

— Și eu la fel. Ajută-mă. Cred că picioarele mele nu mă mai țin.

M-a tras apoi din șanț și am luat-o spre cîmp, pînă am dat de un morman întunecat, cu margini drepte.

— Ce-o fi asta ?

Am pipăit, am dat de o împletitură de nuiele.

— Vreun depozit de materiale pentru șosea. E bun că ne apără de vînt.

Ne-am așezat pe pămînt, la adăpostul depozitului acela. Vili a scos un capăt de țigară și l-a aprins, cu multă precauție.

— Rezerva specială. O fumăm amîndoi. Am păstrat-o pentru ocazii deosebite.

— Fumează, poate că-ți vine vreo inspirație. Trebuie să facem un plan. Încotro o luăm ?

— Ne-ar fi prins bine o hartă a regiunii. Să știm măcar drumurile principale și orașele. Dar cine se aștepta să evadăm așa ușor ?

— Eu mă gîndesc să ne ascundem pe undeva, pe-aici, și să așteptăm. După graba cu care se retrag nemții, înseamnă că trupele aliate sînt foarte aproape.

— S-ar putea. Dar trebuie să luăm în seamă toate posibilitățile. Dacă, de pildă, ei se retrag undeva în spate, își regroupează forțele și ocupă o poziție de apărare ? Avem toate șansele să ne pomenim prinși între două focuri.

— Ai cap de strateg, i-am spus.

— Nu-i nevoie să ai cap de strateg, ci doar să judeci cît mai bine. Șoseaua asta e importantă și pentru nemți, și pentru aliați. Se află chiar pe direcția de înaintare, paralel cu țărmul mării. Au să se dea lupte pentru ea. Deci trebuie să ne depărtăm...

— De acord, dar încotro ? Spre stînga, sau spre dreapta ?

— O să dăm cu banul, a rîs el întinzîndu-mi țigara. Ia, trage și tu un fum sau două.

În clipa aceea o explozie puternică a zguduit pămîntul. Pe cîmp, în dreapta șoselei, s-a înălțat o coloană de flăcări, ca un foc de artificii uriaș.

— Ce-o mai fi și asta ? s-a mirat Vili.

Atunci mi-a venit ideea să examinez mai atent stiva de materiale lîngă care ne adăposteam. Am pipăit peste împletitura de nuiele și am dat cu palma de ceva care m-a făcut să-mi înghețe sîngele în vine. Cunoșteam bine obiectele acestea netede și rotunde, rotunjite spre capăt...

— Vili ! Să fugim imediat de-aici !

— Ce te-a apucat ?

— Știi ce sînt astea ? Bombe de aviație. Am mai făcut cunoștință cu ele, cînd eram în echipele de dezamorsare...

— Ei, drăcie ! s-a mirat el. Ce să caute bombe aici, pe marginea drumului ?

— Acum îmi dau seama unde sîntem. Albu studiase regiunea cînd voia să evadeze. L-a ajutat unul dintre „veterani“, deținut de drept comun care cunoștea locurile. Aici este marginea aeroportului militar din Barth !

— Să știi că ai dreptate. Dacă ar fi aeroportul fabricii, s-ar vedea clădirea, iar dacă ar fi aeroportul cel nou, la care am lucrat noi, s-ar vedea mormane de nisip și betoniere. Or, aici e cîmp gol, fără copaci, fără nimic, și nemții aruncă în aer depozitele de bombe.

— Înseamnă că trebuie să trecem dincolo de șosea. Pe-aici vor fi avînd santinele.

— Întocmai.

Ne-am ascuns iarăși în șanț și am pîndit un moment de liniște. Între timp mi-am amintit cum își plănuiise Albu evadarea și i-am spus lui Vili :

— La vreo trei kilometri, spre mare, este o fermă sau așa ceva. Dacă ajungem acolo, ne putem adăposti în vreun grajd.

— Bun. Uite că nu se mai vede nimeni. Hai să mergem.

M-a ajutat să mă ridic. Am traversat repede șoseaua, am trecut șanțul și mergînd aplecați am luat-o înainte, prin arătură. După cîteva zeci de metri, locul cobora ușor, așa că nu mai vedeam șoseaua, deci nici noi nu mai puteam fi văzuți de pe drum. Ne-am continuat drumul mai liniștiți, încercînd să ne orientăm. Dar era întuneric beznă, și „krumpele“ noastre cu tălpi de lemn se afundau mereu în arătură.

Am mers îndelung, în tăcere, ore-n șir, fără să dăm de fermă. În cele din urmă arătura s-a terminat ; simțeam acum sub tălpi nisip umed, iar în fața noastră se auzea un zgomot pe care l-am identificat cu ușurință :

— Marea ! Am ajuns la mare !

— Și ferma aia nicăieri ! mi-a spus Vili cu reproș.

— Cred că am greșit puțin direcția și am trecut pe lîngă ea. Oricum, nici pe-aici nu-i bine să mergem. În zona țărnelui trebuie să fie patrule, posturi de observare, poți să știi ?

— Ai dreptate. Hai înapoi.

Am intrat iarăși în arătură și am mers cam vreo oră. Dinspre mare a venit deodată un val de ceață ; în cîteva minute, n-am mai văzut nici stelele pe cer, și nici în jurul nostru.

— Ce ne facem ? Riscăm să intrăm în vreo încurcătură. Nu mai putem merge.

— Atunci ne oprim, mi-a spus Vili. Ne culcăm și așteptăm să se lumineze.

Am întins pe pământ pătura lui Vili și ne-am învelit cu pătura mea. Deși era frig și umezeala ceții ne învăluia, am adormit pe dată. Eram istoviți amândoi, după atâta mers.

Ne-am trezit dimineața, când ceața încă nu se ridicase. Ne înconjura o lumină lăptoasă, cenușie ; la cîteva metri de noi, pământul dispărea în aburul acela care se învălătura în jurul nostru.

— Cum te simți, Payer ?

— M-am mai refăcut.

— Nu, te-am întrebat cum te simți în libertate.

— Ah ! Nici nu-mi vine să cred. Și mă gîndesc că e prea devreme să ne bucurăm. Încă nu ne putem socoti scăpați.

— Ce-a fost mai greu a trecut, băiete. Sst ! Ia ascultă !

Am auzit, din dreapta noastră, cîteva cuvinte nedeslușite.

— Să fugim ! i-am spus. Ajută-mă să mă ridic !

Din ceață s-au ivit două siluete care se îndreptau spre noi.

— Prea tîrziu, mi-a spus Vili. Stăm aici, culcați, poate că nu ne văd.

Cînd au ajuns mai aproape, am văzut costumele vărgate și ne-am liniștit. Vili s-a ridicat și a strigat :

— Nicolai !

Cei doi s-au oprit surprinși, apoi s-au apropiat de noi.

— Ei, bravo ! Ce întîlnire ! a spus cel pe care Vili îl strigase Nicolai. Cum ați ajuns aici ?

— Am fugit aseară din coloană. Dar voi ?

— Noi am plecat din lagăr azi-dimineață, cu toată lumea.

— Cum cu toată lumea ? Nu s-au evacuat toți aseară ?

S-au așezat amândoi pe pătură, oftînd ușurați. Nicolai a pus alături de el un sac mic, bine legat la gură, apoi a spus :

— Aseară ? Nici vorbă. La unsprezece noaptea a plecat ultima coloană. Mai erau în lagăr vreo cinci sute de inși, după cum calculau nemții. S-au dus și ei la culcare, lăsînd

numai santinelele. Spre dimineață, ne-au trezit strigăte : „Fraților, sîntem liberi ! SS-iștii și-au luat tîlpășița !” Nu ne-a venit să credem. Am ieșit toți în curte, și am văzut turnurile de pază goale. Nici la poartă nu mai erau santinele. Cineva a deschis ușa la corpul de gardă : pustiu și acolo. Atunci nici nu pot să descriu ce a urmat. Cuiva i-a venit ideea să deschidă poarta ; într-o clipă a fost scoasă din balamale și trîntită la pămînt. Pe urmă am spart ușa de la depozitul de alimente.

— Vă e foame ? l-a întrerupt celălalt.

— Chiar așa, a spus Nicolai desfăcîndu-și legătura. Uite, luați ceva de mîncare de-aici. Numai mîncăți încet să nu vă facă rău.

Ne-a dat o pîine și o bucată de salam. Pe cînd noi începuserăm să mîncăm, și-a continuat povestea :

— Am dat lovitura la depozit, cum vă spuneam. Bestiile ! Ah, bestiile ! Pe noi ne țineau cu zeama aia de sfeclă și de napi, iar depozitul lor era plin cu de toate : conserve, salam, șuncă, marmeladă, țigări... Au tăbărit toți să mănince tot ce apucau. Degeaba încercai să-i lămurești. După cîteva minute, urlau de durere de stomac, vomitau, se tăvăleau pe jos.

— Bieții oameni ! a oftat Vili. După atîtea luni de infometare...

— I-am lăsat acolo și am plecat. Am încercat să ne strecurăm în oraș, dar n-a fost chip. Era să pună mîna pe noi niște soldați. Cîtă vreme purtăm hainele astea, sîntem în primejdie. De asta ne-am hotărît s-o luăm peste cîmp și să ajungem la linia frontului. Haideti și voi.

— Ce zici, Payer, te țin picioarele ? m-a întrebat Vili.

— Dar ce are ? a întrebat Nicolai.

I-am arătat picioarele. Deși mă odihnisem peste noapte, erau foarte umflate. Nicolai a apăsat cu degetele deasupra genunchiului. Pe locul unde apăsase a rămas o pată albă care-a dispărut încet-încet.

— E grav, a spus el. Am mai văzut lucruri de-astea. Trebuie să fii internat cit mai repede în spital, dar pînă atunci n-ai voie să faci efort.

— O să aștept aici pînă vine frontul. Du-te cu ei, Vili. N-are rost să...

— Ia taci, s-a răstît el. N-o să te las singur aici. Am pornit la drum împreună, rămînem împreună.

— Așa s-ar cuveni, a spus Nicolai. Uite, vă las ceva de mâncare. Niște salam, pâine, țigări. Din ce-am putut să luăm și noi în nebunia aia. Noi plecăm mai departe. Poate reușim să ieșim la liman. Mult noroc !

— Și vouă la fel ! le-a întors Vili urarea.

I-am privit cum dispar în ceață. Vili a oftat și și-a aprins o țigară.

— Trebuia să te duci cu ei...

— Să nu mai vorbim de asta ! zise Vili. Fiecare cu soarta lui. De unde știi că nu s-au virit chiar în gura lupului ? Lasă că ne descurcăm noi. După ce se ridică ceața, o luăm încetișor la drum. Mai întâi trebuie să ne facem rost de ceva haine...

După vreo jumătate de oră ceața s-a risipit și a apărut soarele. Un soare strălucitor, cald, care-mi dădea puteri.

— Mai pierdem mult timpul pe-aici ? am zîmbit către Vili. Hai să încercăm...

— Ai curaj ? m-a întrebat el.

M-a ajutat să mă ridic.

— Ei, cum te simți ?

— Aș fi în stare să merg pînă acasă. E mult pînă mă pun pe picioare, am încercat să glumesc.

— Ia te uită ! a strigat Vili. Ce naiba se vede acolo, în stînga ?

M-am întors cu o mișcare iute. La cîteva sute de metri în stînga noastră se vedea o clădire mare, albă, cu acoperiș dé țigla roșie. În jurul ei alte clădiri mai mici : grajduri, hambare.

— Ferma ! Ferma de care ți-am vorbit.

— Fir-ar să fie ! Dacă mai mergeam puțin azi-noapte, am fi nimerit chiar acolo și ne-am fi adăpostit. Acum nu-i chiar așa ușor să intrăm neobservați, dar trebuie să încercăm.

Am pornit încet, ocolind pe departe clădirea ca să ajungem la acareturile din spate. Nu se vedea nici o mișcare în curtea largă, așa că am prins curaj. Ne-am apropiat mai mult, am sărit gardul scund și am ajuns în spatele unui hambar lung, nu prea înalt, din cărămidă, cu pereții netencuiți. Am înaintat cu precauție de-a lungul zidului, căutînd intrarea. Deodată, din ușa grajdului a apărut un bărbat slab, înalt, îmbrăcat într-un fel de salopetă pe care

era cusută litera P din pînză albă. Avea în mîna o găleată goală. Cînd a dat cu ochii de noi, a încremenit pe loc. Ne-am oprit și noi, în aceeași clipă.

— Sînteți... evadați ? a murmurat el uluit.

— Da. Am fugit din lagăr. Dar tu cine ești ?

În timp ce vorbea, Vili a dus mîna la buzunar și s-a apropiat de el. Știam că are un cuțit mare și bine ascuțit și m-am temut să nu facă vreo prostie.

— Încet, Vili, i-am spus apucîndu-l de braț.

— Cine ești ? a întrebato hotărît Vili. Ești neamț ?

— Nu, sînt polonez. M-au adus aici la muncă. Nu vă temeți, n-o să vă trădez. De unde sînteți ?

— Eu sînt sîrb, el este român. Am fugit aseară, pe cînd ne duceau la Rostock. Vrem să ne ascundem o zi-două în podul grajdului. Ne ajuți ?

— Mai e vorbă ! Dar nu trebuie să vă ascundeți. Cereți adăpost la stăpînul fermei, e un om cumsecade.

— E neamț ?

— Da, dar e un om cumsecade, puteți avea încredere în el.

Vili mi-a aruncat o privire scurtă. Am încuviințat repede din cap. Omul acesta nu era prea departe de situația noastră, ce interes ar fi avut să ne mintă ? Dar Vili ezita.

— Ascultă, a spus el, mai avem doi colegi care au evadat și știu că am venit aici. Aliații sînt pe aproape, vin în cel mult o zi sau două. Dacă ne trădați, fapta voastră va fi imediat descoperită.

— Nu vorbi așa, omule, s-a răstit polonezul supărat.

— În lagăr am suferit destul de pe urma naziștilor.

— Te cred. Dar nu trebuie să vezi peste tot numai naziști. Stăpînul fermei este un om cinstit, n-are de-a face nici cu poliția, nici cu naziștii. Își vede de treburile lui. Lucrez aici de ani de zile, puteți să mă credeți. Hai, fără nici o teamă !

L-am urmat către intrarea fermei principale. Curtea arăta foarte bine îngrijită, se vedea că e casă de om gospodar și că polonezul își făcea treaba cu sîrguință.

— Așteptați aici, să vorbesc cu stăpînul, ne-a spus polonezul lăsîndu-ne în fața intrării.

— N-aveam de ales, mi-a explicat Vili. Dacă încercam să fugim, tot ne-ar fi prins. Arată mai zdravăn decît noi. Mă gîndeam să-l omor.

— La ce ar fi folosit ? O fi așteptînd și el eliberarea.

— Asta m-am gîndit și eu. Ei, ce-o fi o fi. Și-așa nu puteam merge mai departe. Trebuie să te înzdrăvenești puțin...

În ușa casei a apărut un om de vreo șaizeci de ani, cu păr blond și ochii albaștri. S-a apropiat de noi, urmat de polonez. L-am salutat amîndoi.

— Vorbiți germana ? a întrebat el.

— Da, domnule, a răspuns Vili. Sîntem deportați politici. Am fost închiși în Ungaria, pe urmă la Dachau și în toamnă ne-au adus la Barth. Aseară, pe cînd se evacua lagărul, am evadat din coloană.

— Înțeleg. Veniți în casă. Și nu vă fie teamă, aici n-au ce să caute militari, și nici jandarmi. Chiar dacă vine cineva, îl vedem de la distanță și vă ascundeți. Dar nu cred să le mai ardă de vînat oameni, în situația asta. Frontul e pe aproape, am auzit la radio. Haideti, poftiți în casă.

Ne-a condus într-o bucătărie spațioasă, unde erau trei femei — una în vîrstă, alte două mai tinere. Femeile se uitau cam cu spaimă la noi.

— Sînt deportați politici, nu pușcăriași, le-a liniștit el. Au să stea la noi o zi sau două. Pregătiți-le ceva de mîncare !

Ne-a făcut semn să ne așezăm la masa mare din mijlocul camerei. Într-o clipă, pe masă au apărut pîine, slănină, brînză ; în spatele meu, la sobă, una dintre femei spargea cîteva ouă. Stăpînul casei a pus pe masă o sticlă și a turnat în pahărele :

— Să gustați un pic de șnaps, ne-a îmbiat el ridicînd paharul.

Am gustat din băutură ; slăbit cum eram, într-o clipă am simțit cum mă cuprinde un val de căldură. Cred că mă înroșisem la față. Gazda noastră ne-a îndemnat :

— Luați și mîncăți. Fiți fără grijă, primejdia a trecut, aici sînteți în siguranță.

Am început să mîncăm din bunătățile oferite. Vili m-a prevenit :

— Ia-o încet, că nu sîntem deprinși cu asemenea ospete. Mai ales grăsimea... Să nu-ți faci rău.

E drept. mîncasem cu puțin înainte, cînd ne-am întîlnit cu cei doi colegi de lagăr, dar foamea cronică pe care-o îndurasem atîta vreme își spunea cuvîntul. Am mîncat pe săturate, sub privirile pline de compătimire ale celor trei femei. După ce am terminat, stăpînul casei a scos tabachera :

— Aprindeți cîte o țigară și să stăm de vorbă. Am înțeles că v-au adus din Ungaria.

— Eu sînt sîrb, iar prietenul meu român, a spus Vili.

— Bine, dar e foarte tînăr.

— Am nouăsprezece ani, am spus căutînd să rostesc cît mai clar cuvintele.

— Nouăsprezece ani ? Te credeam mai tînăr. Știi germana ?

— Puțin, domnule. Am învățat în lagăr.

— Și pentru ce ați fost deportați ?

Mi-am îndreptat privirea spre Vili. El vorbea mai ușor și ar fi putut explica mai bine.

— Am luptat împotriva stăpînirii. Horthyștii ne-au arestat, ne-au bătut, ne-au purtat dintr-o închisoare în alta și în cele din urmă ne-au dat pe mîna SS-ului. Am dus-o țare greu în lagăr. Mîncare proastă, bătaie, muncă grea. Am ajuns ca niște schelete. Prietenul meu e bolnav, uitați-vă la picioarele lui.

S-a aplecat și mi-a ridicat pantalonul. Femeile s-au uitat îngrozite la piciorul umflat, au început să se sfătuiască încet între ele.

— Trebuie să-l ajutăm, a spus stăpînul casei.

— N-aveți cum. Un coleg care se pricepe la medicină spunea că trebuie internat în spital. Deocamdată, singurul leac e hrana și odihna.

— Pregătiți camera de oaspeți, s-a adresat stăpînul către femei.

— Nu, nu în casă, a protestat Vili. Sîntem plini de păduchi.

— N-are importanță. O să vă fierbem îmbrăcămintea și...

— Nu, e mai bine în grajd. Și mai sigur. Dacă e vreo primejdie, ne dați de veste și putem pleca mai ușor...

Auzeam aceste cuvinte ca venind de la mare depărtare. Îi vedeam pe cei din jur ca prin ceață. M-am rezemat de spătarul scaunului și am închis ochii. Vili s-a apropiat de mine îngrijorat :

— Te simți rău ?

— Nu mai pot. Vreau să dorm...

Stăpînul casei a dat cîteva porunci. Femeile au plecat repede, iar după cîteva minute au revenit spunînd că totul este pregătit. Vili m-a ajutat să merg pînă la grajdul mare, curat, de care ne apropiasem prima oară. Înăuntru erau cîteva vaci de rasă, bine îngrijite. Într-un colț, polonezul ne pregătise culcușul : păături așternute peste fîn proaspăt, care mirosea frumos. M-am culcat și din clipa aceea n-am mai știut de mine.

Trei zile au trecut astfel. Vili mă trezea cînd și cînd, îmi dădea de mîncare, ajutat de una dintre femei. Aveam febră și-mi pierdeam repede cunoștința. Uneori, adormeam stînd de vorbă cu el. Nici nu-mi dădeam seama dacă e zi sau noapte.

— O să mor, Vili, i-am spus într-o noapte. Simt că mă lasă puterile.

— Să mori ? a strigat el. Tocmai acum ? Rezistă, băiatule, nu fi laș.

— Nu sînt laș, dar îmi dau seama că mă pierd. Nu mai am putere.

— Trebuie să ai. Orașul a fost eliberat, mîine dimineată te ducem la spital cu căruța, așa a hotărît neamțul. Ține-te tare pînă mîine dimineată și ești salvat !

— Salvat..., am spus încet și mi-am pierdut iarăși cunoștința.

Dimineata, m-au urcat în căruță și am pornit spre Barth. Era o zi de început de mai, cu soare cald și cer senin. Culcat pe paiele din căruță, nu vedeam nimic în jur. Deodată am auzit zgomot de motoare și am tresărit speriat. Vili, care stătea lîngă mine, m-a ajutat să mă ridic. Am văzut un convoi de mașini militare. Pe cea din frunte flutura un steguleț.

— Aliații ! Sintem liberi, mi-a strigat Vili voios.

Simțeam că-mi dau lacrimile. Suferințele noastre se sfîrșiseră, eram iarăși liberi !

Curînd am ajuns în oraș. Căruța mergea încet pe străzile pline de moloz și de ruine, ocoalea gropile de bombe, se oprea să facă loc vreunei mașini militare. Cînd am ajuns la spitalul de campanie, ne-am luat rămas bun de la cel care ne găzduise și ne ajutase. Nici măcar nu-i aflasem numele. Amîndoi i-am mulțumit călduros pentru tot ceea ce făcuse.

— Nu trebuie să-mi mulțumiți, a spus el. Am făcut ce era firesc să fac. Vreau doar să știți că nu toți germanii sînt naziști...

Ajutat de un infirmier, Vili m-a dus în interiorul spitalului. Am ajuns într-un cabinet luminos, unde m-a întîmpinat un medic în halat alb, cu stetoscopul atîrnat de gît.

— Dezbrăcați-vă, a spus el.

O soră a venit cu un teanc de rufe curate. Am lepădat zdrențele noastre și doctorul s-a uitat uimit la noi. A trimis sora să cheme pe cineva. Curînd, un alt medic și-a făcut apariția. S-au sfătuit amîndoi, apoi au început să ne consulte, schimbînd în răstimpuri cîteva cuvinte. Nu înțelegeam ce-și spun, dar cred că făceau comentarii cu privire la starea noastră. Ne-au cîntărit și ne-au măsurat și iarăși au comentat rezultatul. Era și firesc : eu unul aveam, la înălțimea de 184 centimetri, doar 49 kilograme !

Am făcut baie, am îmbrăcat haine curate și ne-am instalat într-un salon anume pregătit. Ni s-a făcut transfuzie, primeam tot felul de medicamente, mîncam de șase ori pe zi. Mi-am dat seama că medicii și-au pus la lucru tot arsenalul științei lor pentru a ne readuce la viață. A treia zi n-am mai avut febră și n-a mai fost nevoie să-mi facă puncții ca să-mi extragă lichidul din picioare. Începusem să-mi vin în fire ; în schimb Vili, care niciodată nu se plînsese de vreo suferință, arăta din ce în ce mai rău. Slăbea, devenea tot mai palid, nu avea poftă de mîncare. În cîteva rînduri au venit și alți medici împreună cu medicul salonului nostru, și l-au consultat. Nu înțelegeam ce-și spun, dar după fețele lor grave îmi dădeam seama că lucrurile stau prost pentru bietul Vili.

După cîteva zile, într-o dimineată, m-a trezit medicul și mi-a spus o frază din care mai întîi n-am priceput nimic. Dar cînd mi-am îndreptat privirile spre patul vecin, am înțeles cumplitul adevăr : prietenul meu zăcea pe spate, nemișcat, iar pe fața lui se înstăpînise o liniște totală, definitivă. Mi s-au umplut ochii de lacrimi. L-am întrebat pe doctor de ce murise. Cu greu, într-o limbă pe care nici el, nici eu n-o știam prea bine, mi-a spus că avea tuberculoză și că organismul, slăbit din cale-afară, nu rezistase...

Mi-am afundat capul în pernă ca să-mi înăbuș hohotele de plîns.

În seara zilei de 9 mai s-a aflat că Germania a capitulat. Am alergat la fereastră. Răsunau salve, jerbe de artificii țîneau spre cer, cîntece și strigăte de bucurie salutau victoria cea mare. Victorie pe care mulți dintre cei ce o visaseră, luptînd pentru ea, n-au mai apucat s-o sărbătorească.

După cîteva zile, cînd am fost în stare să mă țin pe picioare, am ieșit în curtea spitalului. Răniții, mulți dintre ei purtînd bandaje, alții mergînd în cîrje, sprijiniți de camarazii lor, se plimbau bucurîndu-se de soare. Mă simțeam singur și mă chinuia dorul de casă. Cum umblam așa, încet, cu privirea-n jos, m-am auzit strigat. Am tresărit, mirat, și am dat cu ochii de doi foști deportați. Ne-am bucurat de revederea aceasta. Le-am cerut, cum era firesc, vești despre tot ce se întîmplase după fuga noastră.

— Am plecat din lagăr cu coloana, pe la ora 19, mi-au spus ei. Am mers vreo doisprezece kilometri pe șosea, spre Rostock. Între timp, se înnoptase bine și unul dintre noi a observat că nu mai avem escortă. La început ne-a fost teamă să nu fie vreun șiretlic de-al SS-iștilor. „Caută un motiv ca să tragă-n noi, să scape de grijă”, spuneau cei din jurul nostru. Așa că ne-am continuat drumul încă vreo jumătate de ceas, pînă cînd am întîlnit o coloană mare de refugiați — care pe jos, care cu biciclete. Unul dintre noi a dat semnalul : „Acum e momentul, amestecați-vă printre oameni, doar n-au să tragă în ai lor !” Într-o clipă ne-am risipit, ne-am ascuns printre oameni, iar cînd am văzut că nu-i nici o primejdie, am părăsit șoseaua. Noi doi am plecat împreună, am luat-o peste cîmp și am ajuns într-o casă părăsită. După două zile am văzut mașinile aliaților pe șosea. Am ieșit la drum și ne-au luat cu ei. Eram epuizați

și aproape morți de foame. Ne-au adus aici, la spital. Zile-n șir am zăcut între viață și moarte...

— Despre ceilalți ce știți ?

— N-am mai văzut pe nimeni de atunci. Și-or fi găsit și ei un rost pe undeva. Dacă au scăpat cu viață...

După o lună de stat în spital, după tratamentul atent și intens, a venit și ziua în care m-am prezentat la comisia medicală. M-au examinat și m-au declarat vindecat. A doua zi am primit foi de drum și hrană rece. Pe când ieșeam pe poarta spitalului știam că mă așteaptă un drum lung, la capătul căruia aveam să-mi regăsesc familia, prietenii, patria liberă. Patria pentru care atîția oameni, eroi anonimi, se jertfiseră în anii grei ai ocupației horthyste.

—

EPILOG

Au trecut mai mult de patru decenii de atunci. Zilele de spaimă și de suferință, de luptă și sacrificii ale războiului au rămas mult în urmă. Dar amintirea lor nu se poate șterge, precum nu se poate șterge amintirea oamenilor care au luptat și și-au dat viața pentru libertate, pentru zdrobirea fascismului.

Curînd după război l-am întîlnit pe Nicolae Stauber. El mi-a povestit *epilogul* odiseii triste pe care o trăiserăm cu toții în închisorile și lagărele fasciste. Și anume, ce se întîmplase cu grupa noastră după evadarea mea și a lui Vili.

— Fuga voastră i-a cam supărat pe SS-iști, mi-a povestit el. Șeful escortei, aflat în capul coloanei, a început să țipe la cei doi din urmă, aflînd că doi deportați au rămas pe drum. „Trebuia să-i împușcați, a strigat el. Ce raportează eu cînd s-o face apelul ? Din clipa asta nimeni nu mai părăsește coloana ! Trageți fără somație dacă se mai întîmplă așa ceva !” Știam că nu glumește și am hotărît să mergem mai departe. Am mărșăluit toată noaptea. Abia ne mai tîram picioarele, dar mergeam înainte. La un moment dat ne-a ajuns din urmă *Rapportführerul*. Mergea cu bicicleta de-a lungul coloanei și țipa la noi să grăbim pasul. Ceilalți SS-iști care ne însoțeau au început și ei să țipe și să ne lovească. Am grăbit pasul, cu ultimele puteri. Unul dintre noi a căzut și a rămas pe șosea. *Rapportführerul*, care venea în urma coloanei, a scos pistolul. Am auzit o împușcătură și atunci am știut ce

soartă ne așteaptă. Stringeam din dinți și mergeam înainte, de teama morții care ne pîndea în spatele coloanei. A mai căzut unul dintre noi, și pistolul necruțător al *Rapportführerului* a pocnit iarăși... Spre dimineață, ne-am pomănit că refugiații de pe șosea se răriseră treptat și acum rămăseserăm singuri. De după un cot al drumului, ne-am întilnit cu un grup de deportați cu armele în mînă. Desigur, își dezarmaseră escorta. Ne-am oprit, țintuiți locului de uimire, apoi unul a strigat : „Răzbunare, fraților ! Prindeți-i pe ucigași !” Unii dintre SS-iști au încercat să fugă, dar i-au ajuns din urmă gloanțele. Alții au aruncat armele și au ridicat mîinile. Puhoiul deportaților i-a înghițit pe dată. Aveam prea multe batjocuri, chinuri și vieți de răzbunat ca să mai cunoaștem mila. Cei din escorta noastră au plătit pentru suferințele noastre. Dar să-l fi văzut pe *Rapportführer* ! Rămas în spatele nostru, mai departe, a îngenucheat pe șosea, bolborosind rugăminți. Zidul oamenilor în haine vărgate se apropia de el. Nimeni nu spunea nimic, mergeam încet, înconjurîndu-l treptat din toate părțile. Se auzeau numai miorlăielile cu care bestia aceea încerca să ne înmoaie inimile. El, care omorîse atîția oameni cu mîna lui ! S-a auzit deodată un strigăt și toți s-au repezit spre el. A fost ceva grozav, dar la urma urmei un act firesc de dreptate. *Rapportführerul* a fost nu omorît, ci pur și simplu sfîșiat în bucăți. A avut un sfîrșit pe măsura faptelor lui...

Nicolae Stauber a murit în 1946, în urma unei boli grave pe care-o contractase în lagăr. În 1953 am fost la Ditrău, în comuna natală a lui József Bajkó. Oamenii nu știau nimic de soarta lui. Am dedus că și el își pierduse viața undeva, prin locurile acelea depărtate, alături de mulți alții. Tot în 1953 l-am întilnit la Reghin pe János Szakács. El mi-a confirmat cele relatate de Stauber despre sfîrșitul *Rapportführerului*. Mi-a mai spus că din cei 300 de oameni, grupul nostru din lagărul Barth, supraviețuiseră cel mult 50—60 de oameni. Probabil că nu se va ști niciodată cu certitudine cum s-au sfîrșit ceilalți. Au pierit, anonimi, eroi ai unei cauze mărețe, în lupta pentru libertate, pentru zdrobirea fascismului. Noi, cei rămași în viață, le purtăm o vie amintire, și, evocînd zilele acelea

grele, cuvintele noastre se preschimbă într-un îndemn către oameni, către lume : Să nu uitați niciodată tot ce-a fost ! Să nu îngăduiți ca asemenea crime să se mai repete ! Luptați pentru ca fascismul, de orice formă și nuanță ar fi el, să nu mai reînvie niciodată ! Vegheați ca libertatea, bunul cel mai de preț al omului, să rămână neștirbită ! Fericire nu poate exista decît acolo unde este libertate !

CUPRINS

1. Noaptea dinaintea procesului	:	:	:	:	:	5
2. Orice drum începe cu un pas	:	:	:	:	:	7
3. În mîinile contraspionajului horthyst	:	:	:	:	:	20
4. Închisoarea din Margit Körút 85	:	:	:	:	:	42
5. Procesul	:	:	:	:	:	63
6. Echipa de dezamorsări	:	:	:	:	:	72
7. Dintr-o închisoare în alta	:	:	:	:	:	82
8. La Komárom : speranțe spulberate	:	:	:	:	:	91
9. Dachau — Baraca nr. 19	:	:	:	:	:	103
10. Destinația : lagărul din Barth	:	:	:	:	:	115
11. Anul Nou — o zi cumplită !	:	:	:	:	:	127
12. <i>Rapportführerul</i> face o nouă victimă	:	:	:	:	:	137
13. Semne de primăvară .	:	:	:	:	:	144
14. Prima zi de libertate	:	:	:	:	:	151
Epilog	:	:	:	:	:	170

Tehnoredactor : FLORICA PASLARU
Format 16/54×84. Coli tipar 11
Bun de tipar 3 februarie 1989. Apărut — februarie 1989

Comanda nr. 708/80 437
Combinatul poligrafic „Casa Scintei”,
Piața Scintei nr. 1. București,
Republica Socialistă România

Lei 10

ISBN 973-28-0034-8

